

BUNGE LA TANZANIA

MAJADILIANO YA BUNGE

MKUTANO WA KUMI NA NANE

Kikao cha Tano - Tarehe 7 Februari, 2005

(Mkutano Ulianzia Saa Tatu Asubuhi)

D U A

Spika (Mhe. Pius Msekwa) Alisoma Dua

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, Kikao cha Tano cha Mkutano wa Kumi na Nane kinaanza.

Lakini kabla hakijaanza nitoe maelezo kuhusu ratiba ya leo. Nilikwishawaeleza Waheshimiwa Wabunge, kwamba leo baada ya kipindi cha Maswali na Majibu, nitamwita mtoa hoja ahitimishe hoja yake. Lakini tangu niliposema maneno hayo kuna Waheshimiwa Wabunge kadhaa wameleta mapendekezo ya marekebisho katika Muswada tulionao. Mheshimiwa Thomas Nyimbo ameleta, Mheshimiwa Wilfred Lwakatare ameleta, Mheshimiwa Isaac Cheyo ameleta, Mheshimiwa Dr. Willbrod Slaa ameleta, Mheshimiwa Benedicto Mutungirehi ameleta, Mheshimiwa Khalifa Suleiman Khalifa ameleta.

Waheshimiwa Wabunge, sasa kwa ajili hiyo, nimeona kigezo kimoja cha utawala bora ni kwamba maamuzi yanatokana na mashauriano. Sasa naona ni vizuri tumpe nafasi Mheshimiwa Waziri, afanye mashauriano zaidi na wenzake juu ya marekebisho haya kabla hajaanza kuhitimisha hoja yake ili yale ambayo anafikiri yanafaa kuingia, basi ayataje kwenye hitimisho lake.

Waheshimiwa Wabunge, kwa ajili hiyo, nimepanga kwamba Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba, hata hitimisha hoja yake asubuhi hii atahitimisha hoja yake saa 11. 00 jioni ili asubuhi aitumie kwa kazi hiyo ya mashauriano.

MASWALI NA MAJIBU

Na. 49

Vituo vya Kupigia Kura

MHE. MARIAM S. MFAKI aliuliza:-

Kwa kuwa kazi ya kuandikisha wapiga kura imekaribia kukamilika na kumejitokeza matatizo hasa lile la kuwepo vituo vichache na baadhi ya vituo kurundikana katika shule au eneo moja na kusababisha wananchi kupoteza muda mrefu kwenda kujiandikisha na upo uwezekano mkubwa wa baadhi ya wananchi kutojiandikisha:-

(a) Je, Serikali imeweka utaratibu gani wa kuwawezesha wale ambao hawakujiandikisha kutokana na matatizo mbalimbali yakiwemo yale ya ukosefu wa vifaa ili waweze kujiandikisha tayari kwa kupiga kura?

(b) Je, Serikali itakuwa tayari kuandaa vituo vya kutosha vya kupigia kura ambavyo vitakuwa karibu na wananchi wakati wa Uchaguzi ili kuwapunguzia safari ndefu ya kwenda kwenye vituo vya kupigia kura?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, naomba kabla ya kujibu swali la Mheshimiwa Mariam Mfaki, Mbunge wa Viti Maalum, napenda kutoa maelezo mafupi kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ukizingatia jiografia na ukubwa wa nchi yetu ili kuweza kukamilisha na kuwa na Daftari la Kudumu la Wapiga Kura, Tume ya Taifa ya Uchaguzi inastahili pongezi kwa kazi hiyo kubwa ambayo tayari imeshaifanya. Tume imeweza kwa mfano kuandikisha wapiga kura 6,064,443 ambayo ni asilimia 89.9 ya waliotarajiwa katika Kanda za Kusini, Nyanda za Juu Kusini na Kati.

Mheshimiwa Spika, katika kubainisha vituo vya kuandikisha wapiga kura, Tume ilielekeza kuzingatiwa kwa vigezo vya idadi ya waliokadiriwa kuandikishwa, mtawanyiko wa vijiji wanavyoishi wananchi, umuhimu na uwezekano wa kuwa na vituo vya kudumu vya kuandikisha wapiga kura hapo baadaye na teknolojia inayotumika kuandikisha ambayo inahitaji kuwepo kwa majengo ya kudumu.

Mheshimiwa Spika, Tume ya Uchaguzi wakati wote imekuwa makini kufuatilia zoezi zima la uandikishaji linavyoendelea. Maeneo yaliyokabiliwa na upungufu wa vifaa au matatizo mengine, Tume ilichukua hatua zinazostahili kwa wakati.

Aidha, Tume kabla ya kuanza uandikishaji katika kila Kanda ilikutana na wawakilishi wa Vyama vya Siasa wa Mikoa husika na kuafikiana nao kuhusu utaratibu mzima wa kuandikisha wapiga kura katika maeneo hayo.

Mheshimiwa Spika, baada ya ufafanuzi huo, sasa napenda kujibu swali la Mheshimiwa Mariam Mfaki, kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, hakuna utaratibu wa kuandikisha wale ambao hawakujiandikisha kuwa wapiga kura baada ya wakati uliopangwa kwa zoezi hilo kukamilika. Uandikishaji wapigakura wapya ukijumuisha ambao hawakujiandikisha utafanyika wakati wa uboreshaji baada ya Uchaguzi Mkuu mwaka huu.

(b) Mheshimiwa Spika, utaratibu kuhusu vituo vya kupigia kura utakuwa kama ilivyokuwa kwa chaguzi zilizopita yaani kituo cha kuandikisha wapiga kura ndicho kinatumika baadaye kama kituo cha kupigia kura. Ni pale tu inapojitokeza waliojiandikisha kuwa wengi ndipo kituo kingine kinaweza kuwekwa. *(Makofi)*

MHE. MARIAM S. MFAKI: Mheshimiwa Spika, ni kweli kabisa kwamba tatizo la baadhi ya wananchi kutojiandikisha lilijitokeza kutokana na upungufu wa vifaa na kuna baadhi ya vituo watu walikuwa wanakaa siku mbili, tatu, hakuna vifaa. Sasa je, kosa hili litakuwa ni kosa la wananchi au ni kosa la Serikali? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB): Mheshimiwa Spika, yawezekana katika baadhi ya maeneo ambapo vifaa vilikosekana au kupungua hii ni kwa sababu kwanza inategemea katika sehemu nyingine makadirio ambayo Tume ilipata ilikuwa kinyume na hali halisi ndiyo maana ikatokea hali hiyo. Lakini kwa ujumla maeneo mengi kabisa wananchi wamejiandikisha na kwa Mikoa 10 ambayo mpaka sasa imeandikishwa asilimia 89.9 ya wananchi wamejiandikisha. Kwa mfano, Mikoa 10 hiyo, Mkoa wa Mtwara walioandikishwa ni asilimia 90.1, Lindi ni asilimia 91.5, Iringa asilimia 90.0, Mbeya asilimia 90, Rukwa asilimia 92, Ruvuma asilimia 87, Singida asilimia 90.43, Kigoma asilimia 90, Dodoma asilimia 88 na Tabora 84. Kwa ujumla wananchi wa kiasi cha asilimia 90 wameshajiandikisha hivi sasa na kwamba hali siyo mbaya kama unavyofikiria. *(Makofi/Kicheko)*

SPIKA: Kuna Waheshimiwa Wabunge, wengi sana wanataka kuuliza maswali ya nyongeza tutatumia nafasi zote tatu zinazoruhusiwa na Kanuni. Kwa hiyo, hao watatu watakuwa Mheshimiwa Eliachim Simpasa, Mheshimiwa Dr. William Shija na Mheshimiwa Bernard Membe. *(Kicheko)*

MHE. ELIACHIM J. SIMPASA: Mheshimiwa Spika, hata kwa takwimu tu *percentage* ambazo Mheshimiwa Waziri ametaja, inaonyesha kabisa kwamba wananchi wengi hawajajiandikisha. Kupiga kura ni haki ya mtu hata kama akiwa mmoja. Kwa nini analichukulia suala hili kama ni suala dogo sana maana hii ni haki ya mtu, Serikali inasemaje maana yake sisi Wabunge tumepita tumekuta wananchi wengi wanalalamika kwamba hawakujiandikisha. Kwanza tuwapongeze wananchi kwa sababu walivumilia sana kurundikana kwa muda mrefu sana. Sasa anasemaje kwa sababu hii si ni haki mtu? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB): Mheshimiwa Spika, nimesema kwamba ni kweli katika baadhi ya maeneo kuna baadhi ya watu walichelewa kujiandikisha. Lakini la msingi nikasema kwamba sisi tunazungumza kuhusu takwimu. Takwimu zinatambia kwamba maeneo mengi Watanzania wametoka wengi sana kujiandikisha na kufikia asilimia 90 ni sehemu kubwa sana. Mimi ninazo takwimu na ninazo takwimu za kila Wilaya. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Spika, katika uchaguzi wa mwaka 1995 Watanzania waliojiandikisha walikuwa asilimia 81, uchaguzi wa mwaka 2000 waliojiandikisha walikuwa asilimia 97. Katika nchi jirani pia huo ndiyo ukweli, Afrika Kusini asilimia 25, Uingereza asilimia 30 na Msumbiji asilimia 85. (*Makofi/Kicheko*)

MHE. DR. WILLIAM F. SHIJA: Mheshimiwa Spika, kwa hakika tunazungumzia haki ya mwananchi iliyowekwa kwenye Katiba ambayo wote tumeapa kuilinda na kwa kuwa baadhi ya wananchi wamecheleweshwa au hawakuandikishwa kwa sababu ya ukosefu wa vifaa na katika Jimbo la Sengerema, ambalo mimi nilikuweco juzi tu nimeelezwa hivyo kwamba baada ya kukosekana vifaa wananchi wakaorodheshwa majina yao. Sasa je, Mheshimiwa Waziri anatuambia kwamba walioorodheshwa na wale walioshindwa kujandikisha kwa sababu ya kukosekana kwa vifaa watawekewa muda wa kujandikisha na vifaa vinatafutwa? (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB): Mheshimiwa Spika, mpaka sasa hivi sina takwimu za eneo ambalo Mheshimiwa Dr. William Shija, anatoka, mimi nina takwimu za maeneo matatu. Lakini la msingi anasema kwamba sisi tunaridhika kwamba asilimia kubwa sana watu wamejiandikisha na hatudhani kama tuna mpango wa kuandikisha wengine.

MHE. BERNARD K. MEMBE: Mheshimiwa Spika, tarehe 27 Oktoba Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, alipokuwa kwenye sherehe za kufunga mbio za Mwenge Mkoani Lindi aliliona tatizo hili na aliona matatizo mawili makubwa la kwanza la ukosefu wa vifaa, lakini la pili la wananchi kusumbuliwa kutembea masafa marefu kutafuta vituo vya upigaji kura na aliahidi na aliomba Serikali kulifuta na kutekeleza suala hili mara moja. Mheshimiwa Waziri atuambie mmetekeleza nini azimio na agizo la Rais la tarehe 27 Oktoba? (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB): Mheshimiwa Spika, wakati tunajiandaa kwa ajili ya uandikishaji wa wapiga kura hapa nchini, Tume ya Uchaguzi iliwashirikisha viongozi mbalimbali katika Mikoa na Wilaya na kukubaliana maeneo yapi ambayo wanafikiri kwamba vituo hivi viwekwe na vituo vimewekwa kwa mujibu wa makubaliano ya viongozi wa siasa katika maeneo hayo hilo suala la msingi. Kwa hiyo, sisi tunaridhika kwamba vituo hivi vilikuwa sahihi na wakati wa kupiga kura ikionekana kwamba vituo viko mbali sana tunaweza kufikiria kuongeza vituo. (*Kicheko*)

Na. 50

Magazeti Kuandika Mambo Yanayozidisha Ngono

MHE. MONICA N. MBEGA aliuliza:-

Kwa kuwa Serikali iko katika vita ya kupambana na ugonjwa wa Ukimwi ambao unaendelea kumaliza nguvu kazi iliyoko, je, Serikali haioni kwamba vita hiyo haiwezi

kuleta matunda yanayotarajiwa kwa sababu baadhi ya magazeti, televisheni, mtandao (*internet*) huandika na kuonyesha mambo yanayozidisha vitendo vya ngono?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Monica Mbega, Mbunge wa Jimbo la Iringa Mjini, kama ifuatavyo:-

Awali ya yote napenda kukubaliana na Mheshimiwa Mbunge kwamba mapambano dhidi ya janga la Ukimwi yamepamba moto na inawezekana kweli pia kasi hiyo ikapungua na malengo kutotimia iwapo baadhi ya vyombo vya mawasiliano kama magazeti, televisheni na mtandao vitaendelea kuandika na kuonyesha mambo yanayozidisha vitendo vya ngono.

Mheshimiwa Spika, ni kweli baadhi ya magazeti, televisheni na mtandao, ama kwa kutojua athari za vitendo vyao au kwa makusudi ya kutimiza malengo ya kibiashara vinatumia mwanya wa utandawazi kukiuka miiko na maadili mema ya jamii yetu na ya taaluma ya uandishi wa habari nchini.

Mheshimiwa Spika, Mkurugenzi wa Habari ambaye ndiyo Msajili wa magazeti na majarida kwa mujibu wa Sheria ya Magazeti Na. 3/1976, amekuwa macho wakati wote kufuatilia magazeti yanayochapisha habari na picha zinazokiuka maadili ya jamii na taaluma ya uandishi wa habari. Kwa mfano, kati ya mwaka 1998 na sasa jumla ya magazeti na majarida 79 yaliadhibiwa kutokana na makosa mbalimbali. Adhabu zilizotolewa ni pamoja na maonyo ya mdomo na maandishi, kusimamisha uchapishaji kwa muda au kufungiwa na kupigwa marufuku kabisa.

Mheshimiwa Spika, kati ya machapisho hayo 79 yaliyochukuliwa hatua 33 yalihusu uchapishaji wa habari na picha za matusi, mambo yanayoashiria vitendo vya ngono. Miongoni mwa hayo 33 magazeti na majarida matano yalifungiwa kwa vipindi tofauti kati ya miezi sita na mwaka mmoja.

Mheshimiwa Spika, kuna ugumu kidogo katika udhibiti wa mtandao kwa sababu inategemea sana msukumo wa utashi wa watazamaji binafsi. Hata hivyo, teknolojia ya sasa inawawezesha wamiliki wa *internet cafés* kuzuia kuonekana kwa picha zisizofaa kwenye mitandao yao hadi pale mtazamaji anapokuwa na *password* maalum.

Mheshimiwa Spika, kupitia Bunge hili Tukufu, Serikali inawahimiza wamiliki wote wa *internet cafés* kuendelea kufungua mambo yale yanayolenga kuongeza upeo wa watazamaji kielimu na uelewa wa mambo mbalimbali ya kustawisha jamii yetu yanayotokea ulimwenguni. Hali kadhalika, Serikali inawahimiza wamiliki hao kutumia teknolojia hiyo iliyopo kudhibiti maonyesho ya picha zisizofaa katika vituo vyao.

Mheshimiwa Spika, mamlaka ya mawasiliano nchini iliyoanzishwa hivi karibuni chini ya Sheria Na. 12 ya mwaka 2003, ndicho chombo kinachosimamia shughuli za utangazaji kupitia redio na televisheni. Kwa mujibu wa vifungu vya 25 na 26 vya sheria hiyo, mamlaka inaagizwa kuunda Kamati Maalum ya Maudhui (*Content Committee*) ambayo itakuwa na jukumu la kudhibiti vyombo hivyo kwa kusimamia ubora wa vipindi vinavyorushwa hewani. Taratibu za kuunda Kamati hiyo zinazoendelea vizuri na matangazo ya kukaribisha maombi kwa watu wenye sifa za kuwa wajumbe yalikiwishatolewa kwenye vyombo vya habari.

Mheshimiwa Spika, ni matarajio yangu kwamba mara Kamati hiyo itakapoundwa, itasimamia vizuri zaidi matangazo yote na itachukua hatua zinazostahili kwa chombo chochote kitakachokwenda kinyume na utamaduni wetu na pia tofauti na maadili ya taaluma ya uandishi wa habari na utangazaji.

MHE. MONICA N. MBEGA: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu ya Mheshimiwa Waziri, je, Serikali itakubaliana nami kwamba ili kukomesha kabisa hivi vitendo vya haya matoleo ya magazeti ambayo yanaonyesha ngono na vitendo ambavyo kwa kweli vinasaidia kuleta madhara ya Ukimwi kwamba ni vizuri pia vyombo vya habari vikapata semina kwa sababu semina hizi zimekuwa zinatolewa kwa wananchi na Wabunge hapa ndani, lakini vyombo vya habari havijawahi kupewa semina, siku moja wakapewa semina hizo ambazo zinaonyesha kutoa matoleo ambayo yanaonyesha ngono. (*Makofi*)

SPIKA: Aaa! Swali swali.

MHE. MONICA N. MBEGA: Je, Serikali itakubaliana nami kwamba iko haja sasa ya kutoa semina kwa ajili ya vyombo vya habari? (*Makofi*)

Lakini pili, je, Serikali inasemaje kuhusu wasichana wanaovaa nguo fupi, pia wacheza *show* ambao wamekuwa wakivalishwa nguo ambazo ni vichupi na pia wacheza ngoma ambao nao wanavaa nguo ambazo ni fupi na zinaonyesha maungo yao na hivyo vinasababisha vitendo vya ngono? (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. MUHAMMED SEIF KHATIB): Mheshimiwa Spika, Serikali kwa kupitia *TACAIDS* imefanya semina nyingi sana kuwaelimisha wananchi juu ya ubaya wa ngono zembe na pia kuwaambia ubaya wa *AIDS*, kwa hiyo, Serikali imefanya hivyo.

Kuhusu kufanya semina nyingine, inawezekana na tutafikiria kuongeza kuwaelimisha wamiliki wa vyombo vya habari ili waelimike juu ya jambo hili.

Lakini suala la nguo fupi ni suala la wazazi. Kwa hiyo, jukumu la kwanza ni wazazi wa watoto hao kuwaelimisha vijana wao wavae nguo zenye heshima katika maeneo mbalimbali. Kwa hiyo, wajibu wa kwanza ni wazazi lakini pia tunatoa wito kwa jamii kusaidia kuwaelimisha wananchi wetu ili wavae nguo zenye heshima. (*Makofi*)

MHE. PROF. JUMA M. MIKIDADI: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Waziri, je, haoni kuongezeka idadi ya waathirika wa Ukimwi pamoja na virusi, inatokana na vichocheo mbalimbali ambavyo sisi Wabunge tumekuwa tukisema, viongozi wa dini na kadhalika. Kwa nini Serikali haichukui mara moja wakati ambapo vitu hivi vikitokea kuviondosha na kuondosha athari yoyote ambayo inaweza kuleta tabia mbaya katika jamii? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. WILLIAM V. LUKUVI): Mheshimiwa Spika, Serikali imejitahidi sana kusimamia na kudhibiti mambo mbalimbali ambayo Mheshimiwa Mbunge anasema yanachochea ongezeko la Ukimwi. Mifano ni katika Kikao cha Bunge kilichopita nakumbuka Waheshimiwa Wabunge wengi walikemea baadhi ya matangazo. Mheshimiwa Eliachim Simpasa, alisema sana na Waheshimiwa Wabunge wengine, mtakumbuka kuanzia siku ile tuli ahidi na mpaka sasa matangazo yale hamyaoni tena. Kwa hiyo, ni moja ya mikakati na jitihada za Serikali kila inapopata maoni ya wadau hasa viongozi kama Waheshimiwa Wabunge inachukua hatua. Lakini kubwa kuliko yote Ukimwi dawa ni kubadili tabia. *(Makofi)*

Na. 51

Ujenzi wa Vyumba vya Madarasa na Nyumba za Walimu Geita

MHE. JAMES P. MUSALIKA aliuliza:-

Kwa kuwa Wilaya ya Geita ina watu wengi na kwa mujibu wa sensa ya mwaka 2002 Wilaya hiyo imeonyesha kuwa na watu 709,000 na hivyo kuwa na watoto wengi sana wanaofikia umri wa kwenda shule kila mwaka na kwa kuwa kutokana na hali hiyo wananchi wa Geita wamehamasika kujenga vyumba vingi vya madarasa na nyumba za walimu chini ya mpango wa MEM kukabiliana na ongezeko la watoto wanaohitaji kuanza shule ambapo zaidi ya maboma 600 ya vyumba vya madarasa na nyumba za walimu 200 yalikuwa yamekamilika kufikia mwezi Juni, 2004.

(a) Je, Serikali ina mpango gani wa kumalizia majengo hayo ambayo wananchi wamejitolea kujenga na kuonyesha mfano mzuri?

(b) Je, Serikali iko tayari kuwaagiza wananchi wa Wilaya hiyo wasitishe ujenzi wa maboma zaidi ya vyumba vya madarasa na nyumba za walimu hadi hayo yaliyokwishaanzishwa yatakapokamilika?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, napenda kujibu swali la Mheshimiwa James Musalika, Mbunge wa Nyang'hwale, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, Mpango wa Elimu ya Msingi (MEM) ulianzishwa ili kuongeza ubora wa elimu ya msingi nchini kwa kujenga vyumba vya madarasa, nyumba za walimu, kununua vitabu na vifaa vya kujifunzia na kufundishia, kuongeza uwezo wa Kamati za Shule katika kusimamia uendeshaji wa shule na matumizi ya fedha zinazopelekwa shuleni kutekeleza Mpango huu. Wakati MEM inaanza, Halmashauri ya Wilaya ya Geita ilikuwa na upungufu wa vyumba vya madarasa 1,611 na vyumba za walimu 2,456. Tangu mpango huu umeanza Halmashauri ya Wilaya ya Geita imeshapewa fedha jumla ya shilingi 2,235,240,004/= kwa ajili ya Ujenzi wa vyumba vya madarasa 530 na shilingi 302,009,141/= kwa ajili ya ujenzi wa nyumba za walimu 32.

Mheshimiwa Spika, hadi Julai, 2004 vyumba vyote vya madarasa na nyumba za walimu zimekamilika kutokana na fedha iliyokuwa imetolewa. Kwa takwimu zilizokuwepo, upungufu ungepaswa kuwa vyumba vya madarasa 991 na nyumba za walimu 2,356 lakini kutokana na ongezeko la uandikishaji watoto wa darasa la kwanza ikilinganishwa na watoto wanaomaliza elimu ya msingi, upungufu umeongezeka na kuwa vyumba vya madarasa 3,213 na nyumba za walimu 3,930. Kwa ukubwa wa tatizo lilivyo ni dhahiri upungufu mkubwa ukilinganisha na malengo ya mpango wa MEM upo na kwa hiyo linapaswa kutazamwa kwa mtazamo tofauti.

Katika hali hii Serikali haiwezi kupata fedha za ziada kwa kiwango ambacho kinategemewa na wananchi ili kuziba ongezeko au upungufu halisi uliokuwa umetegemewa kutokana na mpango MEM.

(b) Mheshimiwa Spika, napenda kuwapongeza wananchi wa Geita kwa kazi nzuri iliyofanyika na kujenga vyumba vya madarasa na nyumba za walimu ambazo zinatumiwa hadi sasa na kuongeza maboma 600 ya vyumba vya madarasa na maboma mengine kwa ajili ya nyumba za walimu 200. Huu ni mfano mzuri wa kuigwa na Halmashauri nyingine zote Mkoani Mwanza, lakini vile vile katika maeneo mengine hapa nchini. Hivyo, Serikali haiwezi kuwaagiza wananchi wa Wilaya ya Geita kusitisha ujenzi wa maboma hayo badala yake tu tunashauri uongozi wa Halmashauri ukae na kuona uwezekano wa kutumia fedha za MEM zilizotolewa hivi karibuni kukamilisha ujenzi wa maboma hayo badala ya kujenga madarasa mapya 90 na nyumba za walimu 68.

Mheshimiwa Spika, aidha, inasisitizwa kwamba wananchi wanapohamasishwa kujenga vyumba vya madarasa na nyumba za walimu ukomo wa fedha zinazoweza kupatikana kutoka Serikani ni vizuri ukazingatiwa.

MHE. JAMES P. MUSALIKA: Mheshimiwa Spika, kwa kuwa takwimu ambazo ziko kwenye swali la msingi zinaishia Juni na hali halisi sasa hivi ni maradufu ya madarasa na vyumba vya walimu vilivyopo na kwa kuwa nyumba hizi zimejengwa wakati wa hali ngumu sana kimapato kwa wananchi wakati Serikali ikiwa inaahidi kwamba yatazekwa.

(a) Je, Serikali haioni kwamba ni kero kubwa kwa Mkuu wa Wilaya, Mkuu wa Mkoa na Wabunge kama madarasa hayatazekwa kwa majibu aliyotoa Naibu Waziri? *(Makofi)*

(b) Je, Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, pamoja na Waziri wa Elimu ambao wakati mwingine hutupiana mpira juu ya suala la MEM, wako tayari kuja Geita mara moja baada ya Bunge, wafanye vikao na wananchi wapiga kura wawaeleze wao wenyewe suala hili? (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Spika, ni kweli kabisa kwamba tatizo hili la ujenzi wa vyumba vya madarasa za walimu ni kubwa tena kubwa sana, lakini lengo la mpango wa MEM ilikuwa ni juhudi za Serikali kujaribu kupunguza tatizo hilo Kitaifa na ndiyo maana nimesema ni vizuri katika kuhamasisha wananchi tusije tukahamasisha wananchi kwa namna ambayo wanafanya kazi kubwa zaidi kuliko kiwango cha fedha ambacho kimetengwa chini ya MEM kwa sababu matokeo yake yatakuwa na *negative*.

Mheshimiwa Spika, lakini nimesema kwamba kwa kuwa tayari mmeshapata kiasi fulani cha fedha ambacho mlitakiwa mkitumie kujenga madarasa mapya na nyumba za walimu mpya, tumieni fedha hizo sasa kukamilisha baadhi ya maboma haya ambayo bado hayajakamilika wakati mpango unaendelea kukamilishwa mwaka hadi mwaka.

La pili, Mawaziri wa Elimu na Utamaduni na Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kutembelea eneo hili, uwezekano huo upo lakini tujue vile vile kwamba ni mwaka mgumu kidogo kwa sababu muda mwingi wengi tutautumia kwa ajili ya shughuli nyingine vile vile za maandalizi. Lakini kama nafasi itapatikana ni dhahiri tutafanya hivyo. Lakini naomba nirudie pamoja na ziara hizo, lazima wananchi kwa kweli wasaidiwe kujitolea lakini tukizingatia vile vile uwezo uliopo wa Serikali. (*Makofi*)

MHE. KABUZI F. RWILOMBA: Mheshimiwa Spika, nakumbuka wakati wa Bajeti, Waziri akizungumzia suala la MEM alisema tuhamasishe wananchi na Serikali itaezeka maboma yote.

Sasa leo Serikali inafanya kukwepa kama ilivyoahidi na tunaamini katika Bunge humu mtu akizungumza uongo anachukuliwa hatua. Sasa tueleweje katika hili? (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Spika, katika suala hili Serikali ilichosema ni kushauri sana kwamba pamoja na nia nzuri ambayo iko mbele yetu, lakini tusije tukawafanyisha watu kazi ambayo *at the end of the day* tutaonekana kama vile tumewaacha wamepoteza nguvu zao bure.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kwa sasa kwa sababu kuna tatizo hilo na fedha ambazo zimetolewa zinaweza zikapunguza tatizo hilo kwa kiasi kikubwa kwa sababu maboma yapo na fedha hizi zilikuwa zimetengwa kwa ajili ya madarasa mapya, hebu jaribuni kutumia fedha hizo kwa kadri mtavyoweza na kusaidiana na wananchi wenu katika Wilaya hiyo nina hakika tatizo hilo la maboma 600 na maboma 200 litapungua sana. Kwa vile katika kufanya hivyo ndiyo tunatekeleza kauli ya Serikali ambayo ilitolewa hapa Bungeni.

Usumbufu Unaosababishwa na Matumizi ya Vyombo mbalimbali

MHE. MWADINI ABBAS JECHA aliuliza:-

Kwa kuwa miongoni mwa matatizo na balaa yanayosababishwa na msongamano wa watu katika miji ni makelele yanayotokana na viwanda, gereji, ufunguaji wa pichi ya juu ya vyombo vya muziki, nyimbo na kadhalika na kwa kuwa zogo na makelele hayo huathiri kwa kiwango kikubwa utulivu na afya za wanajamii wa maeneo husika:-

(a) Je, Serikali inafahamu kuwa hali hiyo ni miongoni mwa mambo yanayochafua mazingira?

(b) Je, Serikali inachukua hatua gani madhubuti za kudhibiti kelele hizo kutoka kwenye viwanda, gereji na wale wanaofungulia redio kwa sauti ya juu kupita kiasi?

(c) Je, Serikali iko tayari kutunga sheria itakayowezesha kudhibiti aina hiyo ya usumbufu?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mwadini Abbas Jecha, Mbunge wa Jimbo la Utaani, lenye sehemu (a), (b) na (c) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, Serikali inafahamu kuwa mazingira yanachafuliwa na viwanda, gereji, msongamano wa watu na kufanya biashara au shughuli za kuzalisha mali holela bila kujali taratibu zilizowekwa. Aidha, ufunguaji wa sauti ya juu ya muziki na mambo mengine ya jinsi hiyo ni kero kubwa kwa jamii katika maeneo ya makazi. Kwa sababu hiyo sheria mbalimbali na kanuni zimetungwa ili kudhibiti hali hiyo.

(b) Mheshimiwa Spika, ili kudhibiti hali ya utulivu na usafi wa mazingira sehemu za makazi, Halmashauri zimepewa madaraka makubwa na kamili ya kisheria zilizopo na zikitumika vizuri zinaweza kabisa zikapunguza tatizo hilo kwa kiasi kikubwa. Halmashauri zimekuwa zikiwachukulia hatua za kisheria wote wanaosababisha kero hizo pale malalamiko yanapokelewa na utaratibu huu utaendelea kutumika kwa lengo la kuwaondolea bugudha za aina hii.

Mheshimiwa Spika, kwa kipindi cha mwaka 2003/2004 tumekuwa na jumla ya kesi 13 za namna hii ambazo zilifunguliwa Mahakamani na ilani 10 za kuondoa kero zimetolewa na Manispaa mbalimbali hapa nchini.

Aidha, ili kupunguza au kuondoa kabisa kero kama hizi, Halmashauri zimetakiwa kuhakikisha kuwa shughuli zote zinazoanzishwa katika maeneo yao zinazingatia ramani za Mipango Miji zinazoelekeza matumizi mbalimbali ya ardhi.

(c) Mheshimiwa Spika, kama nilivyoelezea katika sehemu (b) ya swali hili, sheria zipo, tatizo kubwa ni utekelezaji na usimamizi dhaifu uliopo. Aidha, Serikali kupitia Wizara ya Afya inakamilisha sheria nyingine ambayo tunarajia inaweza kuwa ikawa na jina *The Public Health Act* ambayo itaainisha kero mbalimbali ambazo zitapaswa kuondolewa kutokana na shughuli zenye usumbufu.

Aidha, chini ya Sheria ya Mipango Miji Sura ya 378 na Kanuni zake zinazohusu namna ya kuunganisha matumizi mbalimbali ya ardhi, yametengwa makundi ya matumizi ya ardhi yanayoweza kuwekwa pamoja. Hivyo, wananchi wanahimizwa kuheshimu Sheria na Taratibu zilizowekwa na Serikali na pia kujenga utamaduni wa kuheshimu utulivu wa binadamu wengine katika maeneo ya makazi.

MHE. RUTH B. MSAFIRI: Ahsante sana Mheshimiwa Spika, kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali dogo la nyongeza.

Kwa kuwa katika baadhi ya maeneo nyumba za starehe zimekuwa zinajengwa karibu na huduma za jamii kwa mfano, kama ilivyo Ukumbi wa Amana, Dar es Salaam na Hospitali ya Amana na vile vile baadhi ya hoteli zimekuwa zinajengwa ndani ya makazi ya watu na Serikali inajua hivyo.

Je, Serikali ina utaratibu gani wa kuhakikisha kwamba wale ambao wamejenga majengo yao katika maeneo ambayo si kwa ajili ya starehe, si kwa ajili ya viwanda lakini humo wamekwenda wakaweka maeneo ambayo yanasumbua watu. Serikali ina utaratibu gani wa kuwafutia vibali na kuhakikisha kwamba wamefuata ramani ambazo zinatakiwa kuweka hali halasi ya ramani ambayo ilikuwa imekusudiwa? (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Spika, kubwa katika maelezo tuliyoyatoa hapa Bungeni ni usimamizi na udhibiti wa shughuli zozote zile zinazoendeshwa katika maeneo yetu.

Mheshimiwa Spika, kuna baadhi ya vitu huwezi ukavitenganisha. Suala kama majumba ya starehe au majumba mengine yanayoendana na hayo ni mambo ambayo vile vile utayakuta yanaishi sambamba na sisi wenyewe katika maeneo yetu. Lakini ni dhahiri lazima uwepo utaratibu wa namna ya kudhibiti matumizi ya shughuli kama hizo na sheria zipo na mimi nasema zikitumika vizuri zinaweza kabisa zikafanya kazi yake sawasawa.

Mheshimiwa Spika, lakini kubwa zaidi kama nilivyosema kwa upande huu wa masuala kama haya ni matumizi ya Sheria na Halmashauri zetu. Halmashauri nyingi hazitumii nafasi iliyopo kuweza kudhibiti shughuli mbalimbali na hivyo kutokuruhusu ujenzi au uwepo kwa shughuli ambazo hazimo katika taratibu za kisheria. Likifanyika

hili tunaweza pole pole tukaendelea kupunguza kero hii ambayo inaleta matatizo kwa wananchi ambao hawana hatia.

Na. 53

Watumishi Wanaostahili Kupewa Nyumba

MHE. HAMAD RASHID MOHAMED aliuliza:-

(a) Je, ni watumishi gani wanaostahili kupatiwa nyumba za kuishi kwa mujibu wa mkataba wa ajira?

(b) Je, ni watumishi wangapi ambao hawana nyumba za kuishi?

(c) Je, ni wangapi wanaokaa mahotelini na kiasi gani cha fedha kinalipwa kila mwaka kwa watumishi hao?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTUMISHI) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Hamad Rashid Mohamed, Mbunge wa Kuteuliwa, lenye sehemu (a), (b) na (c) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya M.1 na 2 ya Kanuni za Kudumu katika Utumishi wa Umma za mwaka 1994, watumishi wa umma wanaostahili kupatiwa nyumba ni pamoja na wale walioko katika makundi yafuatayo:-

(i) Kundi la kwanza ni la wageni walioajiriwa kutoka nje ya nchi na ambao masharti ya ajira zao ni pamoja na kupatiwa nyumba za kuishi.

(ii) Kundi la pili ni Wanajeshi, Polisi na Maafisa wa Magereza

(iii) Kundi la tatu, ni Viongozi na Watendaji wa ngazi za juu ambao masharti ya kazi zao ni pamoja na kupatiwa nyumba ya kuishi na pamoja na Madaktari.

(b) Mheshimiwa Spika, mpaka kati ya mwaka 2003/2004 jumla ya viongozi na watendaji katika Wizara na Idara za Serikali Tanzania Bara wenye stahili ya kupatiwa nyumba bure ni 774.

(c) Mheshimiwa Spika, mpaka mwishoni mwa mwezi Desemba, 2004 watumishi ambao walikuwa bado kupatiwa nyumba kutokana na upungufui wa nyumba za Serikali kama nilivyosema hapo juu hivyo kupangishiwa nyumba za Mashirika, Taasisi au hotelini ni kama ifuatavyo:-

(i) Wizara ya Afya madaktari 14;

(ii) Wizara ya Maliasili maafisa 2;

(iii) Wizara ya Viwanda 1;

- (iv) Wizara ya Elimu 1;
- (v) Wizara ya Fedha 1; na
- (vi) Idara ya Mahakama ya Rufaa Majaji 14.

Mheshimiwa Spika, jumla ni Maafisa na Viongozi ni 33.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2003/2004 Serikali ilitumia kiasi cha shilingi milioni 46,800,000 kwa ajili ya watumishi hawa.

Mheshimiwa Spika, pamoja na hayo, naomba kulifahamisha Bunge lako Tukufu kuwa Serikali, Wizara na Idara husika kwa kushirikiana na Wakala wa Majengo wanaendelea na jitihada za kuhakikisha kuwa watumishi wote wa Serikali wenye stahili ya kupatiwa nyumba bure na ambao hawajachagua kukaa katika nyumba zao, wanapatiwa nyumba za Serikali kila zitakapopatikana na kati ya hao 33 niliowasema ni wale ambao wanahamishwa kutoka sehemu moja hadi nyingine na kwa vyovyote hata kama nyumba ipo ni lazima kwanza wakae hoteli.

MHE. HAMAD RASHID MOHAMED: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Waziri. Nina maswali mawili ya nyongeza.

Kwa kuwa Serikali inafahamu kabisa kwamba kuna watu ambao wana haki kwa mujibu wa kanuni za utumishi kupatiwa nyumba na Serikali hiyo hiyo inauza nyumba ambazo zingeweza watumishi hawa kukaa.

Je, Serikali haioni kwamba inavunja kanuni na kwa maana hiyo wanawafanya watumishi hawa wasiweze kuutumikia umma jambo ambalo linasababisha hasara katika Taifa?

Pili, ni kwa sababu zipi Serikali imeamua kuuza nyumba kabla ya watumishi wote wa Serikali hawajapatiwa nyumba?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTUMISHI): Mheshimiwa Spika, kwa majibu ya swali la kwanza, Serikali haijavunja kanuni yoyote na ni kweli kwamba watumishi wale wenye masharti ya kupewa nyumba, bado wanapewa na Serikali na hata pale ambapo nyumba zilikuwa hazijauzwa, si kweli kwamba nyumba zilikuwa zinatoshesheleza watumishi wote wa Serikali.

Swali, sababu ya kuuza nyumba ni kwamba watumishi wa Serikali vile vile baada ya kustaafu kazi wanastahili kukaa mahali pazuri na hili litachochea watu wazuri wazuri kuja Serikalini. Lakini Serikali inajitahidi kwa kila njia na ninyi wenyewe ni mashahidi mnaona nyumba zinajengwa na kwa vyovyote vile kumekuwa na kubadilisha hali ya watumishi wa Serikali sasa hivi. Kwa hiyo, naomba tukubali kwamba uamuzi wa Serikali wa kuuza nyumba ilikuwa ni moja ya kuboresha utumishi wa umma.

SPIKA: Nimekuona Mheshimiwa Ali Said Salim, lakini ngoja majibu ya nyongeza ya Mheshimiwa Waziri wa Ujenzi. Ngoja kwanza.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Spika, napenda na mimi kuongezea majibu baada ya majibu mazuri yaliyotolewa na Mheshimiwa Waziri.

Mheshimiwa Spika, suala la nyumba ni suala endelevu na kupitia Sheria Na. 30 ya mwaka 1997 ambayo ilipitishwa na Bunge hili ndiyo ilianzisha *Executive Agency* ya TBA.

Mheshimiwa Spika, katika utaratibu huo jumla ya wafanyakazi walio ndani ya Serikali na Mashirika ya Umma ni zaidi ya 300,000 na nyumba zilizokuwepo zilikuwa ni 6,000 kwa nchi nzima tangu tupate Uhuru. Kwa njia pekee ilikuwa ni kuanza utaratibu wa kujenga nyumba zingine ili kusudi watumishi wengi waweze kuzingatwa.

Mheshimiwa Spika, katika utaratibu huo nyumba za Mashirika ya Umma pamoja na za Serikali hadi sasa jumla ni nyumba 8,011 zimekwishauzwa na utaratibu huu tunaendelea katika kuhakikisha kwamba wale wote wanaostahili kuuziwa nyumba awe ni mwanasiasa, awe ni Mbunge ili mradi ameo au ameolewa na mtumishi wa Serikali ile nyumba tutauza na ndiyo maana katika mpango wa baadaye ambao tunaupanga hapa Dodoma hata zile nyumba ambazo wanakaa Wabunge kwa kuzingatia kwamba wao wameoa na kuolewa na watumishi wa Serikali nazo tunaziweka katika utaratibu wa kuuza.

Mheshimiwa Spika, katika hali hiyo, kufikia mwezi Machi, 2005 zaidi ya nyumba 1,000 zitakuwa zimekamilika kutengenezwa katika utaratibu huu. Nazo zitauzwa na kujengwa, zitauzwa, kujengwa na kuuzwa ili kwamba hadi siku moja watumishi wote wa Serikali na watumishi wa umma wawe wamepata nyumba badala ya kukaa na kugombania nyumba 6,000. (*Makofi*)

MHE. ALI SAID SALIM: Ahsante nakushukuru Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu ya Mheshimiwa Waziri na Waziri, nina swali dogo la nyongeza. Kwa hivi sasa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge wanakaa katika nyumba za watu binafsi sehemu ambazo usalama unakuwa ni mdogo na kwa kuwa katika mwaka wa 2005 tunatarajia idadi ya Wabunge kuongezeka. Je, Serikali ina mpango gani kuhakikisha kwamba wale Wabunge ambao watakuja Bunge lijalo watakuwa na uhakika wa kupata nyumba za usalama?

SPIKA: Hilo ni swali jipya, liandike vizuri lile.

MHE. MARGARETH J. BWANA: Ahsante sana Mheshimiwa Spika, kwa kunipa nafasi ili niweze kuuliza swali dogo la nyongeza. Kwa kuwa zile nyumba zilizojengwa kule Tegeta zimemalizika na Mheshimiwa Rais alishazifungua lakini bahati mbaya sana hazina maji wala umeme na kusababisha wafanyakazi au wale wanaostahili kuhamia kwenye hizo nyumba kushindwa kuhamia. Je, Mheshimiwa Waziri yuko tayari kuhakikisha kwamba anashirikiana na Mawaziri wenye dhamana zinazohusika kuhakikisha kwamba wanaweka maji na umeme haraka iwezekanavyo ili wale watumishi

ambao wanastahili kuingia kwenye hizo nyumba waweze kuingia mara moja na kupunguza upungufu kwa tatizo hilo la nyumba?

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Utumishi, ni kwamba nyumba za Mbweni ambazo ziko jumla ya nyumba 153 zilijengwa na ziliombwa zote na watumishi wa Serikali na tumeshazigawa. Kwa taarifa yako nyumba za Mbweni zote zina umeme na zote zina maji na zote zina wafanyakazi. *(Makofi)*

Na. 54

Mpango wa Kuwaenzi Waasisi wa Tanzania

MHE. JANET B. KAHAMA aliuliza:-

Kwa kuwa mpango wa kuwaenzi Waasisi wa Tanzania ni mzuri na utawezesha nyaraka zao mbalimbali na vifaa vyao kuhifadhiwa ili kuendelea kutoa nafasi kwa wananchi, watalii kuziangalia na kwa kuwa Serikali itatoa mipango na sheria katika maandalizi hayo ya uhifadhi wa kumbukumbu sahihi:-

(a) Je, Serikali itakuwa na utaratibu gani wa kuthibitisha usahihi wa kumbukumbu hizo, ikiwa ni pamoja na kuonyesha uzuri wa kumbukumbu sawa kuepuka udanganyifu?

(b) Je, wananchi waliopewa vifaa vinavyofanana na vile vya waasisi hao watachukuliwa hatua gani za kuwalinda?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTUMISHI) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Janet Kahama, Mbunge wa Viti Maalum, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Sheria Na. 8 ya mwaka 2004 ya kuwaenzi waasisi, Serikali imetoa mamlaka kwa Idara ya Kumbukumbu na Nyaraka za Taifa kuwa ndiye Msimamizi na Mratibu Mkuu wa masuala yote yanayohusu uhifadhi wa kumbukumbu za Waasisi. Katika kutekeleza jukumu hili Idara itakuwa na taratibu zifuatazo katika kuthibitisha usahihi na kuonyesha uzuri wa kumbukumbu za Waasisi:-

(i) Kwanza kupokea, kukusanya, kutathmini na kuorodhesha kumbukumbu ili kupata kumbukumbu zenye umuhimu wa kudumu, kihistoria, kiutawala, kiutafiti.

(ii) Pili, kuhifadhi kumbukumbu za waasisi katika mazingira mazuri na salama na katika maumbo mbalimbali ili kulinda uasili wake.

(iii) Tatu, kuzikarabati kumbukumbu zilizoharibika ili kuhifadhi maana na maumbo yake ya awali.

(iv) Nne, kuandaa na kusimamia kanuni zitakazodhibiti na kulinda kumbukumbu zisiharibiwe au kupotea.

(v) Kuandaa mikakati itakayohakikisha kumbukumbu haziathiriwi na majanga endapo yatatokea.

(vi) Kuwa na muhuri utakaohibitisha umiliki halali wa kumbukumbu husika.

(viii) Kuwasiliana na wadau wengine wenye majukumu yanayofanana na yale ya Idara.

(b) Mheshimiwa Spika, Ibara ya 8(1) hadi (6) ya Sheria hiyo inaelekeza kuwa wananchi waliopewa vifaa pamoja na Waasisi na vinavyofanana wanalindwa kikamilifu. Pamoja na Sheria kutoa ushauri wa jinsi ya kuhifadhi nyaraka na vitu vya Waasisi, pia inatoa hiari kwa wananchi wenye vitu hivyo na kumpa hadhi ya mdau wa kuenzi Waasisi. Vile vile Sheria inatoa hiari kwa wananchi, endapo atashindwa kutunza vizuri nyaraka au vitu vya Waasisi, akabidhi au kuuza kumbukumbu na vitu hivyo kwa Mkurugenzi wa Kituo cha Waasisi au taasisi nyingine zinazoshughulika uhifadhi wa nyaraka na vitu vya namna hiyo.

MHE. JANET B. KAHAMA: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Waziri, nina maswali mawili ya nyongeza. Swali la kwanza, katika eneo la *archives*, eneo moja la kuhifadhi kumbukumbu na nyaraka liko chini ya Wizara ya Elimu na Utamaduni. Lakini vile vile eneo la pili, la kuhifadhi kumbukumbu na nyaraka hizo hizo liko chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii. Je, eneo hili la tatu la kuhifadhi kumbukumbu za Waasisi litakuwa chini ya Wizara hii ya Ofisi ya Rais Utumishi, Menejimenti au litakuwa wapi?

Pili, iwapo kumbukumbu na nyaraka zote zitakuwa chini ya Wizara tatu, wasiwasi wangu je, Mheshimiwa Waziri ataweza kunieleza hakutatokea na migongano katika uendeshaji na katika utunzaji na hasa katika kuandaa Bajeti? Ahsante Mheshimiwa Spika.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTUMISHI): Mheshimiwa Spika, kwanza namshukuru kwa maswali yake mazuri. Ni kweli kwamba kumbukumbu mbalimbali zinawekwa katika Wizara tatu tofauti. Lakini nataka nimhakikishie Mheshimiwa Janet Kahama, kwamba nyaraka na kumbukumbu zote ziko chini ya Mkurugenzi wa Nyaraka na Kumbukumbu na Maliasili inatunza zaidi *tangible assets* au nyumba na Wizara ya Elimu na Utamaduni inaangalia zaidi masuala ya utamaduni.

Hata hivyo, kwa vyovyote vile kutakuwa na muingiliano, lakini Serikali ni moja na Mkurugenzi wa Nyaraka na Kumbukumbu atakuwa Mratibu ndani ya Serikali kuona kumbukumbu na nyaraka za Waasisi zinahifadhiwa vizuri pale ambapo zitakuwepo na kwa hiyo, nimejibu maswali yote mawili ya Mheshimiwa Janet Kahama, kwa pamoja.

Ujenzi wa Sekondari Nchini

MHE. MUSA A. LUPATU (k.n.y. MHE. JOEL N. BENDERA) aliuliza:-

Kwa kuwa hivi sasa Serikali inajitahidi kujenga Sekondari katika Wilaya zetu kwa kushirikiana na wananchi kwa lengo la kuhakikisha kwamba kila Kata inakuwa na Sekondari, lakini pamoja na juhudi hizo kumekuwapo na tatizo sugu la watoto wengi wa kike kupata mimba kwa sababu shule nyingi ni za kutwa na kwa namna moja au nyingine zinatoa mwanya kwa wanafunzi kufanya vitendo viovu na ili watoto wengi wa kike wasiendelee kupata tatizo hilo:-

(a) Je, Serikali haioni kwamba ni busara katika mpango wa MMES kujenga hosteli kwa ajili ya wasichana katika Sekondari hizo zilizojengwa?

(b) Kwa zile Kata ambazo tayari zimeonyesha juhudi za kuanza kujenga shule za sekondari kwa njia ya kujitolea kama ilivyo katika Kata za Mashewa, Kwegunda, Hale, *Old Korogwe*, Kwamdolwa, Wilayani Korogwe. Je, Serikali inazisaidiaje nguvu za wananchi wa maeneo hayo?

WAZIRI WA ELIMU NA UTAMADUNI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Joel Nkaya Bendera, Mbunge wa Korogwe Mashariki, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, lengo la Serikali katika mpango huu ni kuwasaidia wananchi wanaojenga sekondari za kutwa. Katika ujenzi wa sekondari hizo ni muhimu kuchagua eneo linaloweza kufikika kwa urahisi kutoka vijiji kadhaa ili sehemu kubwa ya wanafunzi wawe wanakaa nyumbani. Hata hivyo, endapo itajengwa hoja ya kutosha, Serikali itakuwa tayari kuangalia uwezekano wa kutoa ruzuku ya maendeleo kwa ajili ya ujenzi wa hosteli, hususan kwa ajili ya wasichana.

(b) Mheshimiwa Spika, lengo la Mpango wa Maendeleo ya Elimu ya Sekondari 2004-2009 ni kusaidia juhudi za wananchi katika ujenzi wa Shule za Sekondari. Kwa hiyo, nawapongeza sana wananchi wa Kata za Mashewa, Kwegunda, Hale, *Old Korogwe* na Kwamdolwa kwa juhudi za kuanza kujenga shule za Sekondari za Kata.

Katika mwaka wa kwanza wa MMES, Wilaya ya Korogwe wamepangiwa ruzuku ya Maendeleo kwa ajili ya madarasa 14 x 7 milioni kwa kila darasa ambayo ni sawa shilingi milioni 98 na kwa ajili ya nyumba za Walimu 12 mara milioni 9 sawa na shilingi milioni 108, jumla inakuwa shilingi milioni 206. Nadhani Mheshimiwa Mbunge atakubaliana nami kuwa haijawahi kutokea kiwango hicho cha shilingi milioni 206 kutolewa na Serikali kwa ajili ya elimu ya sekondari kwa mwaka mmoja kwa Wilaya ya Korogwe.

MHE. MUSA A. LUPATU: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili niulize swali moja la nyongeza. Kwanza namshukuru na kumpongeza Mheshimiwa Waziri kwa majibu yake mazuri ambayo yanatoa matumaini kwa maendeleo ya Wilaya yetu. Lakini swali, kwa kuwa fedha hizi ambazo zinatolewa zinapitia moja kwa moja kwenye Shule za Sekondari na kwa kuwa shule hizi zinazojengwa na wananchi ziko kwenye usimamizi wa wananchi wenyewe. Je Serikali haioni kwamba ingekuwa ni busara kama zingepitia Halmashauri kama ilivyokuwa mpango wa MEM ili ziweze kuwa na usimamizi zaidi?

WAZIRI WA ELIMU NA UTAMADUNI: Mheshimiwa Spika, Serikali imeamua kwamba fedha hizi za ujenzi wa sekondari ni vizuri ziende moja kwa moja kwenye shule za sekondari zenyewe. Kwa sababu kwa njia hiyo, zinakwenda moja kwa moja kwa walengwa na sababu ya pili ni kwamba tuliona ule mpango wa MEM ambao fedha zake zinapitishwa kwenye Halmashauri za Wilaya bado unaendelea katika utekelezaji. Kwa hiyo, tuliona siyo busara kuwabebecha Halmashauri mzigo mwingine wa pili kabla hawajaonyesha ufanisi wa kutosha katika kusimamia zile za MEM.

MHE. NJELU E. M. KASAKA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kuniona. Nilitaka nimwulize Mheshimiwa Waziri kwa kuwa amesema iwapo hoja linaweza ikajengwa na maombi yakapelekwa kuhusu ujenzi wa hosteli, Serikali itakuwa tayari kutoa ruzuku kwa kujenga hosteli; na kwa kuwa sisi katika Wilaya ya Chunya shule yetu ya Sekondari ya Lupa ambayo imejengwa na wananchi inaendeshwa na Serikali wameshajenga na hosteli lakini haina mtu wa kuiendesha.

Mheshimiwa Spika, je, Serikali itakuwa tayari kuipokea na kuiendesha hosteli hiyo? *(Makofi)*

WAZIRI WA ELIMU NA UTAMADUNI: Mheshimiwa Spika, tunashauri kwamba pale ambapo wananchi wamejenga hosteli badala ya kuendeshwa na watu wengine ni vizuri kuikabidhi ile hosteli kwa *Headmaster* ndiyo aisimamie kuiendesha na *Headmaster* akishaipokea maana ndiyo Serikali imepokea kusimamia kuiendesha. *(Makofi)*

MHE. VENANCE M. MWAMOTO: Mheshimiwa Spika, kwa kuwa kuna sehemu zingine ambazo zina tatizo sugu la hosteli hasa ikiwepo shule ya sekondari ya Ilula na kwa kuwa watu binafsi na taasisi za dini zipo tayari kujenga hosteli. Je, Serikali itakuwa tayari kusaidia ili kuchangia gharama?

WAZIRI WA ELIMU NA UTAMADUNI: Mheshimiwa Spika, kwanza kwa sababu ninazo habari namna walivyofanya pale Ilula kwamba walioona imejengwa shule waliwahamasisha wananchi waende wajenge hosteli ili watoto wanaotoka mbali wawe na mahali karibu na shule wanapoweza kukaa. Huo mkakati naona ni mzuri sana na napenda nichukue nafasi hii kuwapongeza sana kwa kazi hiyo walioifanya. *(Makofi)*

Sasa kama kuna hosteli imejengwa namna hiyo na inatakiwa kuikabidhi shule hilo ni jambo ambalo linaweza likazungumzwa kati ya menejimenti ya shule kwa maana ya *Headmaster* na wale wananchi waliojenga hizo hosteli na nina hakika utaratibu muafaka unaowafaa hao wanafunzi na wazazi unaweza kupatikana. Kwa hiyo, naomba jambo hilo lizungumzwe na mimi na Mheshimiwa Mbunge tutakuwa tayari kuweka mawazo yetu pamoja.

Na. 56

Viwango vya Pensheni

MHE. MAJOR JESSE J. MAKUNDI aliuliza:-

Kwa kuwa Serikali imewaajiri watumishi wake kwa mkataba maalum ukiwemo kustaafu kwa umri na cheo alichofikia na kwa kuwa kila aliyeajiriwa hana budi kustaafu:-

(a) Je, kwa nini Mwalimu au Daktari, Sajenti, Kanali aliyestaafu mwaka 1980 anapata pensheni ndogo kuliko wale waliostaafu mwaka 2004?

(b) Je, ndio kusema kuwa wale waliostaafu mwaka 1980 wana matumizi madogo ikilinganishwa na wale waliostaafu mwaka 2004 kwamba wana matumizi makubwa zaidi?

(c) Je, kwa nini sheria isiendeleze kwa kuweka viwango vya pensheni kuwa sawa na kama ni kupandishwa viwango, wapandishwe sawa kulingana na cheo alichokuwa nacho mstaafu hasa ikizingatiwa kuwa kila mstaafu ana haki sawa kufaidi/kufurahia kukua kwa uchumi wetu?

NAIBU WAZIRI WA FEDHA (MHE. DR. FESTUS B. LIMBU) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa *Major* Jesse J. Makundi, Mbunge wa Vunjo, lenye sehemu (a), (b) na (c) kwa pamoja kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Mwalimu, Daktari, Sajenti na Kanali aliyestaafu mwaka 1980 anapata pensheni ndogo kuliko yule aliyestaafu mwaka 2004 kutokana na ukweli kwamba vigezo vinavyotumika katika kukokotoa pensheni husababisha waliostaafu wa zamani kupata pensheni ndogo hata kama wana cheo sawa na waliostaafu hivi karibuni. Vigezo hivyo ni kama ifuatavyo:-

- (i) Mshahara wa mwaka wa mwisho;
- (ii) Muda ambao mstaafu huyo aliotumikia Serikali; na
- (iii) Umri na sababu ya kustaafu.

Mheshimiwa Spika, kutokana na vigezo nilivyovitajataja kutumika katika kukokotoa pensheni, viwango vya pensheni hupishana kwa cheo kile kile. Hata kama muda na umri wa kustaaфу ni sawa, ni wazi viwango vya pensheni vitapishana kutokana na kwamba mishahara kwa kipindi cha nyuma ilikuwa midogo ikilinganishwa na mishahara ya sasa. Utaratibu huu unatokana na sheria ya pensheni.

Mheshimiwa Spika, kunatokana na hali hiyo ya viwango vidogo vya penseheni kwa wale waliostaafu zamani, Serikali imekuwa ikihuishia viwango hivyo mara kwa mara ili kusaidia wastaafu husika. Serikali itaendelea na utaratibu wa kuvihuishia kila wakati kulingana na uwezo wake. Aidha, ni muhimu kukumbuka kuwa Serikali mwaka huu imechukuwa hatua ya kuwarudisha tena kwenye daftari la pensheni wale ambao walichukua pensheni zao kwa mkupuo miaka isiyopungua kumi iliyopita. Hatua hii nayo itasaidia wastaafu wengi kupunguza makali ya maisha.

MHE. MAJOR JESSE J. MAKUNDI: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi ya kuuliza maswali mawili ya nyongeza.

Kwa kuwa Kepteni aliyestaafu mwaka 1980, anapata *pension* shilingi 10,000/= na wa mwaka 1990, anapata *pension* ya shilingi 20,000/= na wa mwaka 2004 anapata *pension* ya shilingi 50,000/= zote ni shilingi 120,000/= ukigawanya kwa hao Makepteni watatu kila mmoja atapata shilingi 40,000/=. Je, kwa hesabu hiyo haionekani rahisi kwa hawa wote wenye kutumikia Serikali kwa wakati uliotukuka na kutoka kwenye cheo kilichotukuka kupata *pension* sawa?

Je, Mheshimiwa Waziri haoni ni busara sasa kuleta Muswada wa Sheria kurekebisha viwango vya *pension* kwa wastaafu mwezi Aprili, 2005 kwa kuwa maisha yanapanda bei na thamani ya shilingi inashuka?

NAIBU WAZIRI WA FEDHA (MHE. DR. FESTUS B. LIMBU): Mheshimiwa Spika, naomba kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Major Jesse Makundi, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kwanza, shughuli zote na mambo yote yanayohusu *pension* yana Sheria yake. Pili, kiwango cha chini kabisa siyo shilingi 10,000/= kama Mheshimiwa Mbunge anavyosema. Kiwango cha chini cha *pension* kimerekebishwa na siyo shilingi 10,000/= na kama nilivyojibu katika jibu la msingi, kuna vigezo vinavyotumika. Mshahara wa mwisho wa Mtumishi, muda aliyotumikia Serikali, umri wake na sababu za kustaaфу. Kwa hiyo, haiwezekani wastaafu wote hata kama ni wa cheo kimoja wapate mshahara uliolingana au *pension* inayolingana.

Mheshimiwa Spika, la pili, Muswada wa Sheria kuletwa Aprili, 2005 nafikiri haitawezekana kwa sababu taratibu za kuleta Muswada Bungeni zinajulikana na maoni kama yapo basi yataletwa kwa taratibu zinazohusika. (*Makofi*)

MICHANGO KWA MAANDISHI

DR. MARY M. NAGU: Mheshimiwa Waziri na Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali, naomba nitoe maoni yangu kwa maandishi kuhusu ubaguzi wa jinsia hapa kwetu. Ni kweli Serikali inajaribu kuondokana na mfumo huu wa aibu unaoitwa mfumo dume kwa kujaribu kuongeza idadi ya wanawake Bungeni, katika Halmashauri zetu na hata katika uongozi Serikalini. Ukweli ni kwamba ubaguzi wa jinsia upo katika dakika zake za mwisho kufutika; hata hivyo naomba nimnukuu mpigania haki za binadamu wa Marekani Dr. Martin Luther King, *“But history has proved that social systems have a great last minute breathing power and that guardians of status quo are always on hand with their oxygen tents to keep the older order alive.”*

Tutaendelea kupigana kijamii kuondoa huu mfumo dume na ni dhahiri kadiri demokrasia inavyojikita ndani ya jamii, ubaguzi wa jinsia utafifia wenyewe. Kila mmoja wetu wake kwa waume wanajua ubaguzi wa kijinsia ni udhalimu na uovu mkubwa na ni utumwa wa aina yake. Baya zaidi, ubaguzi wa jinsia ni utumwa wa wanawake uliofunikwa kwa blanketi nzuri zito.

Jamii lazima ijue umaskini wetu utaondolewa na mshikamano wa wanawake na wanaume ili kuleta umoja unaotupa nguvu kwa kuupiga vita. Bila umoja umaskini hautaondoka. Ubaguzi wa jinsia unainyima jamii umoja halisi hivyo kufanya vita vya kupigana na umaskini kuwa mgumu. Hivyo, lazima tuwe tayari kuondoa ubaguzi wa jinsia, udhalimu uliodumu kwa muda mrefu kuliko mwingine wowote kwa kukubali vile viti 30% na vile vitano vya Mheshimiwa Rais.

Kuliweka hili katika Katiba kunahitaji uongozi makini, jasiri na kujitoa wewe Mheshimiwa Waziri na Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu. Kwa kuwa mna *“attributes”* hizo hima muwasaidie mama zenu, dada zenu, mabinti zenu, nyanya na shangazi zenu katika kuitoa jamii yetu katika ubaguzi wa jinsia, udhalimu uliodumu kwa muda mrefu zaidi kuliko wowote ule.

MHE. PROF. DAIMON M. MWAGA: Naomba nichangie katika mpendekezo ya kurekebisha Ibara ya 20 ya Katiba.

Kwanza inapendekezwa kuifuta Ibara ndogo ya (1) na kuiandika upya. Ukilinganisha Ibara hiyo ndogo ya zamani na hii iliyoandikwa upya hakuna tofauti kubwa za msingi zinazosababisha kifungu hiki kibadilishwe.

Sura mpya iliyowekwa hapa ni kwa uhuru hautadhibitiwa na Sheria za nchi. Sentenso inayotaka uhuru uzingatie Sheria za nchi inaondolewa na marekebisho haya. Swali: Hivi tumeridhika kuwa Tanzania itakuwa na amani daima. Mbona hakuna nchi yoyote Duniani Raia anakuwa na Uhuru bila mipaka. Tusiisahau hata leo Tanzania tunao akina-Mtikila. Sheria ziongoze Uhuru wa Raia kwa hiyo hitaji la kufuata Sheria za nchi liwemo katika kifungu au Ibara hii ndogo ya (1).

Mabadiliko yanayokusudiwa kufanywa katika Ibara ndogo ya (2) ninayaunga mkono mia kwa mia. Masharti yaliyowekwa katika Ibara hii ndogo ya (2) ni ya msingi sana. Kwa hiyo sina cha kuongeza au kupunguza.

Hata hivyo siungi mkono sehemu ya Ibara ndogo ya (4) iliyofutwa na kuandikwa upya hadi hapo nitakapopata maelezo ya kutosha kabisa.

Ibara hii ndogo ya (4) ina sehemu mbili:- Sehemu ya kwanza inasema hivi: “Itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kulazimishwa kujiunga na chama chochote au shirika lolote”. Sehemu hii ya Ibara hii ndogo inayopendekezwa ninaikubali. Sina maneneo!

Sehemu ambayo siungi mkono kabisa ni ile ambayo inasema kuwa itakuwa ni marufuku kwa: “chama chochote cha siasa kukataliwa kusajiliwa kwa sababu tu ya itikadi au falsafa ya chama hicho”. Sehemu hii ya kifungu hiki kidogo cha (4) iondolewe.

Kwanza inapingana na Ibara ndogo ya (2) niliyoitaja. Kwa sababu inapingana na Ibara ndogo ya (2), inaanzisha mgogoro ndani ya Katiba.

Pili, katika siku zote kazi yake ni kuweka misingi ambayo Sheria nyingine zitatungwa juu yake.

Nini maana ya itikadi na falsafa. Kwa mujibu wa John Nellis katika kitabu chake: *“A Theory of Ideology: The Tanzanian Example”* ukurasa wa 19 itikadi ni: *“a set of values and ideas that justify and rationalize the programs a system carries forward”*. Yaani itikadi ni mkusanyiko wa mawazo ambayo yamejengeka yanatumika kutoa na kuhalalisha mwelekeo fulani. Falsafa ni nini? Kwa mujibu wa kamusi ya Kiswahili sanifu ni: “Elimu ya asili, maana na sababu za mambo au vitu; mwendo wa maisha ya binadamu”.

Kila chama cha siasa Duniani lazima kiwe na itikadi na falsafa yake na kwa kweli mambo yanayowaunganisha wanachama ni itikadi na falsafa ya chama husika. Sera za chama cha siasa chochote zinazotokana na itikadi na falsafa ya msingi ya chama hicho na utekelezaji wake unatafsiriwa katika Katiba za chama husika.

Hoja hapa ni kuwa Katiba na Sera za chama chochote cha siasa haviwezi vikatenganishwa na itikadi na falsafa za chama hicho. Hii maana yake nini:-

Ubaguzi wa aina mbalimbali unaweza ukawa ni itikadi na falsafa ya chama cha siasa na ukaweza katika Katiba na sera za chama hicho. Katika historia Duniani kumekuwepo vyama vya namna hivyo, kwa mfano chama cha kibaguzi cha Afrika ya Kusini wakati wa de clerk. Itikadi na falsafa yako ilikuwa ni ubaguzi (*a apartheid*). Kwa hiyo, kina sera na Katiba ili kufikia lengo hilo.

Mapambano kwa kutumia nguvu kufikia malengo ya kisiasa yanaweza kabisa yakawa ndio itikadi na falsafa ya chama na sera za chama hicho zikaonyesha namana ya kutumia nguvu kufikia malengo ya kisiasa. Katika historia Duniani kumekuwepo vyama vya namna hiyo vyenye itikadi na falsafa ya mapambano ya kitabaka. Kwa mfano Ulaya na Mashariki wakati wa ukomunisti.

Zipo falsafa na itikadi za kiimla Duniani ambazo hazitaki kusikia kitu demokrasia. Chama kinakuwa mali ya mtu mmoja. Vipo vyama vya namna hii Duniani. Kwa mfano chama cha kifashisti cha Hitler.

Marekebisho yanayoletwa katika sehemu ya pili ya Ibara ndogo ya (4) yanataka chama chochote kisikataliwe kusajiliwa hata kama itikadi na falsafa yake ni ya kibaguzi, ya kiimla, haitaki demokrasia, haitaki amani. Chama kisikataliwe usajili hata kama itikadi na falsafa yake ni ya udini? Ukabila? Ujimbo, rangi, jinsia na kadhalika! Hivi kweli hivi ndivyo tunavyotaka kuipeleka nchi hii.

Kuyaondoa masharti ya Ibara ndogo ya (2) na kufungua milango kwa kusajili chama chochote chenye itikadi na falsafa yoyote ni kukaribisha vurugu na amani itavunjika.

Je, Wasukuma wakitaka waanzishe chama chao cha siasa kwa ajili ya maslahi ya kabila lao la wasukuma, mabadiliko yanayoletwa katika Ibara ndogo ya (4) yanasema wasikataliwe, ruksa kuandikishwa. Hivi kukatokea watu wakitaka kuanzisha chama chenye kudai malengo ya kisiasa ya mapambano ya silaha na sera yao ni jino kwa jino, hawa nao ni ruksa kusajiliwa?

Nategemea Serikali imenieleza kwamba sehemu hii ya pili ya mabadiliko ya Ibara ndogo ya (4) inayotaka chama chochote kisajiliwe bila masharti yoyote siyo tu kuna hatari ya watu wengine kukosa uhuru na haki zao za kiraia lakini pia ni kinyume kabisa cha dhamira na misingi ya Katiba yetu. Inaondoa maana yote iliyojengwa kwenye Ibara ndogo ya (2) kwa hiyo sentenso hiyo ifutwe.

MHE. MOHAMED H. MISSANGA: Mheshimiwa Spika, nampongeza Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba, kwa kuwasilisha vema mapendekezo ya Mabadiliko ya 14 ya Katiba.

Naipongeza Serikali kwa kuleta Mabadiliko ya Katiba ambayo yanazingatia maoni ya *White Paper* na ya wananchi Mikoani.

Katiba ni Sheria mama na ina heshima yake, hivyo ni vema yakawekwa mambo muhimu. Mambo mengine yanapaswa kubaki katika Sheria. Kwa mfano:-

Suala la nyongeza ya wanawake Bungeni ni muafaka, lakini idadi ya 30% inayopendekezwa sio lazima iandikwe katika Katiba bali ingeweza kutungiwa Sheria

maalum ili iwe rahisi kufanya mabadiliko. Vinginevyo tutakuwa tunachezea Katiba mara kwa mara, jambo ambalo sio zuri.

Ni vizuri nikaweka tahadhari kuwa Serikali iwe makini kutazama makusudi yote sawasawa. i.e Kundi la kinamama, Kundi la vijana, Kundi la wazee na Kundi la walemavu na kadhalika.

Tusifike mahali makundi mengine yakaanza kuona kundi moja linapendelewa hasa la kinamama.

b) Suala la kumuweka Naibu Mwanasheria Mkuu katika Katibu sio muhimu kuwepo katika Katiba. Utaratibu mwingine katika Sheria au kanuni ungetosha. Zipo nafasi nyingine nyeti na muhimu mbona haziandikwi katika Katiba.

4) Naunga mkono hatua ya Serikali ya kuondoa suala la Baraza la Taifa la Ushauri. Hili linaweza likavuruga utawala bora na utulivu ndani ya Serikali kwani Rais anaweza akatofautiana sana kimawazo na baadhi ya viongozi wastaafu. Hili liondolewe kabisa lisiletwe kabisa siku za usoni.

5) Sikubaliani na wazo la kumlazimisha Rais ateue Wabunge 5 wanaumena 5 wanawake. Tumwachie Rais uhuru wa kuchagua anavyoona inafaa kwani ana busara za kutosha kwa nini tumwekee Rais masharti wakati ameaminiwa na wananchi. Tutakuwa tunaonyesha kitendo cha kutomwamini.

Sikubaliani na pendekezo la kuingiza viongozi wa siasa katika Tume ya Uchaguzi tutaondoa utulivu na maelewano ndani ya Tume. Kufanya hivyo sawa na mechi ya mpira wa mguu kati ya Yanga na Simba na ukaweka refani kutoka Simba na *linesmen* kutoka Yanga. Mechi hiyo haitaisha salama. Hili litatuondolea amani na utulivu uliopo.

Serikali ifanye haraka kukamilisha suala la Kadhi Mkuu mapema iwezekanavyo.

Serikali iangalie uwezekano wa kugawa majimbo kwani mengi ni makubwa hasa Singida Kusini.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja.

MHE. JOHN L. MWAKIPESILE: Mheshimiwa Spika, ningependa kutoa pongezi zangu kwa Serikali ya CCM kwa kuleta mabadiliko ya Katiba mbele ya Bunge lako Tukufu katika mkutano huu wa 18. Mabadiliko haya yanaonyesha jinsi gani Serikali ya Tanzania inavyoheshimu umma wa Watanzania kwa kuheshimu mawazo yao. Ninaipongeza Kamati ya Bunge iliyojadili na kuchambua mabadiliko haya ya Katiba yetu kwa kuwahusisha wadau wengi na kupokea mawazo yao.

Mheshimiwa Spika, ninakubaliana na wazo la kuongeza namba ya Wabunge wa kike hadi kufikia asilimia 30% ya jumla ya Wabunge wote. Ni vema elimu ikatolewa vizuri na kikamilifu kwa umma wote wa wanawake wa Tanzania na kuwahamasisha ili wanawake wengi wajitokeze na kuboresha mfumo mzima wa ushindani. Wanawake

wengi huko Wilayani hawana uwelekeo na elimu ya juu ya jinsi gani Wabunge wa kike wa Viti Maalum wanavyopatikana. Nina uhakika kwamba kuna wanawake huko Wilayani watahamasishwa na kuelimishwa vizuri wengi wao watajitokeza katika uchaguzi ujao na kugombea Ubunge.

Mheshimiwa Spika, utaratibu wa kumpa madaraka Rais wa nchi kuteua Wabunge 10 ni mzuri. Tumpe uhuru wa kuchagua anaowataka yeye bila kumwekea masharti yoyote ya kijinsia.

Mheshimiwa Spika, mwisho ningependa kusema kwamba utaratibu wa sasa wa kuchagua Mawaziri miongoni mwa Wabunge ni nzuri na uendeleo kwani Uwaziri ni hamasa kubwa ya kazi ya Ubunge. Wasomi wengi wanakimbilia kazi ya Ubunge kwa matarajio ya kupata Uwaziri. Wabunge wenye elimu nzuri ni muhimu sana kwa mafanikio ya Bunge katika shughuli zake zote

Mheshimiwa Spika, ahsante, na ninaunga hoja mkono kikamilifu.

MHE. ELIZABETH N. BATENGA: Mheshimiwa Spika, napenda kuipongeza Serikali kwa kuleta Muswada wa marekebisha ya Katiba mbele ya Bunge lako Tukufu. Ibara ya 20(4), katika kifungu hiki tunaona kuwa: “Mtu hatalazimika kujiunga na chama chochote cha siasa”, lakini matukio mbalimbali yameonyesha kuwa hali ya mizengwe, unyanyasaji n.k ndani ya vyama fulani yamelazimisha baadhi ya watu kuhama vyama na kujiunga na vyama vingine na hasa pale mtu anapotaka kugombea uongozi.

Kwa hiyo, demokrasia mahitaji kulindwa na kuzingatiwa ndani ya vyama. Wapo baadhi ya viongozi ambao hugeuza vyama kuwa mradi au kampuni binafsi.

Napenda niipongeze Serikali kwa kurekebisha Ibara ya 66(b)(1) (b) kwa kuongeza asilimia ya Wabunge wanawake ili isipungue 30% hii ina maana bila shaka kwamba hapo baadaye itazidi kutazamwa na kuongezwa kulingana na matakwa yatakavyokuwa hapo baadaye.

Ili kufanya uwakilishi wa Wabunge wanawake kuleta maana ningeshauri wawekewe utaratibu wa kufanya kazi ili isionekane wanaingilia Wabunge wa majimbo.

Mheshimiwa Spika, nashauri Serikali pia iangalie upya uwakilishi wa Madiwani Viti Maalum.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja.

MHE. KIDAWA H. SALEH: Mheshimiwa Spika, nachukua nafasi hii kuungana na wengine kutoa mkono wa pole kwa wale wote waliofiwa na wazee wao, wake zao na jamaa zao wapendwa. Mungu azilaze roho za marehemu peponi, Amina.

Mheshimiwa Spika, niaanza mchango wangu kwa kuelekeza katika mabadiliko ya Ibara ya 19 ya katiba. Ninakubaliana kabisa na mabadiliko hayo kuwa Serikali isiwe na dini wala kushabikia dini yoyote bali wananchi wawe huru kuamini dini waitakayo.

Mheshimiwa Spika, wananchi na viongozi wa dini wote ni watu au binadamu na kama binadamu wanakuwa na utashi wa mambo mbalimbali yakiwemo ya kuongeza waumini wa dini zao kwa kutumia njia mbalimbali na wengine wanakuwa na hata utashi wa kisiasa, kutokana na haya migogoro mbalimbali ya kidini imechimbuka sambamba na kuchimbuka kwa jumuiya nyingi tu za kidini.

Hivyo ili kupunguza na kuzuia migogoro ya kidini isiendeleo kuleta mitafaruku Serikali iwezeshe kuundwa kwa chombo cha usuluhishi wa migogoro ya kidini kwani migogoro hiyo isiposuluhishwa mapema inaweza ikatuletea balaa katika nchi hii. Ninakubali kuna chombo hicho kisiendeshwe moja kwa moja na Serikali lakini kiungwe mkono sana na Serikali hata katika kukipatia msaada wa kifedha kiasi cha kukiwezesha kufanya kazi.

Utaratibu wa uundwaji wa chombo hiki pamoja na uongozi wake na namna ya utendaji kazi wake waachiwe wenyewe wanadini wa madhehebu mbalimbali wakubaliane. Chombo hicho kiwe na nguvu zote za kisheria, hasa vipengele vya kuweza kutia hatiani dhehebu au jumuiya yoyote ya dini inayoleta mtafaruku katika jamii.

Mheshimiwa Spika, mabadiliko katika Ibara ya 37 ya katiba bado yanampa utata na ninaomba ufafanuzi zaidi, suala la kumpa uwezo Waziri Mkuu kukaimu nafasi ya Rais wakati Waziri Mkuu huyo huyo bado ni Mbunge na kama Mbunge, Spika wa bunge anakuwa ndiye “boss” wake anaweza akamtaka amsaidie kazi yoyote au aende kokote kufanya kazi fulani kwa kulingana na taratibu zilizopo.

Kwa Kukaimu nafasi ya U-Rais Waziri Mkuu atakuwa ni: “Boss” wa Spika kwa muda ule anaokaimu na wakati huo huo Spika anakuwa ni “Boss” wa Kaimu Rais kwa nafasi yake kama Mbunge. Utata huu naomba utolewe ufafanuzi. Aidha, kwa Waziri Mkuu kukasimu nafasi ya U-Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kutampa nguvu ya kikatiba ya kutoa amri na maelekezo kwa Rais wa Zanzibar kitu ambacho kwa utaratibu wa kiutawala uliopo utamdhalilisha sasa Rais huyo. Kwani tumeleza nafasi ya Waziri Mkuu inaenda sambamba na nafasi ya Waziri kiongozi wa nchi, hata shughuli za Wizara hizi katika mambo mbalimbali zingewekwa pamoja. Mfano *PM* anatakiwa kukaa na *WK* kutafuta mstakbali wa mambo mbalimbali yanayohitaji uamuzi wa pamoja.

Kutokana na tatizo hili ninashauri au ninaona ni vyema mabadiliko haya yakaangaliwa upya kwa kumfanya Rais wa Zanzibar awe Makamo wa pili wa Rais kama ilivyokuwa awali ili aweze kupata uwezo wa kiakatiba kukasimu nafasi ya U-Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Ninaipongeza Serikali kwa kuleta pendekezo la kuongeza asilimia ya wanawake kushiriki katika chombo chetu hiki cha kutupa sheria kitoka asilimia 20 hadi asilimia 30, hii inaonesha namna gani Serikali yetu imekomaa kidemokrasia. Serikali inaelewa mchango mkubwa unaotolewa na akina mama katika kuleta maendeleo ya nchi hii.

Ninashauri kwamba kwa vile Bunge ni chombo cha muungano utaratibu mzuri uandiliwe kuwa na ongezeko la wawakilishi kutoka sehemu zote mbili za muungano,

ongezeko ambalo litaenda sambamba na ongezeko la asilimia husika (yaani 30%) kwani ongezeko likijitokeza tu upande mmoja kunaweza kuzuka malalamiko na mvutano. Aidha, vyama vya siasa vishauriwe kutumia “*formula*” inayokubalika kidemokrasia juu ya uteuzi wa Wabunge wa Viti Maalum ili nafasi hizi za kikatiba zisijazwe kwa upendeleo na utashi wa watu fulani. Ahsante.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja.

MHE. KHAMIS SALIUM ALI: Ibara ya 19(2) ya Katiba inayfanyiwa mabadiliko sasa siyo vizuri kwani hakuna sababu na haja ya kufanya mabadiliko.

Mheshimiwa Spika niulize, Serikali inafanya mabadiliko kwa madhumuni gani, mnabadili kwa kutatua kitu gani. Mimi pamoja na marekebisho yaliyofanywa ninaona ni vyema Ibara hiyo ibakie kama ilivyo ndani ya katiba mama sasa.

Ibara ya 61 A(1) Baraza la TAIFA la Ushauri. Mimi nilikuwa na mawazo ya kupinga kifungu hiki kwa sababu nyingi tu ikiwemo moja kubwa katika waliotajwa ndani ya muswada, Mheshimiwa Rais wa Zanzibar alioko madarakani kutoweka kuwa mashauri wa Mheshimiwa Rais wa Jamhuri kwa nini, mmelangalia vipi suala hili. Ninaipongeza SMT kuona haja ya kuiondoa Ibara hiyo isiwepo. Mimi nilitafsiri vibaya sana kwa Mawaziri mmekuwa hamumshauri vizuri ndiyo mnawekea washauri wengine. (wastaafu)

Ibara ya 37 inafanyiwa mabadiliko, kifungu hiki kuwaondoa Spika na Jaji Mkuu wasiwe wanaoweza kutekeleza shughuli na kazi za Ma-Rais watakapokuw hawapo na badala yake amependekezwa ndani ya muswada huu kifungu hicho kuwa Mheshimiwa Waziri Mkuu ndiye atakaye shikilia shughuli hizo za Ma-Rais wanapokuwa hawapo. Wazo langu hebu tuliangalia Mheshimiwa Rais wa Zanzibar ni mjumbe wa Baraza la Mawaziri na mkubwa kwa vyovyote vile ni Rais ndani ya Tanzania hii. Ni kwa nini Rais wa Zanzibar Asipewe nafasi ya kushika madaraka ya kazi ya U- Rais wakati Ma-Rais wa Jamhuri ya Muungano hawapo hamuoni kuwa tunakwenda kinyume nyuma. Ninaona mimi Mheshimiwa Waziri Mkuu abakie kuwa Waziri Mkuu pale pale, awe yeye ni Mtendaji tu.

Katiba ieleze kuwa Rais wa Zanzibar ndiye awe mtu wa tatu kwa Jamhuri na apewe nafasi yake kwa sababu ya kuzungumza Ibara hii tu. Nasema hivyo lakini kifungu hiki hiki kinahitaji mabadiliko. Baraza la Mawaziri mara nyingine pia tunahitajika tufanye mabadiliko, kwa mtiririko uliopo hivi sasa mimi siupendelei ila upo nitautetea kwa sasa ila nasema tuabadilishe uwe mzuri zaidi.

Kwa ujumla mimi nimetoa maoni yangu kadri ya upeo wangu na vile vile nikaoanisha hoja mbalimbali zilizotolewa na wadau mbalimbali hapa nchini petu.

Mheshimiwa Spika, kauli ilitolewa na Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Mwanasheria Mkuu kuwa Ibara ya 19 iliyorekebisha haitozuwiya kuundwa kwa Ofisi ya Kadhi hapa Jamhuri iwapo hivyo ndivyo nashukuru.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja. (*Makofi*)

MHE. LEONARD M. SHANGO: Mheshimiwa Spika, nachukua nafasi hii kuchangia katika Muswada huu katika mambo muhimu yafuatayo:

UMASKINI: Ibara ya 12 inasema: “Binadamu wote huzaliwa huru na wote ni sawa; kila mtu anastahili heshima ya kutambuliwa na kuthaminiwa utu wake. Umaskini unamfanya mtu asiwe huru na asitambuliwe au kuthaminiwa na ukweli ni kuwa mtu maskini hudharauliwa. Kwa hiyo nashauri na kupendekeza kuwa suala la umaskini liingizwe katika katiba na wananchi walindwe kikatiba dhidi ya adha ya umaskini. Dola ya Serikali ipewe jukumu ya kumulinda mwananchi dhidi ya umaskini.

HAKI YA KUISHI: Ibara 18 inarekebishwa kuhusu msingi kwa kila mtu pamoja na kuwa na haki za uhuru wa kuwa na maoni, kutafuta, kupokea, kutoa habari n. k. napendekeza kuwa pia paingizwe: “Haki ya kuishi”. Kuwa na uhai wake na hakuna mtu yeyote au chombo chochote kinaweza kumwondolea au kuchukua “uhai” wake. Kitendo cha kuendelea kuwepo kwa: “Adhabu ya Kifo”. Kwa kosa la kuua ni kinyume cha Haki ya kuwa na uhai au haki ya kuishi. Napendekeza kuwa “Adhabu ya Kifo” iondolewe na pawekwe wazi katika mabadiliko ya katiba katika muswada huu.

WAGOMBEA BINAFSI: Kuendelea kuwanyima wananchi haki ya kugombea katika chaguzi zozote za madaraka ya Dola na ya kisiasa ni kuwapunguzia wananchi haki zao za msingi za kuwa huru. Kuwalazimisha wananchi waendeleo kugombea kupitia vyama vya siasa ni kuwanyima haki na uhuru wa kutafuta madaraka ya Dola na ya kisiasa. Napendekeza kuwa muswada huu uingize Ibara ya kuruhusu “Wagombea Binafsi”.

KIPINDI CHA WABUNGE/MADIWANI: Kitendo cha kuachia kuwa Wabunge/Madiwani wawepo kwenye madaraka pasipo Demokrasia na pia kuwanyima wengine haki ya kuomba ridhaa kwa wananchi nafasi ya kuongoza. Napendekeza kuwa katika muswada huu wa mabadiliko ya katiba pawekwe Ibara ambapo patatamkwa kikatiba kuwa Wabunge/Madiwani wa aina zote wawe na vipindi maalumu na tuondokane na uwezekano wa kushikilia madaraka ya Dola kwa maisha au pasipo kikomo: “Wabunge/Madiwani wa Kudumu”. Napendekeza kuwa patamkwe kwenye katiba pawe na vipindi vinne tu yaani kikomo cha mwisho.

UWIANO WA MAENDELEO MIKOANI/WILAYANI: Hali halisi ya sasa inaonyesha kuwa mikoa au wilaya fulani fulani inapendelewa na Serikali katika kupatiwa maendeleo kiuchumi/kijamii na kiteknolojia. Hali hii ikiendelea inaweza ikayumbisha amani na utulivu katika Taifa letu. Napendekeza kuwa patamkwe wazi katika katiba kuwa Serikali/Dola ihakikishe kuwa kuna uwiano wa maendeleo (balanced development). Pasipo kutamkwa hivyo ni wazi wananchi katika mikoa ambayo haitapewa upendeleo itakuwa kuwanyima uhuru wa kupata maendeleo, maisha bora, kuondokana na umaskini, na kadhalika.

HAKI KUTOKA MAHAKAMA: Kwa sasa tunapoongelea kupata haki kutoka Mahakama kuna udhaifu mkubwa sana. Wananchi wananyimwa haki zao kutoka chomgo cha Mahakama kwa sababu ya usimazizi dhaifu sana. Pia wananchi walio wengi ambao hawapati haki ni wale wanapopeleka matatizo yao katika Mahakama za chini-Mahakama za mwanzo. Ni wakati muafaka sasa suala hili litamkwe wazi kwenye katiba jinsi ya kuhakikisha kuwa Mahakama za mwanzo ziimarishwe na zisimamiwe kikamilifu kwa kuweka kipaumbele kuimarisha chombo hiki na kuondoa kabisa adha ya Rushwa, uonevu na uduni wa Huduma wakati wote.

Mheshimiwa Spika, namalizia kwa kutamka kuwa naunga mkono muswada huu mia kwa mia.

MHE. JACKSON M. MAKWETTA: Pamoja na yote yaliyotokea nashauri Serikali ikubali ushauri wa Wabunge kuwa isiandikwe katika Katiba kuwa Rais ateue Wabunge 5 wanawake na 5 wanaume imani huzaa imani. Wabunge tuonyeshe imani za kukomaa kiakili. Tafadhali sana. Kama Wabunge wanasheria kuwa utaratibu wa sasa ubaki hivi Serikali inakataa nini hasa? *Don't trouble trouble until trouble troubles you.*

MHE: SALIM OMAR ALI: Mheshimiwa Spika, kwa kuwa mabadiliko haya ya Katiba yanafanyika na kwa kuwa mabadiliko ambayo yanafanyika pia haitoshelezi kwa sababu kero kubwa ambalo linapigiwa kelele bado halijazingatiwa hapa nakusudia kusema adha za makubaliano ya Muungano yamenyamaziwa kama sio hoja. Huu ni udhaifu wa kutoshughulikiwa kwa *Nyalali Report* na *Kisanga Report*. Utaratibu wa kubadilisha Katiba bado ni wa chama kimoja na Serikali zake.

Ibara ya 34 mfumo uliomo katika *Articles of Union* ulifutwa kinyemela ambapo Rais wa Zanzibar anapaswa kuwa Makamu wa Rais endapo Rais anatoka Tanzania Bara . Kwa hiyo, katika mabadiliko haya nafasi ya Rais wa Zanzibar haipo.

Mheshimiwa Spika, pia sioni sababu yeyote ya kuondolewa kwa Spika katika Kukaimu nafasi ya Rais iwapo Rais na Makamu wa Rais hawapo nchini na hivyo kuweka Waziri Mkuu. Mimi sikubaliani na mawazo hayo na badala yake ibaki kama ilivyo.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 59A kifungu (2) pia sioni sababu ya kuwepo kwa Naibu Mwanasheria Mkuu kwenye katiba kwani ni nafasi ya kiutendaji, Mwanasheria Mkuu apewe uwezo wa kumteuwa mtu yeyote katika ofisi yake kumsaidia katika kukamilisha kazi zake.

Ibara ya 59B kifungu hiki kimetoa madaraka makubwa sana kwa *DPP* kupitia kesi kama ilivyotajwa katika Ibara ya 59B(2) (c) pia anaweza kutumia nafasi yake ya kikatiba kufuata kesi ambazo Serikali ina *Interest* zake pia inaweza kuuwa baadhi ya Taasisi kama vile taasisi ya kuzuia Rushwa, hasa ambapo watuhumiwa wakiwa vigogo

wa Serikalini kesi hizo zinaweza kufutwa kwa mujibu wa kikatiba anaopewa Mkurugenzi huyo.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 66 (1) (b) uteuzi wa Wabunge wa Viti Maalum uzingatie kura za uwiano wa kura za vyama vya siasa uwiano huo uzingatie mgawanyo wa pande mbili (2) za Jamhuri ya Muungano (30% kwa Zanzibar).

Ibara ya 66 (1) (c) uteuzi wa Wabunge watano kutoka Baraza la wawakilishi Zanzibar pia nao uzingatie uwiano wa kura za vyama vya siasa (vya upinzani Baraza la Wawakilishi).

MHE. MARIAM S. MFAKI: Mheshimiwa Spika, naanza kwa kuunga mkono hoja hii mia kwa mia.

Mheshimiwa Spika, natoa salaam za rambirambi kwako, Familia ya Mheshimiwa Frank M. Mussati na wananchi wa Jimbo la Kasulu Mashariki kwa kumpoteza Mbunge wao. Mwenyezi Mungu aiweke roho yake mahali pema peponi. Namshukuru na kumpongeza Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Katiba na watendaji wake kwa kuandaa muswada huu, hivyo nazungumzia mambo mawili tu.

La kwanza ni kuishukuru serikali kwa kuleta hapa Bungeni ongezeko la asilimia la 20% kuwa 30% ya kuongeza Wabunge wanawake Bungeni. Kufanya hivyo ni kutambua kwamba wanawake wana haki ya kuongezeka ndani ya Bunge na kutoa michango kwa niaba ya wanawake wenzao nchini. Tunaomba serikali iendelee na kuangalia utaratibu vizuri zaidi wa kuongeza viti vya akina mama kupitia nafasi za majimbo. Vinginevyo nafasi za Viti Maalum ziendelee kuongezeka hata ifike asilimia 40%.

Suala la pili ninaunga mkono suala la madaraka ya Rais, kuweka utaratibu wa kukaimu katika utaratibu wa utawala ambao ni kuanzia Rais, Makamu wa Rais na Waziri Mkuu. Huu ndiyo utaratibu sahihi ambao hauchanganyi nguzo tatu zinaendesha nchi hii kufanya hivyo ni kuingiza utaratibu ambao siyo sahihi. Utaratibu huu uendelezwe na utaratibu wa kubadilibadili kila wakati uachwe.

Suala la mwisho ni kuunga tena mkono Muswada huu bila kuweka nyongeza yeyote.

MHE. ESHA H. STIMA: Mheshimiwa Spika, awali ya yote natoa pole kwa familia ya Mheshimiwa Marehemu Frank Mussati kwa kifo chake kilichotokea kwa ajali ya basi Desemba 2004. Mwenyezi Mungu aiweke roho ya Marehemu Mussati mahali pema peponi, Amina.

Sasa natumia fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba, Mwanasheria Mkuu wa Serikali na wataalam kwa kuandaa na kuwasilisha

Bungeni muswada huu. Kwa vile muswada huu umebadilisha Ibara mbalimbali za Katiba kwa manufaa ya watu Tanzania, nafurahi kusema naunga mkono mia kwa mia.

Mheshimiwa Spika, pamoja na muswada kuwa ni bora, nina maneno machache nataka kuboresha kama ifuatavyo:-

IBARA YA 19 UK 4 UHURU WA KUABUDU: Ni hakika Serikali haina dini ila wananchi ndiyo wenye uhuru wa kuabudu dini aipendaye mwenyewe, lakini Serikali lazima idhibiti kero au bughudha ya baadhi ya waumini kutangaza dini zao maeneo ya hospitalini, kwenye vyombo vya usafiri, nyumba za kulala wageni na kijamii.

IBARA YA 66 UK WA 8-9.: Natoa shukrani kwa Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mheshimiwa Benjamin William Mkapa kwa kuridhia ongezeko la asilimia 30 (30%) kwa viti maalum za wanawake Bungeni kuanzia mwaka 2005. Halikadhalika kutengewa nafasi 5 zinazotokana na uteuzi wake wa nafasi 10 za Wabunge. Tunawaomba Waheshimiwa Wabunge wenzetu waunge mkono hoja hii kufuatia historia ya wanawake katika nafasi ya kushinda kwenye majimbo kuwa ngumu.

Endapo Mheshimiwa Rais ataona hakuna kizuizi cha asilimia kufikia 40% kwa mwaka huu wa 2005, wanawake Watanzania watafurahi sana na hasa ikizingatiwa hakuna nafasi za uwiano mwaka huu wa 2005. Jambo kubwa kwa usawa wa wanawake limesahaulika ni ongezeko asilimia kwa vitu maalum vya udiwani. Namwomba Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba, Mheshimiwa wa Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa na Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali kuwasilisha hoja Bungeni juu ya kuongeza asilimia za vitu maalum vya udiwani kufikia 40% mwaka huu 2005.

IBARA YA 78 UK. 9 - 10:- Majukumu ya Tume ya Uchaguzi yalipo kwenye Ibara hii ibanishwe wazi ili wataalamu wasipate mwanya wa kuwafuta wagombea wenye sifa toka kwenye vyama vyao vya siasa na hivyo kuleta malalamiko, manung'uniko na chuki za kisiasa miongoni mwa wanawake kwa viongozi wao. Kwa sababu Ibara ya 5 ya Katiba haikutaja sifa atakazotumia Mkurugenzi wa Tume ya Uchaguzi kumteua mgombea Ubunge kwa Viti Maalum.

IBARA YA 18:- Pamoja na uhuru wa mtu kupokea na kutoa habari, lakini kiwepo Kifungu cha adhabu ya faini au Kifungu kwa kutoa taarifa za uongo kuchafua sifa za mtu mwenzake.

IBARA YA 61A:- Wazo la kuwa na Baraza la Ushauri la Taifa ni zuri, lakini kwa nchi yetu ya Tanzania ni mapema mno lisubiri karne nyingine au lifutwe kabisa. Baada ya mchango wangu mfupi namalizia kwa kutamka tena kuwa naunga mkono Muswada huu mia kwa mia.

MHE. MUTTAMWEGA B. MGAYWA: Mheshimiwa Spika, naomba kutoa mapendekezo yafuatayo kuhusu Muswada huu muhimu wa Mabadiliko ya 14 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Mapendekezo yenyewe ni:

Umri wa kugombea Urais uwe kuanzia miaka 35 badala ya 40. Kwa kuwa ndio umri unaowaunga vijana na wazee. Mgombea binafsi aruhusiwe angalau kuanzia ngazi ya Ubunge na Urais. Tume Huru inayoshirikisha vyama vyote. Mbunge aruhusiwe kuhama chama pasipo kupoteza Ubunge.

Napendekeza pia Majaji na Mahakimu watakaofanyiwa *Apeal* ya kesi walizohukumu na kuonekana kesi tatu kwa mfuatano zimekosewa (Mkata Rufaa kushinda) basi ufanyike uchunguzi dhidi ya Jaji/Hakimu huyo. Uwiano wa kura utoe pia uwiano wa uwakilishi. (Udiwani na Ubunge). Majaji wasiteuliwe na Rais bali wachaguliwe kwa njia ya kura kama ilivyo Marekani. Aidha mfumo wa upelelezi uwe nje ya Jeshi la Polisi. Kuwe na upelelezi binafsi. Mtuhumiwa wa makosa ya kawaida asitiwe hatiani au kukamatwa kabla ya ukweli/upelelezi kukamilika. Pia ikibainika mtu kabambikiwa kesi, basi hatua kali zichukuliwe dhidi ya mtu/polisi aliyebambiza kesi.

MHE. BAKARI SHAMIS FAKI: Mheshimiwa Spika, na mimi naungana na wapiga kura wa jimbo langu katika kuwapa pole familia na wapiga kura wa jimbo la aliyekuwa Mbunge wa Kasulu Mashariki kwa kupoteza Mbunge wao. Mimi nitachangia katika nyanja zifuatazo:-

Wabunge watano (5) toka Baraza la Wawakilishi Zanzibar.

Mheshimiwa Spika, Baraza la Wawakilishi sasa ni Baraza la vyama vingi, kwa maana kwamba, mle wamo Wawakilishi wa vyama tofauti kwa sasa ni vyama viwili *CUF* na *CCM*.

Kwa hivyo basi, katika kuwapa Wabunge hawa watano, lazima tuzingatie uwiano wa vyama vilivyomo katika Baraza hilo.

Kwa kuwa, kila Mbunge mmoja anabeba asilimia ishirini (20%), basi chama ambacho hupata asilimia kwa mfano 40% basi apate Wabunge wawili (2) na yule aliyepata 60% apate Wabunge 3. Lakini si sahihi kuwachagua Wabunge hawa kupiga kura, kwani mara nyingi chama tawala huwa wanashinda tu. Halafu kwa kufanya hivyo ni kutekeleza ile kauli ya Rais ya kuimarisha upinzani.

Mheshimiwa Spika, suala la nafasi kumi (10) za uteuzi wa Rais katika hili mimi naungana na wale wanaopendekeza kwamba Rais aachiwe mwenyewe aweze kuchagua watu ambao wataweza kumsaidia, wakiwemo wataalamu wa kila fani. Sasa akichagua wote wanawake sawa, au kinyume chake sawa, au nusu ya wanawake na nusu ya wanaume pia sawa. Muhimu ni kwamba Rais apewe uhuru wa kuchagua watu ambao yeye anaona wanafaa.

Suala asilimia thelathini za wanawake (30%). Mimi siungi mkono suala hili la kuongeza Wabunge wanawake kwa asilimia 30%. Kwa sababu kwa kasi hii tunayokwenda nayo, kama jumla ya Wabunge watakuwa 300, asilimia 30% ya 300 ni 90%, na kuna mapendekezo kwamba nafasi kumi za Rais, tano wawe wanawake (5). Katika Baraza la Wawakilishi watoke wanawake wawili (2).

Mheshimiwa Spika, sasa jumla ya Wanawake Wabunge ni $90 + 5 + 2 = 97$. Katika jumla kuu (300) tukawatoa hao 97, watabakia 203. Sasa, kama itokee Mwanasheria awe mwanamke, watabakia 202 ambao watakuwa ni Wabunge kutoka Majimboni.

Mheshimiwa Spika, na kama katika Wabunge wa Majimbo wanawake wamepata nafasi 60 kati ya 202, utaona jumla ya Wabunge wanawake Bungeni ni $97 + 60 + 1$ (Ag) = 158.

Mheshimiwa Spika, hii ina maana kwamba kati ya Wabunge 300 Bungeni, basi 158 itakuwa ni Wabunge wanawake. Suala, je kweli hilo Bunge duniani ambalo lina muundo kama huu ambao Tanzania tutaelekea huko?

Mheshimiwa Spika, mimi ninaona ni jambo la busara sana tuangalie sana na mimi nashauri hawa mama zetu wapewe eneo moja kama vile 30% tu, na sehemu nyingine waachiwe jinsia nyingine. Lazima tuwe waangalifu sasa katika suala hili la kutia viraka Katiba.

MHE. SHAIBU A. AMEIR: Mheshimiwa Spika, na mimi napenda kuungana na wenzangu kuchangia kuhusu mabadiliko ya Sheria ya Kumi na nne ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Kwanza kabla ya kuanza kuchangia Muswada huu na mimi nitaanza kutoa mkono wa pole kwa familia ya Marehemu Mbunge mwenzetu Marehemu Mussati, aliyefariki dunia hivi karibuni, Mungu aiweke roho ya Marehemu peponi Amin. Pia natoa mkono wa rambi rambi kwa wafiwa wote, Wabunge wenzetu kwa vifo vilivyotokea hivi karibuni naomba Mungu aziweke roho za Marehemu hao peponi Amin.

Mheshimiwa Spika, sasa naanza kuchangia kifungu cha Ibara ya 19 kinachohusu juu ya uhuru wa kuabudu. Ingawa kifungu hichi kimefanikiwa marekebisha lakini utata bado ungalipo kwa sababu hizi Serikali mbili ingawa hazina dini lakini wananchi wake ni waumini wa dini mbali mbali na wanapaswa kutegemea dini zao kwa kutatua matatizo yao haya ya Kiroho.

Mheshimiwa Spika, kwa mfano Serikali ya Zanzibar bado katika mambo ya Sheria waumini wa Dini ya kiislam wanatumia mahakam ya Kadhi kwa kutatua matatizo yao yanayohusu mambo ya kidini. Vile vile Serikali ya Zanzibar inayo vyuo vya kiislam kwa kuendeleza dini ya kiislam. Pia basi hata katika Serikali ya Tanzania Bara kama haikuweka Mahakama ya Kadhi basi waislam hawana chombo cha usimamizi wa madai yao kutokana na Sheria ya kiislam.

Mheshimiwa Spika, kuhusu Ibara ya (37) inayohusu mabadiliko ya kushikilia nafasi wakati Rais akiondoka nchini. Kuna hisia ambazo upande mmoja wa Muungano yaani Visiwani kuona kama Rais wa Zanzibar anatupwa nje ya maamuzi ya juu katika muungano wetu. Hii ina maana endapo Waziri Mkuu atashikilia madaraka, kiprotokali

itaonyesha wazi Rais wa Zanzibar anadhalilishwa. Maana Waziri Mkuu atakuwa na haki ya kumuita Rais wa Zanzibar na kumpa amri kama Mawaziri wengine katika Jamhuri hii. Kwa kitendo hiki wananchi wa Zanzibar watahisi kuwa Rais wao anadhalilishwa.

Mheshimiwa Spika, mimi naunga mkono kitendo cha uteuzi wa Wabunge wanawake kwa asilimia thelathini (30%). Hii ni kwa maana wanawake ni wengi na katika Bunge hili uwezo wao kiutendaji unaonekana kama wanatosha kabisa.

Mheshimiwa Spika, pia suala la uteuzi wa Wabunge nafasi 10 kwa Rais wa Jamhuri, nafasi hii Rais aendelee nayo. Mwisho naunga mkono mabadiliko ya Sheria hii.

MHE. MOHAMED ALI SAIDI: Mheshimiwa Spika, kwanza nakushukuru wewe binafsi, pamoja na Bunge lako Tukufu.

Vile vile nawapa pole wale wote waliopata misiba mbali mbali. Nawaomba wawe na subra, na Marehemu wao, Mwenyenzi Mungu aziweke roho zao mahala panapo wastahikia. Amin.

Mheshimiwa Spika, sasa nianze kuzungumzia Ibara ya 37 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya Tanzania ambayo imeandikwa upya. Ambayo imempa uwezo Waziri Mkuu kukaimu nafasi ya urais endapo Makamu wa Rais hayupo. Mabadiliko haya, hayaonekani kuboresha Muungano. Sivyema Waziri Mkuu kukaimu nafasi hii. Ili kuboresha Muungano wetu, basi ni vizuri sana ikiwa nafasi hii atapewa Rais wa Zanzibar, ili kuheshimu *Articles of Union*. Hasa tukitilia maanani kuwa Zanzibar ni sehemu ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ambapo makubaliano ya awali, nafasi hiyo alikuwa nayo Rais wa Zanzibar. Si busara kusingizia uboreshaji ndani ya Muungano, wakati upande mmoja unaonekana kukabwa koo siku hadi siku.

Mheshimiwa Spika, lingine ninalotaka kuzungumzia ni Ibara ya (66)(c) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano, katika mabadiliko yake hayo ambapo Wabunge watano (5) waliochanguliwa na Baraza la Uwakilishi kutoka miongoni mwa wajumbe wake na angalau wawili kati yao wakiwa wanawake, hii inaonekana kuangalia zaidi ushirikishwaji wa wanawake hivyo, ninashauri nafasi hizo tano zipatikane kwa uwiano wa kura za wagombea Urais kutoka miongoni mwa vyama vya siasa

MHE. ZUBEIR ALI MAULID: mheshimiwa Spika, natanguliza kwa kuwapa mkono wa pole wale wote waliofikwa na misiba katika kipindi hiki Mungu atupe subira.

Mheshimiwa Spika, nachukua fursa hii kwanza kwa kuiunga mkono hoja iliyo mbele yetu kwa asilimia 100 hasa baada ya marekebisho yaliyosomwa mbele yetu.

Mheshimiwa Spika, pamoja na hivyo, napenda nichangie hoja hii kwa ujumla wake na napenda nitoe mawazo yangu juu ya hili kama ifuatavyo:-

Suala la Itifaki (*Protocol*) hasa Waziri Mkuu itapoamuliwa kukaimu nafasi ya Rais. Itifaki ninayozungumzia hapa ni namna Rais wa Zanzibar atakavyoweza

kuhudhuria kikao cha Baraza la Mawaziri kitakachoongozwa na Waziri Mkuu. Suala hili likiachiwa kama linavyokusudiwa liwe halittoa sura nzuri hasa kwa vile huu ni Muungano wa nchi na wala si shirikisho.

Jambo lingine ni suala la Katiba kuvitambua vikosi vya SMZ. Hili nalo ningeshauri likawekwa sawa ili kuondoa utata unaoanza kujitokeza. Hivi ni vikosi ambavyo navyo vitatumika kuilinda Jamhuri ya Muungano wakati wa migogoro (vita).

Suala la Nafasi 10 za Rais katika uteuzi wa Wabunge, ningeshauri likaachwa kama lilivyo sasa na lisiingiziwe sharti lingine lolote.

Kwa ujumla pamoja na mabadiliko ya Katiba ambalo mimi sihihi kama ni jambo baya kwa vile Katiba si msahafu. Hata hivyo hilo liende sambamba na kuondoa yale yote tunayokubaliana na kuyaita kero za muungano kwani hayo yatasaidia kwa kiasi kikubwa kuimarisha muungano husika.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja asilimia mia moja.

MHE. MWADINI ABASS JECHA: Mheshimiwa Spika, naomba na mimi nichukuwe nafasi hii kutoa maoni yangu yanayohusu Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya Kumi na Nne Katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania yaliyowasilishwa mbele ya Bunge lako Tukufu.

Kwa kuanzia naona nigusie mapendekezo ya Marekebisho katika Ibara ya (19) Ibara ndogo ya (2).

Mheshimiwa Spika, mapendekezo haya yanahitaji kuangaliwa kwa makini sana kwani mamlaka ya nchi kujitoka katika shughuli na uendeshaji wa Jumuiya za dini hayaendani na mambo yaliyomo katika Katiba ya Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar (SMZ). Katiba hiyo inaruhusu SMZ kushughulikia na kuendesha jumuiya/taasisi za kidini. Kwa mfano kuna Ofisi ya Mufti, Ofisi ya Wakfu na Mali ya Amana, Kadhi Mkuu na Mahakama ya Kadhi. Taasisi zote hizi ziko chini ya mamlaka ya Serikali.

Sasa mapendekezo ya kwamba shughuli na uendeshaji wa Jumuiya za dini kuwa nje ya shughuli za mamlaka ya nchi yanaenda kinyume na katiba ya Zanzibar.

Mimi nashauri basi pawepo na mashauriano ya kutosha baina ya SMZ na SMT ambayo yatapelekea kuwa na maamuzi sahihi yatakayoondosha mgongano huo.

Mheshimiwa Spika, nizungumzie pia Ibara ya (20) ambayo Ibara ndogo ya (1) imeandikwa upya ambayo inatoa uhuru wa mtu. Mimi sina pingamizi na mapendekezo hayo, ila Ibara hiyo inaposomwa na Ibara ya (67) Ibara ndogo ya (1) kifungu kidogo cha (b) sifa za mtu kuwa Mbunge kuna mkanganyiko mkubwa katika Ibara hizo. Ibara moja

inatoa uhuru lakini ya pili inaunyang'anya uhuru huo. Hii ni dhahiri kwamba dhana ya kupanua demokrasia bado inabanwa katika Katiba yetu.

Naishauri Serikali basi kifungu kidogo cha (b) katika Ibara ya 67 Ibara ndogo ya (1) kifutwe. Hatua hii itaiwezesha nchi yetu kuwa na uhuru. Aidha madhara mengine yanayosababishwa na kifungu hicho ni kama yalivyoielezwa katika hotuba ya msemaji mkuu wa kambi ya upinzani akichangia Muswada huu wa marekebisho ya kumi na nne ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Spika, katika pendekezo lililowasilishwa la kuongeza Ibara mpya ya (59) (B) kinachohusu kuwepo kwa mkurugenzi wa mashtaka nimeona ipo haja ya kuiangalia kwa makini Ibara hiyo.

Madaraka anayopewa mkurugenzi huyu katika Ibara ndogo ya (2) kifungu kidogo cha (c) ni makubwa mno na ni hatari katika suala zima la kuenzi Haki za Binadamu na maendeleo ya demokrasia na Utawala bora iwapo madaraka hayo yatumika vibaya. Na kwa hivyo basi ninapendekeza kwamba Serikali lazima iyawekee mamlaka hayo mazingira muafaka yatakayompelekea Mkurugenzi wa Mashtaka kutoa sababu za kuridhisha katika hatua zake na hasa ile ya kufuta kesi mahakamani.

Mheshimiwa Spika, naomba nipendekeze kwamba huyu mkurugenzi wa mashtaka baada ya uteuzi wake athibitishwe na kuwajibika moja kwa moja kwa Bunge. Hatua hii itaweza pia kudhibiti utendaji wake. Aidha nipendekeze pia iongezwe Ibara ndogo ambayo itaruhusu sasa pawepo waendesha mashtaka wa kujitegemea (*Private prosecutors*). Tukifanya hivyo tutaweza kuondoa tatizo la uchelewaji wa kusikilizwa kwa kesi na kuongeza imani kwa jamii juu ya utendaji wa mahakama zetu.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya (61)(A) Ibara ndogo ya (1) inayozungumzia kuwepo kwa Baraza la Taifa la Ushauri. Pamoja na kwamba Serikali imeairisha hoja hii, ni maoni yangu kwamba hoja isingefaa kurejeshwa tena Bungeni kujadiliwa.

Sababu za msingi ninazoziona kwa kuwepo Bara hili ni matatizo zaidi kuliko faida yake. Nasema hivyo kwa sababu mosi ni gharama, pili kunaweza kutoa mwanya kwa baadhi ya wastaafu kutaka kuendelea kutawala kwa kutumia mlango wa nyuma, lakini la tatu na baya zaidi kunaweza kufufua/ kuanzisha migongano na hasa iwapo mchanganyiko wa wastaafu hao wanatokana na imani, sera na mitazamo tofauti ya kuendesha nchi. Ili kuepuka hayo basi, ushauri badala ya kuundwa kwa Baraza hilo, Rais aendelee kuvitumia vyombo vyake vya ushauri ambavyo vipo na vinafanya kazi zake.

Mheshimiwa Spika, mapendekezo yaliyoletwa ya mabadiliko katika Ibara ya (66) Ibara ndogo ya (1) kifungu kidogo cha (b) sioni sababu ya kuingizwa katika Katiba. Suala la kuzungumzia idadi au asilimia ya Wabunge mahala pake ni katika sheria ya uchaguzi. Kwa hivyo nashauri mapendekezo hayo yaletwe Bungeni katika na Muswada wa Sheria unaohusu Tume ya Uchaguzi.

Kifungu kidogo cha (c) kinachohusu Wabunge watano waliochaguliwa na Baraza la Wawakilishi, ninapendekeza uchaguzi wa Wabunge hao uzingatie kuwepo kwa kambi mbili ndani ya Baraza (Kambi ya Chama Tawala na ile ya Kambi ya Upinzani) kwa uwiaono ambao utaonekana unafaa. Aidha napendekeza pia katika kifungu kidogo cha (e) nacho kifanyiwe marekebisho ili uteuzi wa Wabunge kumi wanaoteuliwa na Rais uzingatie zaidi uwiano wa kura walizopata vyama vya siasa ili pande zote zinufaike na uteuzi huo.

Lakini mimi sioni mantiki yoyote kumwelekea masharti Rais kwamba lazima miongoni mwa Wabunge hao watano wawe wanawake. Ni vyema katika suala la jinsia ni vyema Rais apewe uhuru kuchagua vile anavyoona inafaa kwa maslahi ya nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, nashukuru kwa kupata nafasi hii kuchangia hoja iliyoko mbele yetu. Ahsante.

MHE. AZIZA S. ALLY: Mheshimiwa Spika, naunga mkona hoja iliyombele yetu.

Mheshimiwa Spika, naomba niipongeze Serikali kwa kuleta mabadiliko na nyongeza ya asilimia 30% ya wanawake Bungeni.

Mheshimiwa Spika, utaratibu huu unamaanisha Serikali ni kiasi gani inajali wananchi wake na wanawake kwa ujumla katika nchi yetu tuko mbele katika kusaidia wanawake na kushiriki katika vyombo vya kutoa ushauri/maamuzi ni suala la busara katika nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, kutokana na nchi yetu ni ya kijamaa amani na upendo kuna haja ya pande zote mbili hizi zikakaa na kujadili kuhusu suala la Muungano na kukaimu/kushika nafasi ya Rais anapokuwa hayupo nchini nadhani suala hili likawa wazi na wananchi wafahamishwe kuhusu utaratibu au *protocol* ya viongozi wetu wa juu.

Mheshimiwa Spika, naomba kuunga mkono hoja.

MHE. BAHATI ALI ABEID: Mheshimiwa Spika, mimi nianze na kuunga mkono Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, ingawa Ibara ya (19) ya Katiba imebadilishwa lakini utata kwa Zanzibar bado upo kwani wakazi wa Zanzibar walio wengi ni waumini wa Dini ya kiislam.

Mheshimiwa Spika, Serikali ya Zanzibar inazo sekta inazoshughulikia dini ya kiislam kama vile elimu. Elimu ya dini ya kiislam inafundishwa mashuleni na kipo chuo cha kiislam lakini pia kuna mahakama ya kadhi ambayo inashughulikia mambo ya kiislam. Kwa hiyo, Serikali kutokujiingiza kwenye mambo ya kidini itakuwa si sahihi.

Mheshimiwa Spika, kuhusu kifungu cha Rais cha kukabidhi madaraka ya utendaji wakati akiondoka nchini au kwa sababu nyingine. Waziri Mkuu ni mtendaji mkuu wa shughuli za Serikali ni kweli kabisa, lakini kwa kisiasa hapa kwetu tutaonekana hatuna busara wakati Waziri Mkuu akipewa nafasi ya kufanya kazi za Rais wakati, Rais wa Zanzibar yupo na yeye ni sehemu ya viongozi wa juu wa Muungano wetu huu wa nchi mbili.

Mheshimiwa Spika, kuwekwa nje kwa Rais wa Zanzibar hatuoni kuwa ni jambo zuri. Tumweke Rais wa Zanzibar badala ya Waziri Mkuu..

Mheshimiwa Spika, ninaunga mkono asilimia 30 ya Wabunge wanawake Bungeni. Baada ya mchango huo nina omba niwape pole wale wote walio kutwa na msiba na Mungu awape subira na awalaze pema Marehemu wote Amina.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo mafupi hayo, ninaunga mkono Muswada huu.

MHE. MASOUD ABDALLA SALIM: Mheshimiwa Spika, nachukua fursa kutoa pole kwa familia ya Marehemu Frank M. Mussati, pamoja na wengine wote waliofiwa na wazazi wao, wake zao na familia kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya (66)(1)(c) ya marekebisho haya ya Katiba yanayoeleza nanukuu Wabunge watano waliochaguliwa na Baraza la Wawakilishi kutokea miongoni mwa wajumbe wake na angalau Wabunge wawili kati yao wakiwa wanawake, hivyo ninashauri Serikali kuingia kwao Bungeni Wabunge hawa watano kusiangaliwe jinsia, cha msingi ni kuhakikisha kwamba miongoni mwao Wabunge hao wawe wanatokea na vyama vya upinzani vilivyomo ndani ya Baraza la wawakilishi kulingana na uwiano wa kura zilizopatikana kwa kila chama.

Mheshimiwa Spika, katika Ibara ya (66)(1)(c) ambapo Mheshimiwa Rais, anateuwa Wabunge 10 kutokana na sifa zilizotajwa katika aya ya (a) na (c) za Ibara ya (67) ambapo angalau watano kati yao wa kuwa ni wanawake. Ninashauri Serikali Rais aachiwe uhuru wa kuchagua bila kuangalia jinsia yoyote ila ni vyema zaidi katika kupanua demokrasia nafasi hizi kumi (10) uzingatie uwiano wa kura za wagombea Urais.

Mheshimiwa Spika, pia katika hili chama chochote cha siasa kitakachopata idadi yoyote ya Wabunge kwa uwiano huu kitume majina kamilifu ya idadi hiyo hiyo tu na kusiweko na idadi zaidi ya wanaohitajika na baadaye kuchujwa tena, kazi ya kuchuja nani aende viachiwe vyama vyenyewe.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya (66)(b) ya Katiba iliyofanyiwa mabadiliko ambapo fursa zaidi imepatikana kuongeza idadi ya wanawake Bungeni ambapo sasa ni asilimia thelathini (30%) ni jambo jema tu lakini ninaishauri Serikali mabadiliko haya yasiwekwe kwenye Katiba, bali yawekwe kwenye sheria tu, kwani kwa utaratibu unavyoonekana kuendelea juu ya hili. Katiba inaweza kuchezewa tena kurekebishwa hasa pale ambapo itapelekea Wabunge wanawake kushinda majimboni kwa idadi kubwa zaidi kuliko wanaume na ukichanganya na asilimia thelathini (30%) ukakuta Bunge letu limeegemea

jinsia moja kwa kutokuwa waangalifu, hivyo ninasisitiza badiliko hili liwekwe kwenye Sheria tu na sio kwenye Katiba.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya (24)(1) ya Katiba ambayo imeandikwa upya nanukuu kila mtu anayo haki ya kumiliki mali na haki ya kuhifadhi mali yake, hii ni sahihi lakini pia ninashauri Serikali iangalie jinsi gani ya mali hiyo ilivyokupatikana, je imepatikana kihalali, au mali hiyo imepatikana kwa mizengwe, ukiwemo wizi wa kutumia nguvu au udanganyifu mwengine tu, kwa mantiki hiyo haki ya kumiliki na kuhifadhi mali hiyo ni sharti kwamba mali hiyo iwe imepatikana kihalali.

Mheshimiwa Spika, katika mabadiliko haya ya Katiba, Ibara ya (37)(4) ambayo imeandikwa upya ambapo Waziri Mkuu anakaimu na kutekeleza kazi za Rais endapo Makamu wa Rais hayupo hapa inaonekana panatia shaka na inaonekana kama ni kiini macho kwa upande wa pili wa Jamhuri ya Muungano yaani Zanzibar. Swali la kujiuliza nafasi ya Rais wa Zanzibar katika kukaimu nafasi hii iko wapi, ambapo kunyimwa Zanzibar nafasi hii kunadhoofisha Muungano. Kwani kiongozi aliyechaguliwa Zanzibar bado anatamkwa Rais wa Zanzibar, ambaye kwa mujibu wa *Article of Union*, Rais wa Zanzibar anapaswa kuchukua nafasi hiyo.

Mheshimiwa Spika, ninaishauri Serikali kukaa na kujadili upya namna ya kumrejeshwa Rais wa Zanzibar kuwa Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano. Vinginevyo kulipuuza swala hili kupatikana ufumbuzi unaostahili litaathiri sana haki na maendeleo ya Zanzibar kutoka Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

MHE. GRACE KIWELU: Mheshimiwa Spika, nashukuru kwa kupata nafasi hii ya kuchangia kwa maandishi, mimi nina jambo moja ambalo ningependa kupendekeza nalo ni kuhusu suala la mgombea urais.

Mheshimiwa Spika, ningependa mgombea urais awe pia anagombea jimbo kama wanavyofanya jirani zetu wa Kenya. Ningeliomba katika mapendekezo au mabadiliko ya 15 ya Katiba jambo hili litazamwe na lipewe kipaumbele.

MHE. MONICA NGENZI MBEGA: Mheshimiwa Spika, kwanza ninaunga mkono hoja hii ya Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya Kumi na Nne Katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania wa Mwaka 2004. Mchango wangu uko katika Ibara mpya ya 110(A) inayoongezwa mara tu baada ya Ibara ya (110).

Katika aya ya 10A (i) inayohusu utaratibu wa kushughulikia nidhamu ya majaji itakayotungwa na Bunge iwapo sababu zitakuwa nje ya zile zilizoainishwa na Ibara ndogo ya (2). Hata hivyo Ibara ndogo ya (2) inazungumzia kuondolewa kwa jaji kwa sababu ya kushindwa kutekeleza kazi yake (ama sababu ya maradhi au sababu nyingine yoyote) au kwa sababu ya tabia mbaya inayoathiri maadili ya kazi ya jaji au Sheria ya viongozi wa umma.

Mheshimiwa Spika, hapa kuna kuchanganya maradhi na utovu wa nidhamu. Kuondolewa kazini kwa sababu ya maradhi si sahihi - neno sahihi ni kuachishwa kazi na haki zote zinatakiwa kulipwa. Kwa hiyo maradhi hayastahili adhabu kama

ilivyoainishwa katika aya hiyo. Kwa hiyo, jaji ataondolewa kazini kwa sababu ya utovu wa nidhamu si kwa sababu ya maradhi.

Kwa mantiki hiyo aya ya 10(A) 3(c) inapaswa kutenganishwa na kuwa na aya nyingine itakayosema ya kuwa jaji ataachishwa kazi kutokana na maradhi baada ya jopo la madaktari kuthibitisha ya kuwa ni mgonjwa na hivyo inafaa apumzishwe kazi. Jaji aundiwe uchunguzi iwapo amekuwa na utovu wa nidhamu.

Kwa kumalizia aya 10 A(4) hayo inapaswa irekekebishwe kwa kufuata msingi huo nilioutaja hapo juu.

Mheshimiwa Spika, mwisho ninaunga mkono hoja.

MHE. SHOKA KHAMIS JUMA: Mheshimiwa Spika, na mimi napenda kuchangia mada iliyopo mbele yetu kama ifuatavyo. Mimi kwa upande wangu nitachangia kijumla tu, sitochangia kifungu kwa kifungu.

Mheshimiwa Spika, kwanza napenda kutoa dukuduku langu kuhusu viti vya uwiano na sio hivi vya wakinamama hivi sina hoja.

Mheshimiwa Spika, lakini mimi nikiwa mjumbe wa Kamati ya Katiba, Sheria na Utawala, tarehe nimeisahau. Lakini ilikuwa katika jengo la Tume ya Taifa ya Uchaguzi, Mheshimiwa Mohamed Seif Khatibu, Waziriwa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu, anayeshughulikia masuala ya siasa, alituambia kuwa katika uchaguzi wa 2005 kutakuwa na viti vya uwiano. Vitu hivyo vitatokana na uwiano wa kura za Rais ambazo vyama vitapata na siku hiyo alisema viti 50 lakini nashangaa katika mabadiliko suala hili halimo kabisa.

Mheshimiwa Spika, napenda nimwulize Mheshimiwa Waziri suala hili lilikwamishwa wapi mimi naomba jibu tu asione tabu Mheshimiwa Waziri kusema japo ni kwa maandishi lakini naomba jibu.

Pili naomba nichangie kuhusu mkurugenzi wa mashitaka, huyu mtu si vibaya kuwepo lakini suala la kufuta kesi bila kuhojiwa na chombo chochote si busara.

Mheshimiwa Spika, tatu napenda nichangie kuhusu suala la watu wawili ambao watatangazwa na Mheshimiwa Rais kuingia katika Tume kwa mapendekezo ya Kiongozi wa shughuli za Serikali na Kiongozi wa Upinzani na wengine watakaotokana na vyama, hii nafasi napendekeza iwepo na hapa natofautiana na Kamati yangu, hili jambo liwepo kwani likiwepo sisi wapinzani litatusaidia angalau kwa kuwa na mtu mmoja, kwani moja sisawa na hapana.

Waswahili husema likiwapo lipo kwa hiyo mapendekezo ya Kamati yangu kuhusu hili yatupiliwe mbali. Isiwe sababu kuwa Kamati imesema ndio liondolewe.

Mheshimiwa Spika, Kamati haikuona mbali kwa hili wanaangalia karibu lakini hata kimataifa litaonekana.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni mgombea binafsi japo hakutajwa lakini awepo kuanzia vitongoji hadi urais. Kuhusu mabadiliko ya kuhusu kuabudu mimi napendeza kifungu hiki cha Katiba kisibadilishwe kiachwe kama kilivyokuwa zamani.

Baada ya kusema hayo naomba kuwasilisha ahsante sana.

MHE. DR. LUCY S. NKYA: Mheshimiwa Waziri wa Sheria na Katiba ninapenda kuchukua fursa hii kukupongeza wewe, Mwanasheria Mkuu wa Serikali na wataalam wenu wote na bila kusahau Kamati ya Katiba na Sheria kwa kazi nzuri mliyoifanya ya kutayarisha Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya kumi na nne katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya mwaka 1977.

Aidha ninapenda kuchukua fursa hii kutoa rambi rambi zangu kwa wananchi wa Jimbo la Kasulu Mashariki kwa kufiwa na Mbunge wao Mheshimiwa Frank Mussati, pia ninawapa pole Waheshimiwa Wabunge wote waliofiwa na wapendwa wake zao, wazazi na watoto Mwenyezi Mungu azilaze roho zao mahali pema peponi Amin.

Mheshimiwa Waziri mimi mchango wangu ni mdogo kwani ninaafiki na marekebisho yote kwa asilimia mia kwa mia. Maoni yangu ni kama ifuatavyo:

Ibara ya (5), aya ya (b) inayompa mamlaka ya mwendesha mashtaka mkuu wa Serikali kufuta, kupokea na kutoa habari bila kujali mipaka ya nchi.

Mheshimiwa Waziri hii Ibara inahitaji ipewe maelezo na mipaka yake ya kufuta kesi. Hofu yangu ni jinsi kesi za ubakaji na mauaji zinavyofutwa visivyo haki hivyo kupelekea wananchi wengi wanaokumbwa na mikasa hiyo kukosa haki. Labda Wizara yako ifikirie uwezekano wa kuunda chombo huru cha kuwasilikiliza wananchi wanaokosewa haki kwa kufutiwa kesi chini ya Ibara hii.

Ibara ya 14 aya ya (b) inayohusu Wabunge wanawake wa idadi isiyopungua asilimia 30 ya jumla ya Wabunge wote waliotajwa katika aya za (a), (c), (d), (e) na (f) wenye sifa zilizotajwa katika Ibara ya 67. Ninapenda kuipongeza Serikali kwa kuona umuhimu wa kutoa fursa kwa wanawake wa Tanzania ya kujijengea uwezo na uzoefu wa uwakilishi katika Bunge. Fursa hii ni muhimu sana katika kuondoa dhana potofu inayotokana na Historia ya siasa iliyokuwa imejengeka katika misingi ya mfumo dume.

Mheshimiwa Waziri ni dhahiri kwamba mfumo huu wa uwakilishi umeweza kuwathibitisha watanzania kwamba wanawake wanao uwezo wa kuwatetea na kuwa wakilisha kwa kiwano kikubwa sana. Hali hii itasaidia sana kuwashawishi wapiga kura kwamba hata katika majimbo wanawake wanaweza kuwawakilisha kama walivyo wanaume kwani sisi wote nia yetu ni moja nayo ni kuwatetea watanzania wote maendeleo. Hivyo Mheshimiwa Waziri ningependa kuiomba Serikali yetu iendelee kutafuta mbinu zaidi za kuwajengea wanawake uwezo wa uwakilishi katika utawala nchi, hata ifike mahali tuweze kuwa na mwanamke katika nafasi kuu

tatu za nchi hii. Mwisho kabisa ninaunga mkono pendekezo la kumpa Mheshimiwa Rais mamlaka ya kuteua Wabunge kumi. Ila ninapenda na mimi kushauri kwa nguvu zote kwamba Mheshimiwa Rais azingatie uwiano wa kijinsia kwani sisi wote ni raia wake ambao tunao uwezo sana wa kumsaidia katika kutekeleza ilani kuiendeleza nchi yetu. Baada ya hayo machache ninaunga mkono hoja asilimia mia kwa mia.

MHE. DR. JAMES WANYANCHA: Mheshimiwa Spika, napenda kushukuru kwa kunipa nafasi nami niweze kuchangia.

Mheshimiwa Spika, mabadiliko yanayofanyiwa Katiba yetu mara kwa mara yamezidi tangia taifa la Amerika lianzishwe miaka zaidi ya 200 limefanya mabadiliko katika Katiba yake mara nne tu, sisi katika miaka 43 kimefaya mabadiliko mara 14. Hii inaonyesha kuwa hatuwi makini wakati tunapofanya mabadiliko au viongozi wa ngazi za juu wamekuwa wakibadilisha Katiba ili kukidhi matakwa yao.

Mheshimiwa Spika, sina tatizo la wanawake wengi kuja Bungeni. Tatizo nililonalo ni namna hawa wanawake wanavyochaguliwa au kuteuliwa. Kitendo cha vyama kuteua wanawake wasio na sifa kuja kuwakilisha vyama vyao Bungeni katika Bunge letu. Inafaa wanawake wapewe majimbo ambayo watapigiwa kura na wananchi wengi ili tuweze kupata wanawake Wabunge wenye uwezo wa kuchambua hoja kimakini Bungeni. Suala la haki za Binadamu limezingatiwa kwenye Katiba yetu. Kinachosikitisha ni namna viongozi wachache wanavyowavunjia Watanzania haki zao na kuachwa na Serikali kuchukulia hatua.

Mfano mzuri ni *DC* wa wilaya ya Serengeti Bwana Thomas Sabaya ambaye mwaka 2001 aliwachomea raia wa Nyamuma nyumba zao, akawanyang'anya mali zao, wakinamama wakapigwa na wengine kutolewa mimba. Baada ya kuwatoa pale akauza ardhi yao ingawa haya yote yalifikishwa Serikalini lakini Serikali haikumchukulia hatua zozote. Suala hili lilipelekwa katika Tume ya Haki za Binadamu, tume hii baada ya kusikiliza suala hili iliwakuta *DC* na *OCD* na hatia na ikatoa hukumu kuwa Wananchi wa Nyamuma wafidiwe na viongozi waliyotenda vitendo hivi viovu wachukuliwe hatua. Kinachosikitisha mpaka hadi sasa Serikali haijalipa fidia wananchi wa Nyamuma na viongozi waliohusika wanatamba kuwa hamna anyeweza kuwachukulia hatua kwani wana *Ma-Godfathers*. Sasa katika hali hii kweli tutasema kweli kuna haki za Binadamu Tanzania kama Katiba yetu inavyosema? Kwa hali hii nashindwa kuunga hoja hii mkono, hadi hapa Serikali itakapotoa ufafanuzi kuhusu suala hili la Nyamuma.

MHE. PAUL E. Ntwina: Mheshimiwa Spika, napenda nichukue nafasi hii kukushukuru na pia napenda nichangie hoja hii iliyoko mbele yetu. Sheria pamoja na mikakati mizuri kuwepo katika kuleta mabadiliko haya ambayo mimi nadhani ingekuwa bora zaidi kama yale makero yafuatayo yangezingatiwa.

Bado kuna malumbano ya Watanzania juu ya Muungano wa pande hizi mbili na jambo la msingi lingekuwa ni kukaa na kujadili ili upatikane muafaka. Hakuna kitu kisicho rekebishika hasa ukiangalia waasisi waliubuni na kuuleta Muungano yaani

Marehemu Baba wa Taifa Mwalimu J.K. Nyerere na mwenzake Marehemu Abeid Amani Karume. Jinsi nchi hizi na hasa kufuatana na siasa za sasa za kizazi hiki ni vyema suala hili lingepata majadiliano mapya na hasa yale yaliyomo kwenye Katiba yasikubalike.

Suala zima la *changes* hizi zisiwe zinafanyika mara kwa mara hasa kwenye Katiba yetu ya Jamhuri ya Muungano. Pamoja na marekebisho haya mazuri na ya msingi lakini bado vitu vinavyo tuharibia sifa ya nchi yetu kimsingi na vingine vingerekebishwa. Katika Katiba sehemu ya tatu haki na wajibu muhimu - Haki na usawa (ukurasa) 16 wa Katiba 2000:-

Binadamu wote huzaliwa huru na wote ni sawa . Kila mtu anastahili heshimia ya kutambuliwa utu wake. Ni marufuku kwa mtu yoyote kubaguliwa na mtu au mamlaka yoyote inayotekeleza madaraka yake chini ya sheria yoyote au katika utekelezaji wa kazi au shughuli yoyote ya mamlaka ya nchi.

Mheshimiwa Waziri, nimeamua kusema eneo hili kwa sababu pamoja na Katiba yetu kuwa nzuri na Sheria zetu kuwa *super* bado watu wanapopata matatizo hufungwa *lockup* moja na pengine na watuhumiwa wa mauaji bila kuangalia mashauri yao yako. Hivyo kufanyiwa vitendo vibaya katika kutekeleza utawala bora na uongozi. Kwa suala la magereza ya Tanzania ni kichefuchefu sijui kwa nini ingawa ahadi zipo za kurekebisha kasoro zilizopo zisizo za msingi.Matokeo yake uhuru au heshimia tunaousema wa misongamano ya wafungwa kuchanganya hovyoyote usitegemee mtu aliyepa atishi vizuri na yule aliyesingiziwa kesi ya wizi wa kuku. Badala yake ni malalamiko makubwa kwa wananchi juu ya haki na usawa unaosemwa. Je? Serikali hamlioni hilo? Nipatiwe majibu.

Serikali iweke utaratibu mahususi wa suala la mahabusu na pia iondoe msongamano usio wa lazima la sivyo mahabusu isiwe ndiyo kifungo chenyewe.

Mheshimiwa Waziri, wenzangu wameongelea juu ya kuwepo kwa mgombea binafsi wa urais, ubunge hata udiwani. Nchi yetu ni ya kidemokrasia ni vyema tusiogope mabadiliko kabla hayajasukumwa na upinzani. Lakini utaratibu uwe mzuri sio kama ilivyo sasa ni vurugu tupu. Pengine nisifu usimamizi wa Sheria zetu za msingi. Mtu hawezi kufanya kampeni kabla ya wakati awe mpinzani au kwa maana wa chama kingine. Inashangaza unapata ubunge tayari yule alikuwa adui anaanza kukufanyia fujo. Naunga mkono Waziri kwa kuondolewa kwa marais kumshauri Rais hiyo inaweza kufanya kwa wakati wake tumpe uhuru naye aiongoze nchi. Lakini pia tungeangalia upya utaratibu au jinsi tunavyopata Rais kwa mfano leo anatoka Bara tunasema mgombea mwenzake atoke visiwani. Je? Kama ni msilamu huyu Rais na Zanzibar hakuna mkristo mgombea mwenzake tutafanyaje, tutazidi kuwachanganya wananchi sasa mawaziri wawe vipi ingawa nchi yetu haina ukabila haina dini na tunasema binadamu wote ni sawa.

Mwisho wananchi wahusishwe kikamilifu juu ya kujadili, kutoa maoni na mapendekezo yao kwa wakati muafaka juu ya kubadili au kurekebisha Katiba. Naunga mkono hoja na mabadiliko yake. Naomba nipate majibu.

SPIKA: Ahsante, kama nilivyoeeleza mara ya mwisho ni kwamba ratiba ya leo itakuwa ni maalum kwa ajili ya kutoa muda mwingi zaidi kwa shughuli za Marekebisho ya Katiba, nilitangaza kwamba maswali leo yataishia saa nne, hiyo ratiba haikubadilika. Kwa hiyo, sasa muda wa maswali umekwisha na Katibu alikuwa hajanikabidhi marekebisho yote aliyoyapokea wakati wa mwisho wa wiki. Yale niliyowasomea siyo yote kuna mengine kutoka kwa Mheshimiwa Dr. Milton Mahanga, Mheshimiwa Dr. Masumbuko Lamwai, yote nimewaelekeza Makatibu wayagawe ili kusudi kila Mbunge awe nayo aweze kuyasoma na kuyaelewa kama mnavyofahamu haya yote yatakuja wakati wa Kamati ya Bunge Zima. Sasa wakati wa Kamati ya Bunge Zima, kila Kifungu kilichotolewa Mapendekezo ya Marekebisho, mwenye mapendekezo anawasilisha yanajadiliwa kama kuna Mjadala halafu Marekebisho hayo yanaamuliwa. Mwenyekiti anauliza Wabunge kama wanakubali au wanakataa Marekebisho haya. Kwa kila Ibara iliyoarekebisha ndio utaratibu wetu.

Kwa hiyo, naomba Waheshimiwa Wabunge myasome haya na kujiandaa kuyakubali au kuyakataa vyovyote itakavyokuwa.

Kwa ajili hiyo basi, nitasitisha Shughuli za Bunge sasa ili mpate nafasi ya kuyasoma na kuyatafakari ili turudi baadaye saa 11.00 jioni. Lakini kuna tangazo moja la Mkutano wa Kamati ya Fedha na Uchumi, Mwenyekiti wake anaomba Wajumbe wa Kamati hiyo wakutane leo Tarehe 07 Februari, 2005, saa 9.00 alasiri chumba namba 231.

MHE. MGANA I. MSINDAI: Naomba maekelezo ya Spika.

SPIKA: Maekelezo ya Spika Mheshimiwa Mgana Msindai.

MHE. MGANA I. MSINDAI: Mheshimiwa Spika, mimi nilipewa taarifa na Katibu wa Bunge kwamba swali langu nililotumwa na Wananchi wa Iramba Mashariki, litajibiwa leo. Lakini hapa naona halitajibiwa. Umesitisha kwamba maswali mwisho saa nne na sikuona kikao kilichotengua Kanuni juu ya Utaratibu wa Bunge kwamba kama shughuli inaingia itenguliwe. Naomba maekelezo yako.

SPIKA: Maekelezo ni rahisi sana kwa sababu yote yako ndani ya Kanuni za Bunge. Kanuni inasema, hakuna maswali yatakayoulizwa au kujibiwa baada ya saa fulani. Baada ya saa 4.30 asubuhi kwa mikutano hii midogo au baada ya saa moja kwa mkutano wa Bajeti yaani ni kiwango cha mwisho cha kujibiwa maswali. Lakini huku nyuma, kwa sababu Spika amepewa na Kanuni mamlaka ya kuweka utaratibu bora wa uendeshaji Shughuli za Bunge, basi ndio nikapendekeza hivyo kwa sababu ya umuhimu wa Marekebisho ya Katiba. Swali lililobaki siyo la kwako tu pia na la Mheshimiwa Issac Cheyo na siku zote nimekuwa nikieleza kwamba maswali yanakosa nafasi, yatapangiwa muda mwingine. Kwa hiyo, wananchi wa Iramba Mashariki wangojee tu majibu yao watayapata. Kitu gani Mheshimiwa Philip Marmo, sijakusikia! (*Kicheko*)

MHE. PHILIP S. MARMO: Samahani Maekelezo ya Spika.

SPIKA: Maekelezo ya Spika Mheshimiwa Philip Marmo.

MHE. PHILIP S. MARMO: Inahusu Muswada wa Mabadiliko ya Katiba. Mabadiliko ya Katiba yaliyoletwa na Serikali yanahusu Ibara inayojulikana kama vile Ibara ya (24). Sasa mapendekezo ambayo yanaletwa wakati wa Muswada kusomwa kwa mara ya tatu wakati wa kikao cha Kamati ni kama kwamba baadhi ya mapendekezo hayahusiani na mapendekezo ya awali ya Serikali. Hii maana yake ni nini kwamba kutokana na mapendekezo ya Serikali, sasa tuna haki ya kuleta mabadiliko yoyote kuhusu Katiba nzima. Hii siyo kwamba tunaenda nje ya Kanuni zetu!? *(Makofi)*

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, ndio maana nimetoa muda wa mashauriano. Kwa sababu Waheshimiwa Wabunge, Kanuni zinataka Mheshimiwa Mbunge mwenye mapendekezo ya marekebisho awasilishe mapendekezo yake kwa Katibu wa Bunge. Katibu wa Bunge hana mamlaka ya kukataa mapendekezo yoyote.

Kwa hiyo, yeye anayapokea tu. Sasa ni uamuzi wa Wabunge wenyewe au wa Waziri mtoa hoja atasema mimi hili liko nje ya Muswada yaani hayo sasa siyo Katibu ni ya Bunge lenyewe. Ndio maana nimetoa muda mwingi ili haya yote tuweze kuyazungumza. Hatutaki mambo ya Katiba yaburuzwe buruzwe hivi hivi tunataka mashauriano kamili ili kusudi kila mmoja aridhike. Mnaonaje Waheshimiwa Wabunge, ndio muafaka. *(Makofi)*

Kwa hiyo, nasitisha Shughuli za Bunge hadi Saa 11.00 jioni.

(Saa 04.08 asubuhi Bunge liliahirishwa mpaka Saa 11.00 jioni)

(Saa 11.00 jioni Bunge lilirudia)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, kabla hatujaendelea, niwatambulishie wageni wa Kimataifa ambao ni Mabalizi. Kuna Balozi wa Zimbabwe na Maafisa wawili wa Ubalizi wa Marekani Dar es Salaam wamekuja kututembelea. *(Makofi/vigelegele)*

Tunaendelea!

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana kwa kunipatia fursa hii mchana huu ili nami niungane na Waheshimiwa Wabunge waliochangia hoja hii muhimu.

Mheshimiwa Spika, lakini kabla sijafanya hivyo, kwa sababu nasimama hapa kwa mara ya kwanza, napenda nitoe salamu zangu za rambirambi kwa wananchi wa Jimbo la Kasulu Mashariki pamoja na familia ya Marehemu Frank Mussati ambaye ametangulia mbele ya haki. Tunaiombea familia hiyo iwe na subira na ujasiri katika kipindi hiki kigumu na Mwenyezi Mungu ailaze roho ya Marehemu mahali pema Peponi. Amin.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, napenda nianze na moja la jumla la kuwashukuru Waheshimiwa Wabunge kwa michango yao mizuri waliyotoa tangu hoja hii ilipowasilishwa na Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba, Mheshimiwa Bakari

Mwapachu. Michango hiyo imetusaidia sana lakini kwa upande wangu imedhihirisha mambo mawili makubwa. Jambo la kwanza ni uelewa wa Waheshimiwa Wabunge wa masuala haya, maana Katiba ya nchi ni muhimili wa amani na utulivu ambao tunauona nchini kwetu hapa, sehemu kubwa inatokana na Katiba hii. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, la pili ni sisi wenyewe kama Viongozi kutambua kwamba mabadiliko ni sehemu ya maendeleo ya maisha ya binadamu na Taifa. Mapendekezo haya ambayo Serikali imeyaleta, mabadiliko hayo yasingeletwa hatungeweza kuyafanya, vinginevyo kwa sababu Katiba ndivyo inavyotaka kwamba kwa kuwa haya ni masuala ya msingi, yamo kwenye Katiba ambayo mnataka kuimarisha, mje Bungeni mwombe ridhaa ya Bunge kwa niaba ya wananchi na michango hiyo imedhihirisha lengo hilo. Mimi binafsi nawashukuru sana kupitia kwa Mheshimiwa Spika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, mchango wangu utakuwa katika maeneo machache tu hasa yale yanayohusu eneo la haki za binadamu na Viti Maalum. Hili la Viti Maalum nadhani kuna kutokuelewana kidogo kwa tafsiri, lakini nadhani pendekezo la Serikali kwenye Ibara ya 66 linaeleweka kwa Waheshimiwa Wabunge wote kwamba mapendekezo haya yanasema unapata idadi ya Wabunge wa Viti Maalum baada ya kujumlisha Wabunge wa Viti Maalum vya Wanawake walioainishwa, yaani wale wa Majimbo ambao tunajua ni 231 kwa sasa, unawapata wale 10 wa kuteuliwa na Mheshimiwa Rais, unawapata wale watano wanaotoka kwenye Baraza la Wawakilishi, unampata Mheshimiwa Spika kama hatokani na Wabunge na mwisho unampata Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Ukiipata idadi hiyo, ndio tunataka upate asilimia 30. Ukishaipata hiyo, ndiyo inayokuongoza kwamba Viti Maalum vitakuwa ni kiasi gani. Tunafahamu kwa Hesabu hizo unapata ni viti 75.

Mheshimiwa Spika, sasa ni nini kinakuwa? Kwa sababu tunashiriki katika Uchaguzi na tunasema *reference point* itakuwa ni kura za Wabunge ambazo Vyama vimepata katika Uchaguzi Mkuu, isipokuwa pale ambapo Mheshimiwa Mbunge amepita bila kupingwa. Unazijumlisha tu zile kura ambazo Vyama vilivyoshiriki katika uchaguzi vimepata nchi nzima, ukishapata ile idadi ndio unajua ni asilimia gani ya kura zote Kitaifa. Kama ni asilimia 60, basi wewe unatafuta asilimia 60 ya nafasi zile 75. Kwa hiyo, asilimia 60 kwa 75 inakutapatia viti 45 ndivyo itakavyokwenda. Kwa hiyo kama kuna Chama kimepata kura 500,000 utaitafuta hiyo sasa 500,000 inatafsiri nini katika uwiano huo. Utakuta ni kama asilimia 3.75. Sasa hakuna binadamu ambaye ni nusu, nadhani Tume itapeleka wawe wanne. Kwa hiyo, ndio utaratibu unaopendekezwa.

Mheshimiwa Spika, sasa utatumia nini mahali ambapo Mbunge amepita bila kupingwa? Maana yake ni kwamba kura hazikupigwa. Usiniulize mimi kwa nini Mbunge apite bila kupingwa. Inawezekana ana mvuto wa kipekee katika eneo lake ndio maana Vyama vingine havikutaka hata kusimamisha Mgombea. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, katika hali hiyo ndio tunasema iwapo Chama chake kina Mgombea wa Urais, basi tuhesabu kura alizopata Mgombea wa Urais wa Chama chake. Kama Chama hicho hakikumsimamisha Mgombea wa Urais, maana kura hazipo lakini

kwa lengo la kukisaidia Chama hicho cha Mgombea huyo ndio tunasema angalau tutumie utaratibu kwamba kuna wananchi waliojiandikisha katika Jimbo hilo, walitaka watumie haki yao kupiga kura, lakini kwa bahati mbaya ndio hivyo. Sasa tunasema asilimia 51 ya wananchi waliojiandikisha ndio wahesabiwe zijumlishwe kupata hiyo. Hiyo ndio hoja ambayo iko katika eneo hilo. Kuna mapendekezo yamekuwa yakisema kwamba tumieni kura halali za Rais zilizopigwa, nimeeleza *situation* nyingine ambapo Chama hakikumsimamisha mgombea Kiti cha Rais, katika hali hiyo hakuna kura za Rais. Kwa hiyo, nimeona hilo nilifafanue kwa ufupi.

Mheshimiwa Spika, mbona Serikali haikuleta mapendekezo kuhusu Viti Maalum kwa ngazi ya Madiwani? Ni swali zuri tu. Lakini hii ni hatua ya kwanza. Tunafahamu kupitia Sheria Na.7 na Na.8 zinazosimamia Serikali za Mitaa, sasa hivi theluthi moja ya Madiwani wanapaswa wawe wa Viti Maalum. Sasa eneo hili bado Serikali inalifanyia kazi na tunaamini hivi punde labda mwezi Aprili tunaweza kuja na marekebisho ambayo yanakidhi haja hiyo lakini kwa sasa sio kwamba tumesahau, hapana, tunalifanyia kazi.

Mheshimiwa Spika, katika eneo hili la Viti Maalum, nimefurahishwa sana na michango ya Waheshimiwa Wabunge kwamba angalau basi uwepo utaratibu wa wazi utakaonekana hivi Viti 75, Vyama vilivyoshiriki huu mgao wamepatikana vipi? Mimi nashukuru sana kwa hilo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, lakini bahati mbaya hamkuisaidia sana Serikali maana wengi mlikomea tu kutaka uwepo utaratibu hamkutusaidia jinsi gani ninyi mnataka mwone utaratibu huo upo lakini sisi tunajitahidi kujaribu kuweka huo utaratibu.

Mheshimiwa Spika, tatizo kubwa ni moja, kwamba wengine ukiwauliza; Je, tufike mpaka ndani ya Vyama, wataanza kusema aaah, haya mambo ni sisi wenyewe bwana msituingilie lakini hilo ndio tatizo maana kuna Vyama vingine huna uhakika kama kweli kuna *democratic process* nzuri ndani ya Chama husika lakini tusaidiane katika kufikiria ni utaratibu upi ambao unafaa kutumika lakini wote tunaona kuna haja ya kuliangalia hilo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, nije kwenye eneo la haki za binadamu. Maeneo ya Katiba ambayo yameongelewa sana na Waheshimiwa Wabunge kwa sababu moja kwa moja yanatokana na Muswada wa Serikali kama ulivyochapishwa ni kuanzia Ibara za 18, 19, 20, 21 na 24 za Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Spika, katika eneo hili hasa kwenye Ibara ya 18(b) na (c) ya Katiba ilitolewa hoja kwamba haki ya kutoa maoni (*freedom of expression*) iwekewe mipaka na pia Ibara ya 30 ya Katiba ifutwe au irekebishwe kwa sababu inaondoa haki za msingi.

Mheshimiwa Spika, napenda nitamke wazi maana mambo haya unaweza kuzidiwa hapa, naunga mkono hoja hii. (*Kicheko/Makofi*)

Mheshimiwa Spika, lakini niendeleo kusema kwamba zipo aina mbili za kuweka mipaka katika haki za binadamu na aina hizo, kwa Kiingereza wanaita ni *Claw Back*

Clauses yaani haki inatolewa kwa mkono wa kulia inanyakuliwa kwa mkono wa kushoto. Hili tunalifahamu limesemwa sana tangu ujio wa mfumo wa Vyama vingi vya Siasa hapa nchini. Aina ya pili ni hii wanaita *Derogation Clauses*.

Mheshimiwa Spika, Mikataba mbalimbali inayohusu haki za binadamu katika maudhui yake inaweka utaratibu unaoruhusu haki zilizotamkwa katika Mikataba hiyo ziweze kuwekewa mipaka. Wasomi wazuri kama mliyoy ninyi Waheshimiwa Wabunge ukiangalia Ibara ya 29 ya *Universal Declaration of Human Rights* utakuta hii na hiyo ni ya mwaka 1948! Ukienda hii ya mwaka 1969 ya *American Convention on Human Rights* utakuta kwenye Ibara ya 30. Hata hii yetu ya Afrika unakuta zimewekewa utaratibu huo, inaruhusiwa. Hata huu Mkataba wa Haki za Kiraia na Kisiasa (*International Convention Civil and Political Rights*) katika Ibara ya 4 unakuta dhana hii kwamba inaruhusu hatua kuchukuliwa pale inapobidi ambazo hata kama ni kinyume na masharti ya haki hizo lakini kama ni muhimu kufanya hivyo. Mnachukua mfano mmoja tu rahisi tu ikitokea hali ya hatari, tukio linalohatarisha au kuvuruga amani au usalama ndani ya jamii iweje? Hatuwezi kusema aah, haki yangu inalindwa, *no!* Katika hali hiyo Bunge linaruhusiwa kutunga sheria ambayo itaweza kuminya kidogo haki hiyo.

Mheshimiwa Spika, sasa Katiba yetu inatumia taratibu zote mbili. Ya kwanza ni hiyo *Claw Back Clauses* ambazo zimetajwa katika sehemu nyingi za Katiba. Pendekezo la Serikali ni kwamba, sasa utaratibu huu tuondoe katika Katiba, isipokuwa kama kuna sababu ya msingi ya kutamka pale pale katika Ibara inayohusika kama tunavyopendekeza katika Ibara ya 19(3).

Mheshimiwa Spika, utaratibu wa *Derogation Clauses* yaani kuruhusu sheria kutungwa zinazoweza kuweka mipaka ya matumizi ya haki hizo katika nchi, msingi wake ni nini? Tanzania msingi wake ni hii Ibara ya 30 ya Katiba ya nchi yetu. Kusema kweli wale tunaofuatilia sana masuala haya tunafahamu eneo hili la *Derogation Clauses* limewahi kufikishwa Mahakamani baada ya watu kuhoji lakini Mahakama zimekuwa nyepesi sana kutamka wazi kabisa kwamba sheria inayobana au kuminya haki za msingi inakuwa halali tu kama inakidhi vile vigezo ambavyo vimeainishwa katika Ibara ya 30 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano na kama haikidhi inasema sheria hiyo ni batili moja kwa moja.

Mheshimiwa Spika, naweza nikatoa mfano mmoja mdogo ninaoutumia, Serikali ikisema kwamba kwa sababu fulani fulani watoto wa miaka 18 ifikapo saa mbili za usiku nchi nzima lazima wawe wamelala, ndio unaweza kutunga kitu cha namna hiyo. Hiyo unaona moja kwa moja kwamba ule upana wake kwa nchi nzima, kwa nini na lazima ueleze.

Pili, maana inaingilia haki yangu ya kwenda kokote ninakotaka ilimradi sivunji sheria. Lakini ukisema watoto wa miaka 18 katika eneo la Bariadi Mjini lazima walale saa mbili ya usiku na sababu ukatoa, inawezekana kuna hawa watu wapo nchi nyingine wanaopenda sana kuuwa watoto wadogo. Sasa kama lengo lako ni kuzuia hiyo lazima utaeleza, Mahakama itapima sasa sababu yako iliyokufanya utunge hiyo sheria kwamba ni kweli hiyo ni lazima ili kulinda usalama wa kundi hilo la watoto. Nimetoa mfano huo

lakini ipo mingi tu. Kwa maana hiyo, sisi upande wa Serikali tunaamini kwamba *Derogation Clause* ni lazima iendelee kubaki katika Katiba.

Mheshimiwa Spika, kuhusu *Claw Back Clause* katika Ibara ya 18, nasema tu kwamba umuhimu wake kama tutazidisha au Serikali itazidisha utapimwa kupitia Ibara ya 30(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano.

Mheshimiwa Spika, kuhusu mapendekezo kwamba Ibara ya 19(2) wanasema ifutwe kwa sababu inazuia watu au kundi la dini kufanya kazi zake. Ukweli ni kwamba Ibara ya 19(2) ya Katiba haizuii watu au kundi la dini kufanya kazi zao. Katiba yetu, kama zilivyo Katiba nyingi za nchi mbalimbali, inazingatia Mikataba ya Kimataifa inayohusu eneo hili. Inaheshimu uhuru wa watu kuabudu, ambapo ni kitu cha msingi sana katika jamii yoyote ile ya kistaarabu na kwa ajili hiyo, ndio unakuta imewekwa ile mipaka na ndio tunapendekeza humu kwamba tuweke vipengele mahususi kwa ajili ya kulinda uhuru huo.

Mheshimiwa Spika, kwa upande mwingine Katiba na Mikataba hiyo inatambua kwamba uhuru huo ukitumika na kila mtu apendavyo kutatokea migongano tu na mifarakano. Ndio maana hata kwenye nyumba yako Mheshimiwa Spika kuna Kanuni maana kila mmoja akitaka kuongea humu hatuwezi kuelewana ndio huu utaratibu unasema tutaweka mipaka ya jinsi tutakavyotumia hiyo. Kwa ajili hiyo ipo mipaka inayokubalika na jamii zote zinazozingatia demokrasia na ambazo naamini ni za kistaarabu. Kwa hiyo, tunapendekeza mipaka iliyomo humu iendelee kutumika.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 19(3) hoja ilikuwa ni kwamba ifutwe kwa sababu haina vigezo vya kupima dhana ya kuhatarisha amani, mshikamano katika jamii na umoja wa Kitaifa. Serikali inaona ni vyema Ibara hii ya 19(3) kama mnavyoiona katika orodha ya mabadiliko iendelee kuwepo kwa sababu nilizozieleza, Ibara ya 30 ya Katiba hii imeainisha vigezo vitakavyotumika vinavyokataza mtu kutumia haki na uhuru wake kwa namna inayosababisha kuingilia kati au kukatizwa kwa haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma na hiyo inahalilisha pia sheria iliyotungwa au itakayoweza kutungwa na Bunge kwa ajili ya kuhakikisha ulinzi, usalama wa jamii au inayohakikisha kwamba haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma haviathiriki au kuathiriwa na matumizi mabaya ya uhuru huo. Nadhani bado kuna kinga ya kutosha kupitia mipaka iliyopo katika Ibara ya 30.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ilikuwa ni kwamba iwekwe mipaka katika uhuru wa kutoa mihadhara ya dini sehemu za wazi. Niseme tu kwa kifupi utaratibu huo tayari upo ambapo unahitaji dhehebu husika kutoa taarifa Polisi kabla ya kufanya mihadhara hiyo. Kusema kweli lazima tutangaze na kueneza dini zetu lakini tutangaze kwa staha ndani ya taratibu zinazowekwa na Katiba. Serikali iko tayari kama tunadhani katika Sheria ya Polisi au maeneo mengine yako mapungufu tunakaribisha ushauri na maoni wa kuweza kuimarisha sheria lakini utaratibu huo upo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine Ibara ya 20 inapingana na Ibara ya 67 kwani inamlazimisha mwananchi kugombea kupitia Vyama vya Siasa. Pia Ibara ya 20(4) inayokataza mwanachama kufukuzwa uanachama au Chama kukataliwa usajili kwa

sababu tu ya itikadi au falsafa yake hoja ni kwamba inapingana na Ibara ya 21(1) inayotaka ushiriki katika uongozi wa nchi uwe kupitia Vyama vya Siasa. Ibara ya 21(1) mnayoona kwenye Muswada huu haina mgogongano wowote na Ibara ya 20(4). Maudhui ya Ibara ya 20(4) ni kuwapa uhuru watu wanaoijiunga na Vyama kuwa na falsafa zao na kuzitetea ndani ya Vyama vyao bila woga kwa sababu ndivyo wanavyoamini.

Mheshimiwa Spika, lakini nadhani katika eneo hili yawezekana katika kuisoma baadhi yetu tunapofika katika eneo la Ibara ndogo ya 2, haya maneno bila kujali masharti ya Ibara ndogo ya kwanza na ya nne watu wanayaruka lakini ukiyasoma hayo maana yake ni kwamba pamoja na haki yako iliyotolewa katika Ibara ndogo ya kwanza na hii ya nne, itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kulazimishwa kujiunga na Chama. Inakuambia hivi, una haki hizo zilizotajwa katika Ibara ya 20(1) na katika Ibara ya 20(4) ili mradi uzingatie masharti ambayo yamewekwa katika Ibara 20(2). Ukiisoma namna hiyo wala hakuna tatizo kabisa. Nawaomba sana Waheshimiwa Wabunge tuisome katika mtazamo huo, ukiisoma vinginevyo ndio tunapata matatizo.

Sasa hapa hili ni eneo la *independent candidate basically* ndio hiyo mgombea binafsi. Lakini kitu kimoja Tanzania tunasifiwa na nchi nyingi duniani ni kwamba tumekuwa makini sana katika kufanya mageuzi yetu ya kisiasa, tunakwenda hatua kwa hatua. Unachukua uamuzi mzito na tulianza kuchukua maamuzi mazito haya tangu mwaka 1992, unapima kila uamuzi unaona sasa unakuwezesha kwenda hatua ya pili na hili ndio limetujengea heshima na sifa na wengi wanasifu. Tuwe wavumilivu, maji yatakapochemka itabidi tusonge ugali. Muda wenyewe naona unanipa mkono lakini kuna eneo lingine. (*Makofi*)

MBUNGE FULANI: Sio unakupa, unakutupa.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Unanitupa mkono. Nashukuru sana. Lakini na mimi kidogo siku hizi nakifahamu Kiswahili. (*Kicheko*)

Ipo hoja nyingine inayosema kwamba maneno haya ya kwenye Ibara 20(4) nilivyoieleza ifutwe, hoja hii ilikuwa inarudiwarudiwa sana, lakini mimi nadhani tukizingatia ushauri niliowapeni kuyasoma yale maneno kwa pamoja naamini halipo tatizo hata kidogo katika eneo hilo. Kuna masuala ya uandishi yalitolewa, naomba sana Waheshimiwa Wabunge tunapochangia au tutakapofika kwenye Kamati ya Bunge Zima, orodha ya marekebisho ambayo Serikali imetoa ya juzi na sasa hivi imetoa tena marekebisho ya ziada ambayo yana ukurasa mmoja tu kwenye maeneo mbalimbali, naamini yatatusaidia sana katika kufikia uamuzi wa mwisho wa kuiunga hoja mkono katika ngazi zinazofuata.

Mheshimiwa Spika, lakini lipo eneo moja ambalo nataka nilisemee kwa haraka sana nalo ni la *DPP*. Kupitia Muswada huu, tunapendekeza tuanzishe kwa mujibu wa Katiba Ofisi ya Mkurugenzi wa Mashtaka ya Jinai. Zimetolewa hoja nyingi nyingine nzuri lakini kubwa ilikuwa ni hiyo kwamba kwa nini huyu mtu anapewa hizi kinga? Ana madaraka makubwa sana huyu na anaweza kuzitumia vibaya na kwamba huyu Mkurugenzi aletwe Bungeni tuhangaikaye naye, awajibishwe Bungeni.

Mheshimiwa Spika, naamini kabisa kwamba madaraka ya Bunge ambayo ndio imekuwa hoja kwamba tuimarishe madaraka ya Bunge *including* uteuzi wa baadhi ya nafasi hizi hasa za Kikatiba, nadhani linazungumzika lakini wakati wake bado. Sasa msingi wake ni nini? Utaratibu wetu wa mgawanyo wa madaraka unaiwajibisha Serikali nzima Bungeni kupitia Baraza la Mawaziri na Kiongozi wa Shughuli za Serikali Bungeni, ndio Kiongozi wa Mawaziri humu Bungeni.

Katiba imeliweka wazi sana suala hili. Watendaji Serikalini hawawajibiki Bungeni moja kwa moja isipokuwa kupitia Mawaziri wa Sekta zao. Utaratibu wa uteuzi tulionao unafanywa na Mamlaka ya Utendaji ambayo ni Rais wa Jamhuri ya Muungano ndio amepewa kwa mtu kwa Katiba Mamlaka ya kuteua hao. Sasa ukibadilisha utaratibu huo itabidi uweke marekebisho mapana sana maana hutaanzia tu kwa kudodosa hapa katika eneo hili la *DPP*. Hata hivyo, hatua kwa hatua nadhani tutakwenda vizuri.

Mheshimiwa Spika, *DPP* awe anatoa sababu anapoondoa shauri Mahakamani. Kwa haraka haraka jambo hili linavutia. Lakini napenda kulitahadharisha Bunge lako kwamba, mara nyingi Mkurugenzi wa Mashitaka anapotumia madaraka yake ya kuondoa shauri Mahakamani upo uwezekano Polisi wakaendelea kufanya uchunguzi. Unapopatikana ushahidi mzuri wanaweza tena kuendelea na mashitaka hayo. Sasa ukiimwaga kesi hadharani tayari umeshavuruga ushahidi na haiwezekani tena kumpeleka mtu huyo Mahakamani.

Sasa kuna hoja nyingine inayoendana na hiyo kwamba *DPP* asiruhusiwe kuingilia mashitaka yanayofunguliwa na mtu binafsi, sasa hii napenda tena kusema kidogo. Ni hatari sana kuruhusu mashitaka ya jinai, kuachiwa kufunguliwa na mtu binafsi kiholela. Nafahamu nchi zote duniani mashitaka yanasimamiwa na dola. Ni kweli sheria inaruhusu *private prosecutions*. Lakini usipotumia uhuru huo kwa makini maana yake ni kwamba kila mtu atakuwa ana uhuru wa kumfungulia mwenzie mashitaka hata kama hakuna ushahidi. Nimewahi kusema kwamba mahali pengine, hali hii itafungua mwanya wa uonevu mkubwa sana. Wale wenye fedha au madaraka wataweza kuwakomoa wanyonge bila kinga yoyote. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, Mkurugenzi wa Mashitaka ndiyo maana amepewa mamlaka hayo ya kuingilia mashitaka yaliyofunguliwa na watu binafsi. Mkurugenzi hufanya hivyo baada ya kupokea malalamiko. Kutokana na uzoefu tulionao, Mkurugenzi wa Mashitaka anapoiingilia kati mashitaka na kuwataka walalamikaji waletu ushahidi wa kesi ili iendelee, mara nyingi walalamikaji hao wanakuwa hawana ushahidi, hapo ndiyo unaona sura ya kukomoa tu.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo hakuna Serikali makini inayoweza kukubali wananchi wake waonewe bila kuwepo na kinga. Hivyo, tunapendekeza sana Waheshimiwa Wabunge waielewe nia nzuri ya Serikali katika eneo hili. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, huyu Mkurugenzi wa Mashitaka siyo kwamba hana mipaka ya utendaji wa kazi yake ndiyo maana tunapendekeza katika mabadiliko hayo ile misingi

tuiweke wazi. Lakini Mahakama tayari zimeshasema kwenye eneo hili kwamba akifanya maamuzi ambayo yanaonekana wazi kabisa kwamba amejituma kwenda kukomoa mtu au kundi la watu, Mahakama itaingilia maamuzi yake. Pia, tunapendekeza angalau mwongozo huo uonekane wazi katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano katika eneo la nafasi ya *DPP*.

Mheshimiwa Spika, ilitolewa hoja nyingine kuhusiana na eneo la kushughulikia kutekeleza kazi na shughuli za Rais wakati Rais na Makamu wake hawapo nchini, ikatolewa hoja kwamba yawezekana Mwenyezi Mungu pishilia mbali, wote hawa wakawa hawapo kwa wakati mmoja kwa maana wameitwa mbele ya haki, inakuwa nini katika hali hiyo? Mheshimiwa Membe alijenga hoja nzuri tu akatoa na mifano. Serikali imepokea ushauri wake. Kweli tunahitaji hapo baadaye eneo hili tuliangalie kwa makini maana mtakumbuka huko nyuma, kabla ya mwaka 1992, katika eneo hili lilikuwa na kifungu ambacho kilikuwa kinatoa fursa kwamba angalau Spika au Jaji Mkuu waweze wakashikilia Kiti cha Rais kwa siku zisizozidi 90 ili kuruhusu Uchaguzi Mkuu ufanyike. Sasa ni kwa nini Serikali iliona ni vizuri kukiondoa kifungu hicho, lakini busara lazima ziendelee kutumika mahali ambapo unaona kuna pengo la namna hiyo. Kwa hiyo, tunaahidi tutaliangalia na ikifika mahali naamini Serikali italeta marekebisho au mapendekezo Bungeni kwenye eneo hilo.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hivyo, napenda nichukue nafasi kwa mara ya pili kukushukuru wewe na kuwashukuru sana Waheshimiwa Wabunge kwani mimi nimejaribu kusaidia kuyaeleza yale ambayo ni ya kisheria kwa sababu ni jukumu langu, lakini katika kufanya hivyo naombeni sasa Waheshimiwa Wabunge tuiunge hoja hii mkono ili tuweze kwenda mbele. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana na ninaunga mkono kama nilivyosema mapema. (*Makofi*)

SPIKA: Ahsante. Kanuni zetu zinawaruhuru watu wanaohitimisha hoja wazungumze kwa dakika zisizozidi 60, yaani saa nzima lakini kama ni zaidi ya mmoja, basi wanagawana hizo dakika 60. Sasa namwita Mtoa Hoja, Mheshimiwa Waziri, naye atumie dakika zilizobaki katika hizo 60. (*Kicheko*)

WAZIRI WA SHERIA NA MAMBO YA KATIBA: Mheshimiwa Spika, napenda nikushukuru sana kwa fursa hii uliyonipa ili niweze kufanya majumuisho kwa michango mbalimbali ya Waheshimiwa Wabunge wakati wakijadili Muswada huu wa Mabadiliko ya 14 katika Katiba kwa takriban siku nne tangu Jumatano Tarehe 2 Februari, Mwaka huu 2005.

Mheshimiwa Spika, jumla ya Waheshimiwa Wabunge 85 wamejitokeza kuchangia hoja hii na hii inaonyesha kwamba suala la mabadiliko katika Katiba ni zito. Napenda kutumia fursa hii kuwashukuru Waheshimiwa Wabunge wote waliochangia ama kwa kuzungumza au kwa maandishi. Waliochangia kwa kuzungumza ni hawa wafuatao:-

Mheshimiwa Athuman S.M. Janguo, Mheshimiwa Dr. Willbrod P. Slaa, Mheshimiwa Benedicto M. Mutungirehi, Mheshimiwa Paschal C. Degera, Mheshimiwa Mgana I. Msindai, Mheshimiwa Aridi M. Uledi, Mheshimiwa Thomas Ngawaiya, Mheshimiwa Dr. Chrisant M. Mzindakaya, Mheshimiwa Njelu E. M. Kasaka, Mheshimiwa Isaac M. Cheyo, Mheshimiwa Freeman A. Mbowe, Mheshimiwa Ali Said Salim, Mheshimiwa Semindu K. Pawa, Mheshimiwa Jenista J. Mhagama, Mheshimiwa Prof. Juma M. Mikidadi, Mheshimiwa Leonard N. Derefa, Mheshimiwa Mohamed Abdully Ally, Mheshimiwa Philip S. Marmo, Mheshimiwa Khalifa Suleiman Khalifa, Mheshimiwa Eliachim J. Simpasa, Mheshimiwa William H. Shija, Mheshimiwa Wilfred M. Lwakatare, Mheshimiwa Edson M. Halinga, Mheshimiwa Peter Kabisa, Mheshimiwa Zahor Juma Khamis, Mheshimiwa Herbert J. Mntangi, Mheshimiwa Thomas S. Nyimbo na Mheshimiwa Grace S. Kiwelu.

Wengine ni Mheshimiwa Job Y. Ndugai, Mheshimiwa William H. Shellukindo, Mheshimiwa Abu T. Kiwanga, Mheshimiwa Aggrey D.J. Mwanri, Mheshimiwa George F. Mlawa, Mheshimiwa Nimrod E. Mkonu, Mheshimiwa Omar Mjaka Ali, Mheshimiwa Ismail J.R. Ivwatta, Mheshimiwa Abdillahi O. Namkulala, Mheshimiwa Halima O. Kimbau, Mheshimiwa Margreth A. Mkanga, Mheshimiwa Issa Mohamed Suleiman, Mheshimiwa Prof. Jumanne A. Maghembe, Mheshimiwa Henry D. Shekiffu, Mheshimiwa Bernard K. Membe, Mheshimiwa Ibrahim W. Marwa, Mheshimiwa Hamad Rashid Mohamed, Mheshimiwa Lekule M. Laizer na Mheshimiwa Prof. Daimon M. Mwaga. *(Makofi)*

Wengine ni Mheshimiwa Dr. James Msekela, Mheshimiwa Esha Stima, Mheshimiwa Dr. Masumbuko Lamwai, Mheshimiwa Dr. Milton Mahanga, Mheshimiwa Raynald Mrope, Mheshimiwa Gwassa Sebabili, Mheshimiwa Maria Watondoha, Mheshimiwa Balizi Getrude Mongella, Mheshimiwa Ruth Msafiri, Mheshimiwa Anne Makinda, Mheshimiwa Dr. Asha-Rose Migiro na mwisho lakini si kwa muhimu alikuwa ni Mheshimiwa Andrew Chenge, Mwanasheria Mkuu wa Serikali. *(Makofi)*

Waliochangia kwa Maandishi ni Mheshimiwa Leonard Shango, Mheshimiwa Khamis Salum Ali, Mheshimiwa Kidawa Salehe, Mheshimiwa Jackson Makwetta, Mheshimiwa Salim Omar Ali, Mheshimiwa Bakari Shamis Faki, Mheshimiwa Esha Stima, Mheshimiwa Muttamwega Mgaywa, Mheshimiwa Mariam Mfaki, Mheshimiwa Mohamed Ali Said, Mheshimiwa Dr. Lucy Nkya, Mheshimiwa Monica N. Mbega, Mheshimiwa Grace Kiwelu, Mheshimiwa Khamis Shoka Juma, Mheshimiwa Masoud Abdulla Salim, Mheshimiwa Dr. James Wanyancha na Mheshimiwa Zubeir Ali Maulid. *(Makofi)*

Wengine ni Mheshimiwa Mwadini A. Jecha, Mheshimiwa Shaib Ahmada Ameir, Mheshimiwa Aziza Sleyum Ally, Mheshimiwa Bahati Ali Abeid, Mheshimiwa Prof. Daimon M. Mwaga, Mheshimiwa Charles H. Kagonji, Mheshimiwa Elizabeth Batenga, Mheshimiwa Mohamed H. Missanga, Mheshimiwa Dr. Mary M. Nagu na Mheshimiwa Paul E. Ntwina, *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu kwa mchango mkubwa wa kuyafafanua masuala yote yanayohitaji utaalum wa kisheria ambayo Waheshimiwa Wabunge waliyazungumzia. Kama kawaida yake, alitoa ufafanuzi huo kwa umahiri mkubwa na Waheshimiwa Wabunge watakubaliana na mimi kuwa sihitaji kugusia tena mambo hayo. Naomba sasa nijielekeze katika maeneo mengineyo.

Mheshimiwa Spika, ilitolewa hoja kwamba wananchi hawakushirikishwa katika kufanya mabadiliko hayo. Kwanza nitamke wazi kwamba mchakato wa mabadiliko ya 14 katika Katiba ya nchi yamewashirikisha kikamilifu wananchi wengi.

Kama Waheshimiwa Wabunge watakumbuka wakati nilipokuwa nawasilisha mapendekezo ya Muswada huu, nilielezea kwamba chimbuko la mapendekezo ya Muswada huu ni maoni ya wananchi yaliyoratibiwa na Kamati ya Jaji Kissanga kutokana na hoja ya 19 iliyoainishwa katika Waraka wa Serikali Na.1 wa mwaka 1998 yaani *White Paper*.

Kamati hiyo ilifanya kazi kwa kipindi cha miezi 11 mfululizo ambapo iliweza kutembelea nchi nzima kufanya Mikutano ya hadhara na faragha katika Wilaya zote za Mikoa yote 25 ya Tanzania Bara na Tanzania Zanzibar. Kamati iliweza kupokea maoni ya wananchi zaidi ya 600,000 ama kwa kukutana nao ana kwa ana au kwa kupokea maoni yao kwa maandishi.

Kamati ilitembelea Miji yote nchini pamoja na Vijiji vingine, ilikutana na wananchi wanaume kwa wanawake, vijana kwa wazee na watu katika nyadhifa na nafasi mbalimbali katika jamii wakiwemo Viongozi wa Dini na Vyama vya Siasa. Pia Kamati ilikutana na watu wenye mitazamo tofauti ya kisiasa, kidini na mengineyo.

Mheshimiwa Spika, kwa kweli, nawashukuru sana wananchi kwa michango yao kwa Kamati hiyo na michango yao hiyo inadhihirisha jinsi wananchi walivyoitumia haki yao ya kidemokrasia kuchangia kuhusu Katiba yao. Kutokana na ukweli huu, napenda kuwahakikishia tena Waheshimiwa Wabunge na wananchi kwa ujumla kuwa mapendekezo yaliyomo katika Muswada huu ni matokeo ya maoni ya wananchi wenyewe na ninatamka kwamba wananchi wetu wameshirikishwa kikamilifu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, Mwenyekiti wa Kamati ya Katiba, Sheria na Utawala ameelezea Bunge lako Tukufu jinsi walivyoshirikisha wananchi hata baada ya Muswada kuwa umeandaliwa na kuchapishwa. Kamati ilipokea maoni ya Wadau mbalimbali katika Kanda tano za Zanzibar, Mwanza, Mbeya, Dar es Salaam, Tabora na Kilimanjaro. Pia wapo waliotoa maoni yao kwa maandishi.

Mheshimiwa Spika, hayo yote ni ushahidi madhubuti unaodhibitisha kwamba wananchi walishirikishwa kikamilifu katika maandalizi ya Muswada huu, hapana shaka yoyote kuhusu ushirikishwaji wa wananchi katika mchakato mzima wa mabadiliko ya 14 ya Katiba ya nchi.

Mheshimiwa Spika, imehojiwa kwa nini Serikali ilitumia utaratibu wa *White Paper* badala ya ule wa *Green Paper*? Kabla sijaelezea sababu ya Serikali kutumia utaratibu wa *White Paper*, nielezee tofauti za taratibu hizo mbili. Njia hizi hutumika ndani ya Jumuiya ya Madola Serikali inapokusanya maoni ya wananchi kuhusu masuala mbalimbali. Tofauti baina ya njia hizo mbili ni kwamba utaratibu wa *White Paper* hutumika pale ambapo tayari Serikali inayo maoni ya awali kuhusu hoja zinazopelekwa kwa wananchi. Utaratibu wa *Green Paper* hutumika pale ambapo hoja hupelekwa kwa wananchi bila Serikali kuwa na maoni ya awali, tofauti nyingine baina ya njia hizo mbili ni kwamba mara nyingi *Green Paper* hufuatiwa na *White Paper* baada ya maoni ya wananchi kukusanywa kupitia *Green Paper*, Serikali huyatafakari maoni hayo ya wananchi kwa kupitia hoja mbalimbali zilizokuwemo katika *Green Paper*. Baadaye Serikali huzitolea maoni ya awali na kuchapisha *White Paper* ambayo hupelekwa tena kwa wananchi ili watoe maoni yao kwa hoja zilizoandaliwa na Serikali.

Hiyo ndiyo sababu kubwa ya kuamua kutumia utaratibu wa *White Paper* badala ya ule wa *Green Paper*. Serikali tayari ilishapata fursa ya kutafakari hoja na sababu zilizotolewa na wananchi katika makongamano, Warsha, Semina na Mikutano mbalimbali. Kuchapisha *Green Paper* ingekuwa ni kurudia zoezi lililokwisha kamilika na utaratibu wa *Green Paper* ni mrefu na wenye gharama kubwa zaidi.

Mheshimiwa Spika, aidha, itakumbukwa kwamba Tume ya Nyalali ilipendekeza utaratibu wa kuandika Katiba mpya kupitia Tume ya Katiba. Pendekezo hili lilitokana na pendekezo lingine la msingi la kubadilisha muundo wa Serikali ili uwe wa Serikali tatu badala ya mbili zilizopo. Baada ya kuyatafakari mapendekezo haya na kuonekana kwamba utaratibu wa Serikali mbili uendelee, hoja ya kuandika Katiba mpya vile vile ilipoteza msingi.

Mheshimiwa Spika, madai yanayotolewa na baadhi ya watu kwamba Katiba ya Tanzania haina kibali cha wananchi na kwamba Katiba imejaa viraka kwa kweli inashangaza. Kwani wapo baadhi yetu wanaopenda Katiba ya nchi yetu ifanane na Katiba ya nchi fulani ingawa ni ukweli ulio wazi kwamba yapo mambo tuliyoweza kujifunza kutoka kwa wenzetu katika masuala haya ya demokrasia ambayo haifai na wala sisi hatukubali kunakili tu Katiba za nchi nyingine. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, Waheshimiwa Wabunge watakubaliana nami kwamba Katiba ya kila nchi hutungwa kuzingatia historia, mahitaji, mila na mazingira mahsusi ya jamii husika na hivyo kujibu hoja mahsusi za Kikatiba ya kila nchi. Katiba yetu inaangalia mahitaji na matakwa ya Watanzania ya siku hadi siku. Hoja ya viraka katika Katiba yetu imetolewa kama sababu ya kutungwa Katiba Mpya. Napenda kuwahakikishia Waheshimiwa Wabunge kwamba kila Ibara katika Katiba yetu ina historia na msingi wake madhubuti. Zipo hoja na sababu kwa ajili ya kuwepo kwa kila Ibara katika Katiba na hivyo hakuna Ibara inayoweza kuitwa kiraka.

Mheshimiwa Spika, mabadiliko mbalimbali yaliyofanyika katika Katiba tangu ilipotungwa mwaka 1977 yote yamefanyika kutokana na mahitaji na matukio makubwa muhimu yaliyotokea nchini kwa mfano:-

- (a) Kuvunjika kwa Jumuiya ya Afrika Mashariki, hivyo kuwepo haja ya kuanzisha Vyombo vya Kikatiba kama vile Mahakama ya Rufani mwaka 1979.
- (b) Kuandikwa kwa Katiba ya Zanzibar ya mwaka 1979.
- (c) Kuingiza katika Katiba Haki za Binadamu mwaka 1984 kulikotanguliwa na mjadala wa kitaifa mwaka mzima wa 1983.
- (d) Kurejeshwa kwa Mfumo wa Demokrasia ya Vyama vingi vya Siasa kulikohusisha kuundwa kwa Tume ya Jaji Nyalali kukusanya maoni ya wananchi wake mwaka 1992.

Mheshimiwa Spika, Tanzania siyo nchi pekee inayofanya mabadiliko katika Katiba. Uzoefu unaonyesha kwamba zipo nchi nyingi ambazo zimefanya mabadiliko ya mara kwa mara katika Katiba zao. Kwa mfano nchi ya India katika kipindi cha 50 imefanya mabadiliko mara 86.

Mheshimiwa Spika, pamoja na hoja zilizotokana na Muswada huu, Waheshimiwa Wabunge wametoa maoni yao kuhusu maeneo mbalimbali ambayo naomba niyazungumzie masuala ya ujumla kama ifuatavyo:-

Maoni mbalimbali yametolewa kuhusu kero au maudhi ya Muungano na baadhi ya mambo hayo ni kodi ya mapato, suala la mafuta kuondolewa katika masuala ya Muungano, suala la vikosi vya Serikali ya Mapindizi Zanzibar na kadhalika. Serikali imeunda Kamati inayowashirikisha Watendaji wa sehemu zote za Muungano kuyashughulikia mambo haya na baadaye kutoa mapendekezo yake kwa mamlaka inayohusika.

Kuhusu Tanzania kujiunga na Jumuiya ya Afrika Mashariki, hili ni suala la Kikatiba na la Muungano. Kufuatia Muungano wetu wa mwaka 1964 kati ya Jamhuri ya Tanganyika na Jamhuri ya watu wa Zanzibar, nchi hizo ziliungana na kuwa nchi moja. Ibara ya kwanza ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano inatamka kwamba Tanzania ni nchi moja na ni Jamhuri ya Muungano. Yapo mambo muhimu yanayoifanya nchi iwe moja na itambulike kama nchi ambayo ni eneo moja la nchi, watu wamoja, utaratibu wa Serikali unaongoza nchi hiyo na uwezo wa kuingia kama nchi katika Mikataba ya Kimataifa.

Uwezo wa nchi yetu kuingia Mikataba ya Kimataifa ikiwa ni pamoja na Jumuiya ya Afrika Mashariki. Ni jambo la pili kwenye Orodha ya Mambo ya Muungano yaani Mambo ya nje. Jambo hili limekuwepo kwenye Orodha hiyo tangu wakati wa Muungano. Madaraka hayo ndiyo yaliyotumika wakati wa kujiunga Jumuiya ya Afrika Mashariki.

Tunafahamu kwamba yapo mambo yasiyokuwa ya Muungano katika Katiba ambayo yanapaswa kutekelezwa na Serikali ya Zanzibar. Kama tunataka kuimarisha Muungano, mambo hayo yanapohusu kutekelezwa kwa utaratibu wa mahusiano ya Kimataifa, yanapaswa kuchukua sura ya Utaifa wetu wa Tanzania. Tukiendelea kudai kwenda nje ya nchi kila upande wa Jamhuri ya Muungano na sura yake, hatutapeleka sura ya Tanzania nje ya nchi kama ni nchi moja na hiyo siyo kuimarisha Muungano.

Kumetolewa maoni kuhusu uteuzi wa Mawaziri na katika *report* ya Mheshimiwa Jaji Kissanga Serikali inakubaliana na mapendekezo ya *report* ya Jaji Kissanga ambapo maoni ya wananchi wengi kupitia Waraka wa Serikali Na.1 wa mwaka 1998 (*White Paper*), Serikali ilikubaliana na maoni ya wananchi wengi (ambayo ni asilimia 91.6) kwamba utaratibu wa Rais kuwateua Mawaziri kutoka miongoni mwa Wabunge uendelee, Serikali bado inaunga mkono maoni hayo.

Ukomo wa Viongozi wa Vyama vya Siasa, utaratibu wa vipindi vya Uongozi katika Vyama vya Siasa ni vyema ukashughulikiwa katika Katiba ya Vyama hivyo badala ya Katiba ya nchi.

Mheshimiwa Spika, umetolewa ushauri kwamba Ibara ya 20 (2) (e) ifanyiwe mabadiliko ili kuongeza masharti ya kipindi maalum kwa Kiongozi wa Chama cha Siasa kukaa madarakani. Utaratibu wa vipindi vya Uongozi katika Vyama vya Siasa ni vyema ukashughulikiwa katika Katiba ya Vyama hivyo badala ya Katiba ya nchi.

Mheshimiwa Spika, Serikali inaona kwamba nafasi ya Rais inahitaji mtu ambaye anaweza kuhimili mikikimikiki ya kazi hiyo. Umri wa miaka 40 kama ulivyo sasa ndiyo unaofaa kwa mtu anayeweza kuwa Rais. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 116(3) inamwelekeza Jaji Mkuu kushauriana mara kwa mara na Jaji Mkuu wa Zanzibar kuhusu uendeshaji wa shughuli za Mahakama ya Rufani kwa ujumla na pia kuhusu uteuzi wa Majaji wa Rufani.

Mheshimiwa Spika, aidha, uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Rufani hufanywa na Rais wa Jamhuri ya Muungano kwa kushauriana na Jaji Mkuu ambaye kwa masharti ya Ibara ya 116(3) anawajibika kushauriana na Jaji Mkuu wa Mahakama Kuu ya Zanzibar. Kwa mila na desturi za uendeshaji, shughuli za Serikali Rais wa Zanzibar anahusishwa. Utaratibu huu upo hadi hivi sasa kwamba Jaji Mkuu huwasiliana na Jaji Mkuu wa Zanzibar na yeye huwasiliana na Rais wa Zanzibar. Kwa hiyo kwa mila na desturi ambayo tumejenga, yapo mawasiliano ya kushughulikia suala hili baina ya Serikali zetu mbili, yaani Visiwani pamoja na Bara.

Mheshimiwa Spika, mipaka ya kukasimu madaraka kwa Jaji Mkuu imewekwa katika Ibara ya 109(4) inayobadilishwa. Madaraka yanayohusu uongozi na usimamizi juu ya utekelezaji wa kazi katika Mahakama Kuu na Mahakama nyinginezo za ngazi za chini.

Hivyo basi mipaka hiyo ipo. Hili nalo ni suala ambalo lipo katika utaratibu wetu ndani ya Mahakama.

Utekelezaji wa mapendekezo ya Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora, suala hili limezungumziwa kuhusiana na matatizo ambayo yalikuwa yametokea katika Wilaya ya Serengeti. Nasema kwamba suala hili limekwishaifikia Serikali na linachunguzwa na Serikali baada ya muda si mrefu...

SPIKA: Mheshimiwa Waziri, tafadhali sitisha kidogo ili tusivuruge kanuni na tunataka kusikia hotuba yako yote kwa sababu ni muhimu. Ninaomba *Chief Whip* atoe hoja ya kukuombea ruksa ili uvuke hizo dakika zilizotolewa na kanuni.

KUONGEZA MUDA WA WAZIRI KUENDELEA NA HOTUBA YAKE

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU (MHE. WILLIAM V. LUKUVI): Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri Mkuu na kwa mujibu wa kKanuni ya 49, naomba kuomba Bunge lako Tukufu likubali kuongeza muda ili Mheshimiwa Waziri aweze kumaliza hotuba yake. Naomba kutoa hoja.

WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Spika, naafiki.

*(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na kuafikiwa)*

*(Hoja ya kuongeza muda ili Waziri amalize Hotuba
yake ilikubaliwa na Bunge)*

Mheshimiwa Spika, limejitokeza suala la maamuzi ya Tume za Haki za Binadamu na Utawala Bora. Kutokana na shauri lililomhusu Mkuu wa Wilaya ya Serengeti na Mkuu wa Polisi wa Wilaya hiyo, Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora baada ya kufanya uchunguzi kuhusiana na suala hilo, lilitoa uamuzi wake tarehe 13 Desemba, 2004 na ikatoa mapendekezo yake Serikalini. Mapendekezo hayo siyo hukumu kama inavyodaiwa.

Hata hivyo Serikali inayo fursa ya kuyatafakari mapendekezo ya Tume kwa muda wa miezi mitatu kama Sheria ya Tume ya Haki za Binadamu inavyoelekeza.

Mheshimiwa Spika, kifungu cha 28 cha Sheria ya Tume za Binadamu na Utawala Bora kinaelezea hatua ambazo Tume itachukua kama itaridhika na taarifa ya Serikali juu ya mapendekezo yake au utekelezaji wa mapendekezo hayo.

Moja ya hatua hizo ni kufungua shauri Mahakamani kwa vile mapendekezo ya Tume si hukumu, hatua za kuwawajibisha viongozi zilizotajwa ni sharti zifuatake misingi ya Katiba iliyoainishwa kwenye Ibara ya 13(6)(a) kwa kuwapa fursa ya kusikilizwa kwa ukamilifu kabla ya kuwachukulia hatua zozote.

Mheshimiwa Spika, imependekezwa kuwa umri wa kustaafu Majaji wa Mahakama Kuu uongezwe kutoka miaka 60 hadi 65 kama ilivyo kwa Majaji wa Rufani. Aidha, umri wa kustaafu kwa hiari uongezwe kutoka miaka 55 hadi 60. Serikali imeupokea ushauri huo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Spika, hoja imetolewa kuwa idadi ya Majaji iongezwe kutoka 30 hadi 60 na wateuliwa wawe watu makini. Idadi ya Majaji 30 wa Mahakama Kuu inayopendekezwa ndiyo kiwango cha chini kwa ajili ya kuhalalisha kuwepo na kukidhi mahitaji ya Mahakama Kuu. Mabadiliko haya hayatazuia kuteuliwa Majaji zaidi ya hao kama itakavyoonekana inafaa.

Mheshimiwa Spika, maombi yametolewa kwamba Tume ya Utumishi wa Mahakama ijumuishe Wajumbe ambao ni Mahakimu. Maoni hayo yamepokelewa na yatafanyiwa utafiti na mashauriano na Mamlaka zinazohusika.

Mheshimiwa Spika, imependekezwa kuwa adhabu ya kifo ifutwe kwa sababu ni kinyume cha haki za binadamu. Adhabu ya kifo inayotolewa kwa mujibu wa sheria zetu si kinyume cha haki za binadamu. Adhabu hiyo inaruhusiwa kwa masharti ya Katiba. Utafiti uliofanywa na Tume ya Kurekebisha Sheria kuhusu sheria 40 zilizopendekezwa na Tume ya Nyalali ama kufutwa au kufanyiwa marekebisha inaonyesha kwamba wananchi wengi wanapendelea adhabu hiyo iendele. Hata hivyo mjadala kuhusu adhabu ya kifo unaweza kuendelea na hatimaye maoni ya wengi kuzingatiwa.

Mheshimiwa Spika, kuhusu masuala muhimu ya Kitaifa kuingizwa katika Katiba, kwanza haki ya raia wa Tanzania kumiliki ardhi, madini na maliasili nyingine; pili, lugha ya Kiswahili. Mapendekezo yanayohusu kuongezwa kwa haki nyingine katika Katiba na vile vile kutamka katika Katiba kuwa Kiswahili ni lugha ya Taifa yatashughulikiwa kwa wakati muafaka. Mambo hayo yanahitaji kufanyiwa utafiti wa kutosha na kupata maoni ya wananchi, wataalam wa fani mbalimbali pamoja na Waheshimiwa Wabunge.

Mheshimiwa Spika, maoni yametolewa kwamba Polisi wasikamate watuhumiwa kabla upelelezi haujakamilika. Upo utaratibu wa kisheria unaowataka Polisi kumfikisha Mahakamani mtuhumiwa aliyekamatwa ndani ya saa 48. Hata hivyo, yapo makosa ambayo Polisi wanaruhusiwa kisheria kuyapeleka Mahakamani baada ya kukamilisha upelelezi. Yapo pia makosa ambayo Polisi wanaweza kuwakamata watuhumiwa kabla ya kukamilisha upelelezi.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni kuhusu Spika kuwa Mbunge wa Jimbo ili aweze kuwajibika kwenye Bunge badala ya kutetea Serikali. Spika wa Bunge huchaguliwa na Wabunge wenyewe na kwa maana hiyo ni mtu anayekubalika na kuwajibika kwao. Uzoefu umeonyesha kwamba Spika amekuwa akiwajibika kikamilifu

hapa Bungeni bila kupendelea upande wowote. Ni maoni ya Serikali kwamba utaratibu uliopo unafaa, hivyo uendelee kuwepo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine iliyotolewa inazungumzia muda wa kujadili Bajeti za Wizara na maswali kuwa ni mfupi. Kuhusu muda wa kujadili Miswada na Bajeti za Wizara kuwa mfupi, masuala haya yanaangukia katika Kanuni za Bunge na hivyo mapendekezo haya yanaweza kuwasilishwa kwenye Kamati ya Bunge inayohusika wakati wa kurekebisha Kanuni za Bunge. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine inahusu Vyama vya Siasa kutokuwa na Majeshi. Ibara ya 147 ya Katiba inatamka kwamba ni Serikali pekee inayoweza kuunda au kuweka Jeshi la aina yoyote nchini. Hivyo basi, ni kinyume cha sheria kwa mtu yeyote au kundi la watu kuanzisha majeshi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuhusu hoja ya kuwepo ukomo wa madaraka wa Wabunge au Madiwani, Serikali inaona kwamba hakuna sababu ya kuweka ukomo maana madaraka yao yanatokana na utekelezaji wa demokrasia, kwamba kuwepo kwao kunategemea ridhaa ya Wapigakura na wananchi wenyewe. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine inasema, Serikali za Mitaa hazina mamlaka ya kujisimamia kikamilifu, zinawajibishwa kwa Serikali Kuu. Si sahihi kusema kwamba Serikali za Mitaa hazina mamlaka ya kujisimamia kwa ukamilifu na kwamba zinawajibishwa kwa Serikali Kuu. Kimuundo, Serikali za Mitaa zipo huru katika utekelezaji wa shughuli zake. Aidha, wananchi wamepewa uhuru wa kuchagua Madiwani ambao ni wawakilishi wao, Viongozi wa Vitongoji na Vijiji katika maeneo ya makazi yao. Hata hivyo, kwa kupitia Mpango wa Marekebisha ya Serikali za Mitaa, masuala haya yanafanyiwa kazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni kwamba Watendaji wa Serikali na Wanasiasa watende haki kwa Vyama vyote. Kutenda haki ndio msingi wa utawala bora, hivyo Watendaji wa Serikali na Wanasiasa wanao wajibu wa kutenda haki kwa Vyama vyote bila ubaguzi wala upendeleo.

Mheshimiwa Spika, hoja ya kuhusu kuunda Ofisi ya Kiongozi wa Upinzani katika Katiba au Sheria nyingine, nafasi ya Kiongozi wa Upinzani Bungeni inatambulika chini ya Kanuni ya 11 ya Kanuni za Bunge zilizotungwa kwa mujibu wa Ibara ya 89 ya Katiba.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni kwamba Vyombo vya Habari vipewe ruzuku na Serikali. Vyombo Binafsi vya Habari vinajiendesha kibiashara na hakuna msingi wa kuvipa ruzuku ya Serikali. Aidha, kutoa ruzuku kwa vyombo hivyo kunaweza kutafsiriwa kwamba Serikali inaingilia uhuru wa vyombo hivyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni kwamba Serikali ianzishe chombo kinachoshughulikia migogoro ya dini. Serikali inaamini kuwa haipaswi kuingilia haki ya kuabudu. Vile vile, kuunda Taasisi ya Kiserikali kusimamia migogoro ndani ya Taasisi za Dini itakuwa ni kuingilia uhuru wa ibada wa Taasisi hizo. Hata hivyo, Serikali

inaamini kwamba migogoro ya kidini inapaswa kutatuliwa kwa mujibu wa taratibu za ndani za Taasisi za Dini kwa mujibu wa Katiba na Kanuni zao. Kama hakutakuwa na muafaka utaratibu wa Kimahakama utatumika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, vile vile ipo hoja kwamba mfumo wa sasa wa Mahakama haukidhi utatuzi wa migogoro ya kidini. Serikali inaifahamu hoja hiyo na inaifanyia kazi. Serikali inaendelea na maandalizi ya waraka kwa ajili ya kukusanya maoni ya wananchi. Miongoni mwa hoja zilizomo katika waraka huo ni suala la Mahakama ya Kadhi.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine ni kwamba Bunge lithibitisha Viongozi Wakuu wanaoteuliwa na Rais, Mawaziri na Majaji. Utaratibu wa kuwawajibisha Watendaji wa Serikali moja kwa moja Bungeni unapingana na dhana ya mgawanyo wa madaraka na vile vile dhana ya Serikali kuwajibika Bungeni kwa kupitia Mawaziri. Utaratibu uliopo sasa ndio unaofaa kuendelea kutumika.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine inahusu nafasi ya Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali isiingizwe katika Katiba. Mwanasheria Mkuu wa Serikali apewe uwezo wa kumteua Naibu Mwanasheria Mkuu na pili Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali awe Mbunge. Katika mfumo wa nchi yetu Mwanasheria Mkuu wa Serikali ana sura mbili; yaani ya kiutendaji na ile ya kisiasa. Katika sura ya kiutendaji yeye ni Mshauri Mkuu katika masuala yote ya kisheria kwa mujibu wa Ibara ya 59 ya Katiba. Madaraka haya ndiyo yanamwezesha kukasimu kwa Naibu wake. Kwa sura ya kisiasa, Mwanasheria Mkuu wa Serikali ni Mbunge kwa mujibu wa Ibara ya 66 ya Katiba. Haya ni madaraka ambayo hawezi kukasimu. Hivyo basi, ili aweze kukasimu majukumu yake ya kiutendaji kwa Naibu wake ni muhimu kuiunda nafasi ya Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali katika Katiba na ni vyema Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali asiwe Mbunge.

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine inasema hakuna sababu za kuanzisha nafasi ya Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali kwa sababu itaongeza gharama. Nafasi ya Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali tayari ipo katika muundo wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali, kwa hiyo hakuna gharama zozote zitakazoongezeka kwa sababu ya kutaja nafasi hiyo katika Katiba.

Mheshimiwa Spika, sifa za mtu kuteuliwa kuwa Mwanasheria Mkuu na Naibu Mwanasheria Mkuu na Mkurugenzi wa Mashtaka zisilinganishwe na sifa za mtu anayechaguliwa kuwa Jaji. Kwanza kabisa, Ibara ya 59 ilivyo sasa inaeleza kwamba sifa za Mwanasheria Mkuu zifanane na zile za Jaji wa Mahakama Kuu. Kamati ya Jaji Bomani iliyofanya upembuzi wa Sekta ya Sheria ambayo mapendekezo yake ndiyo tunayoyatekeleza, ilipendekeza kwamba sifa za Mwanasheria Mkuu zifanane na sifa za Jaji wa Rufani; sifa za Naibu Mwanasheria Mkuu zifanane na za Jaji wa Mahakama Kuu na sifa za Mkurugenzi wa Mashtaka zifanane na zile za Jaji wa Mahakama Kuu. Baada ya kuzingatia ushauri wa Waheshimiwa Wabunge, Serikali imekubali kwamba sifa hizo ziondolewe kwenye Muswada. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuhusu umuhimu wa kuweka idadi ya asilimia 30 ya Viti Maalum katika Katiba, hoja imetolewa kwamba hakuna umuhimu wa kuweka masharti

ya kiwango cha asilimia 30 ya Wabunge wa Viti maalum katika Katiba. Ibara ya 66 inataja aina ya Wabunge na idadi yao, kwa sababu hiyo ili uweze kupata uhalali wa kuweka utaratibu wa kuwepo idadi hiyo ya Wabunge, ni lazima msingi wake uwekwe katika Katiba. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, uwepo utaratibu wa kidemokrasia wa kuchagua Wabunge wa Viti Maalum na wawekewe masharti ya kazi na utaratibu wa shughuli hizo. Serikali inakubali kwamba hii ni hoja ya msingi na inahitaji kufanyiwa kazi. Upo umuhimu wa kuwepo kwa utaratibu ulio wazi na wa kidemokrasia utakaongoza uchaguzi wa Wabunge Wanawake. Aidha, majukumu na wajibu wa Wabunge ikiwa ni pamoja na Wabunge wa Viti Maalum yameainishwa katika Ibara ya 63 ya Katiba. Ni ufahamu wangu vile vile kwamba hawa Wabunge wanawajibika kwa wananchi na Taifa kwa ujumla mahali popote pale walipo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuhusu hoja ya kuwepo nafasi maalum kwa makundi mbalimbali ya jamii kama vile walemavu, vijana na kuwepo kwa asilimia 30 ya Viti Maalum kwa ngazi ya Udiwani; kuhusu hoja ya kuwepo nafasi maalum kwa makundi mbalimbali ya jamii kama vile walemavu na kuongeza asilimia 30 ya Viti Maalum vya Wanawake katika ngazi ya Udiwani, Serikali imeupokea ushauri huo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hoja nyingine inahusu kuwepo kwa Wabunge wanaotokana na uwiano wa kura. Hoja imetolewa kuhusu kuwepo kwa Wabunge wanaopatikana kutokana na uwiano wa kura. Serikali inaendelea kutafakari suala hilo.

Mheshimiwa Spika, hoja inayohusu Wenyeviti wa Vyama vya Siasa waliogombea Urais, wakikosa wapewe nafasi za Ubunge kwa njia ya uwiano wa kura. Kwa utaratibu wa sasa wa Bunge, pendekezo hili halitekelezeki. Utaratibu huu ungetumika kama kungekuwa na Wabunge wanaopatikana kwa uwiano wa kura ambapo jina la Mgombea Urais lingeweza kujumuishwa pia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuna hoja iliyosema Wabunge wasiondolewe wadhifa wao kabla ya muda wa ukomo wa Ubunge ulioainishwa katika Katiba. Sababu za Mbunge kukoma Ubunge zimeelezwa katika Ibara ya 71 ya Katiba. Moja ya sababu hizo ni kukoma Uanachama wa Chama cha Siasa kilichomdhamini kuwa Mgombea. Utaratibu huo una lengo la kudumisha nidhamu na uwajibikaji wa Mbunge katika Chama chake. Endapo Mbunge ataona kwamba Chama chake kinataka kumwondolea sifa za kuwa Mbunge, basi milango ipo wazi ya kuomba amri ya Mahakama kuzuia kitendo hicho. Ninafahamu kwamba wapo baadhi ya Wabunge ambao tayari wametumia njia hiyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, pia kuna hoja inayosema, Rais asiwekewe masharti katika uteuzi wa Wabunge kumi na uchaguzi wa Wabunge watano kutoka Baraza la Wawakilishi la Zanzibar usiwekewe masharti. Baada ya kutafakari hoja mbalimbali zilizojitokeza katika eneo hili, Serikali inaona mapendekezo yabaki kama yalivyochapishwa katika Muswada. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuna hoja inayosema kuwepo kwa Tume ya Uchaguzi huru ambayo haitegemei Bajeti kutoka Ofisi ya Waziri Mkuu, Wajumbe wake wathibitishwe na Bunge, Wanasisia wasiwe Wajumbe wa Tume; zimetolewa hoja pia kuhusu Tume ya Uchaguzi. Serikali inakubaliana na hoja ya kuwa na Tume iliyo huru. Hata hivyo, uhuru wa Tume ya Uchaguzi hautokani na wapi Bajeti yake inatoka au kuwajibishwa kwa Bunge. Msingi wa uhuru wa Tume ni kutofungamana na Chama chochote cha Siasa na kutoingiliwa katika kazi zake. Kwa misingi hiyo, ni dhahiri kwamba Tume ya Uchaguzi ni huru na haiwajibiki kwa chombo chochote.

Wajibu wa Waziri Mkuu kwa Tume ni dhamana tu kwa masuala yanayohusu uwajibikaji ndani ya Bunge kama ilivyo kwa Waziri wa Sheria na Mambo ya Katiba anavyowakilisha mhimili wa Mahakama Bungeni. Kwa mantiki hiyo, si vizuri Wajumbe wa Tume ya Uchaguzi kuthibitishwa na Bunge. Serikali pia inakubaliana na ushauri wa Waheshimiwa Wabunge kwamba ili kuondoa ushabiki wa kisiasa, ni vyema muundo wa sasa wa Tume ambao hauvihuishi Vyama vya Siasa kupendekeza Wajumbe wa Tume. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuhusu hoja ya Tume kusimamia chaguzi zote ikiwa ni pamoja na za Vijiji, Vitongoji na Mitaa, hili lipo Mahakamani. Kwa mujibu wa Kanuni 50(3) ya Kanuni za Bunge na Sheria za nchi, suala hili haliwezi kujadiliwa hapa Bungeni kwa wakati huu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuna hoja ya kutumiwa kwa kura za Mgombea Urais katika kupata idadi ya kura kwa madhumuni ya uchaguzi wa Wabunge wa Viti Maalum. Imetolewa hoja kwamba kura za Mgombea Kiti cha Urais zisitumike kupata uwiano wa kura kwa madhumuni ya uchaguzi wa Wabunge wa Viti Maalum, badala yake kigezo kiwe asilimia 51 ya kura zote halali.

Mheshimiwa Spika, ikitokea kwamba Mbunge amepita bila kupingwa, hakuna kura yoyote halali itakayokuwa imepigwa kwenye uchaguzi wa Ubunge. Endapo Chama cha Mgombea huyo hakitakuwa kimemsimamisha mgombea Urais, basi hakutakuwa na kura zozote zitakazokuwa zimepigwa, mapendekezo haya yanalenga kutoa fursa kwa Chama cha Mbunge aliyepita bila kupingwa ili:-

- (a) Endapo Chama kitakuwa kimesimamisha Mgombea Urais, basi kura alizopata Mgombea wake wa Urais katika Jimbo hilo zitatumika na;
- (b) Endapo Chama hakikumsimamisha Mgombea Urais, basi idadi ya asilimia 51 ya watu wote waliojiandikisha kupiga kura katika Jimbo hilo ndiyo itakayotumika.

Mheshimiwa Spika, mapendekezo haya ni kwa ajili ya kupata kauli ya wananchi kuhusu Chama wanachokichagua. Njia ya wazi ya kupata kauli hiyo ni kura wanazompa Mbunge. Kwa kuwa hili halitawezekana kwa sababu kura za Wabunge hazikupigwa

katika Jimbo hilo, njia pekee inayobaki ya kupata kauli ya wananchi ni kupitia kura anazopata Mgombea Kiti cha Urais wa Chama hicho. Kama kauli ya wananchi, haiwezi kupatikana kwa taratibu hizi zote, utaratibu wa kutumia asilimia 51 ya watu wote waliojiandikisha kupiga kura ni utaratibu mbadala.

Mheshimiwa Spika, aidha, imetolewa hoja kwamba kiwango cha asilimia tano ya kura ambacho Chama kinatakiwa kupata ili kupata sifa ya kuteua Wabunge wa Viti Maalum ni kikubwa na kinafifisha demokrasia kwa Vyama vidogo. Mbele ya sheria, kila Chama cha Siasa kina hadhi na fursa sawa. Changamoto iliyopo kwa Vyama vyote vya Siasa ni kujijenga na kujiimarisha ili kuweza kupata Wabunge wengi na hivyo kupata kura nyingi zaidi na hivyo kufikia kiwango cha asilimia tano kinachohitajika.

Mheshimiwa Spika, kuhusu ushauri katika masuala ya uandishi wa Katiba, Serikali imepokea ushauri huo na usambazaji wa nakala za Katiba utafanyika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuhusu Baraza la Ushauri la Taifa, tulikusudia kuanzisha Baraza la Ushauri la Taifa la kumshauri Rais kuhusu masuala muhimu ya Kitaifa na ya Muungano. Hata hivyo, kutokana na michango mingi ambayo tumeipata wakati wa kuwasikiliza wadau, maoni tuliyoyapokea kutoka kwa wadau mbalimbali waliotuandikia, maoni ya Kamati na michango ya Waheshimiwa Wabunge, tumeamua kuliondoa suala hili. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, mwisho, napenda kutambua jina la Mheshimiwa Diana Chilolo, kama mmoja wa wale ambao waliochangia katika Muswada huu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, mwisho kabisa, napenda kukushukuru na hasa kwa kunipa muda mrefu zaidi kwa hoja iliyotolewa na *Chief Whip* kuweza kukamilisha hotuba yangu na nichukue nafasi hii pia kuwashukuru Waheshimiwa Wabunge wote kwa kunisikiliza kwa utulivu.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

(Hoja ilitolewa iamuliwe)

(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

(Muswada wa Sheria ya Serikali ulisomwaa Mara ya Pili)

KAMATI YA BUNGE ZIMA

**Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya Kumi na Nne
katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa
Tanzania wa Mwaka 2004**

(Kusomwa Mara ya Pili)

(Hapa Wabunge wote wa Upinzani Walitoka Nje ya Ukumbi wa Bunge ikiwa ni ishara ya kuupinga Muswada wwenyewe)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, kinachotakiwa ili kuhalalisha shughuli zinazopitishwa na Bunge ni akidi na akidi yetu imetajwa kwenye Katiba na kwa sababu hapa tunazungumzia Katiba, imetajwa kwamba jambo lolote litakalopitishwa na theluthi mbili za Wabunge wote, basi litakuwa ni halali hata kama kuna baadhi yao waliotoka nje. *(Makofi)*

Ibara ya 1

Ibara ya 2

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 3

Ibara ya 4

Ibara ya 5

Ibara ya 6

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 7

MHE. WILLIAM H. SHELLUKINDO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa naomba tu ufafanuzi katika Ibara hiyo ya saba ambayo inafanya mabadiliko kwenye Ibara ya 24 ya Katiba. Katika mchango wangu nilisema kwamba ukiangalia katika Ibara ya 24 ya Katiba inasomeka kwamba: “Mtu ana haki ya kumiliki mali aliyopata kwa mujibu wa sheria”. Lakini mabadiliko haya yameondoa hili eneo la sheria. Sasa katika mchango wangu nilisema, basi tungesema mali aliyopata kwa njia halali kwa sababu sasa hivi kuna mali zinazopatikana kwa njia isiyo halali. Sasa labda nipate ufafanuzi tu kuondoa kile kipengele cha kutaja sheria na kutoweka kingine zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

SPIKA: Ipo, kwenye orodha ya mabadiliko. Ahaa, Mwanasheria Mkuu hebu eleza.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni sahihi kabisa ulivyosema. Katika ukurasa wa pili katika orodha ya mabadiliko ile ya mwanzo yameongezwa maneno: “Aliyonayo kwa mujibu wa sheria”. Kwa hiyo tumerudi kwenye mstari.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 8

Ibara ya 9

Ibara ya 10

Ibara ya 11

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 12

MHE. LEONARD N. DEREFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Nilitaka tu nipate maelezo. Wakati nilipokuwa nachangia nilisema kwamba Kamati za Bunge kwa hivi sasa hazipewi muda wa kujadiliwa hapa Bungeni. Nilijaribu kushauri kwamba kwa nini kazi hiyo isifanyike sasa hivi kwa sababu, kwa mfano, katika Kamati yetu ya PAC kuna mambo mengi tumeyafanyia kazi, tukaenda mpaka London, lakini kwa bahati mbaya taarifa hizo hazijawahi kuwasilishwa na kujadiliwa hapa Bungeni. Nilikuwa naomba nipate maelezo.

SPIKA: Hayo maelezo hayawezi kutolewa na Waziri kwa sababu si kazi ya Serikali, hayo ni maelezo ya Spika, nayo ni kwamba hatujapata muda wa kutosha kuweza kujadili taarifa zote za Kamati. Taarifa zote za Kamati kwa mujibu wa kanuni yetu zinajadiliwa bila hata hoja kutolewa. Naona taarifa nyingine zikiwasilishwa Mezani inatolewa hoja kwamba hizi zijadiliwe na Spika anajibu, ikikubaliwa hoja hiyo Spika anasema ndiyo zitajadiliwa katika wakati ambapo zitaonekana kwenye *Order Paper*. Sasa muda wa kuziweka kwenye *Order Paper* ndiyo unakuwa finyu ndiyo maana hatujapata nafasi ya kuzijadili. Ndiyo nasema hilo wala halihusiani na Muswada huu kwa sababu taarifa au shughuli za kujadiliwa Bungeni haziji kwenye Muswada wa Serikali, ziko kwenye Kanuni za Bunge.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 13

Ibara ya 14

Ibara ya 15

Ibara ya 16

Ibara ya 17

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 18

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 19

Ibara ya 20

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 21

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 22

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na mabadiliko yake)

Ibara ya 23

Ibara ya 24

Ibara ya 25

Ibara ya 26

Ibara ya 27

Ibara ya 28

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

(Bunge linarudia)

Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya Kumi na Nne katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 2004

(Kusomwa Mara ya Tatu)

WAZIRI WA SHERIA NA MAMBO YA KATIBA: Mheshimiwa Spika, Kamati ya Bunge Zima imeufikiria Muswada huu na kuukubali pamoja na mabadiliko yaliyofanywa. Hivyo natoa hoja kwamba Muswada wa Sheria ya Mabadiliko ya Kumi na Nne katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 2004 kama ulivyobadilishwa katika Kamati ya Bunge Zima sasa ukubaliwe kwa mujibu wa Ibara 98 (1) (a) ya Katiba.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

WAZIRI WA MAWASILIANO NA UCHUKUZI: Mheshimiwa Spika, naafiki.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)

(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, nieleze kwamba katika hatua hii sasa ya kukubali Muswada wa Mabadiliko ya Katiba ndipo zinatakiwa theluthi mbili za Wabunge wote katika hatua hii ya kukubali Muswada na katika hatua hii ndipo tunaita majina moja moja ili kuwa na hakika kwamba ile theluthi mbili imepatikana kweli. Kwa ajili hiyo *,Sergeant-At-Arms* piga kengele ili kusudi kama kuna Mbunge aliyeko nje na anayetaka kupiga kura, aweze kurudi ndani.

(Hapa kengele ilipigwa ili Waheshimiwa Wabunge walioko nje ya Ukumbi waingie Ukumbini)

MHE. SEMINDU K. PAWA: Mheshimiwa Spika, tukio lililotokea hapa ni zito Kitaifa, sasa kwa kuwa tuna Kamati ya Maadili, hawa wenzetu waliotoka ni mara ya pili nashuhudia kitendo kama hiki wanaweza wakaitwa kwenye Kamati yako ya Maadili wakajieleza mmoja mmoja, kwa sababu ni suala la Taifa. Ahsante nashukuru.

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, Kamati yetu ya Maadili inafanya kazi kama Mahakama, haianzishi jambo, yenyewe inapelekewa malalamiko. Kwa hiyo, kama Mheshimiwa Semindu Pawa uko tayari kuipelekea, Kamati itafikiria.

Tuko tayari kuanza, Katibu endelea.

UPIGAJI KURA

(Hapa Zoezi la Kupiga Kura kwa Kutaja jina la kila Mheshimiwa Mbunge lilianza)

Mheshimiwa Frederick T. Sumaye	-	Ndiyo
Mheshimiwa William V. Lukuvi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Anna Margareth Abdallah	-	Ndiyo
Mheshimiwa Muhammed Seif Khatib	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jakaya M. Kikwete	-	Ndiyo
Mheshimiwa Zakia Hamdan Meghji	-	Ndiyo
Mheshimiwa Balozi Dr. Pius Ng'wandu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Edgar Maokola – Majogo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Daniel N. Yona	-	Ndiyo
Mheshimiwa Harith B. Mwapachu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Gideon A. Cheyo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Abdallah Kigoda	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Juma A. Kapuya	-	Hakuwepo

Mheshimiwa Dr. Mary M. Nagu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Edward N. Lowasa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Wilson M. Masingi	-	Ndiyo
Mheshimiwa John Magufuli	-	Ndiyo
Mheshimiwa Basil P. Mramba	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Prof. Phillemon M. Sarungi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Omar Ramadhan Mapuri	-	Ndiyo
Mheshimiwa Charles N. Keenja	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Mark J. Mwandosya	-	Ndiyo
Mheshimiwa Joseph J. Mungai	-	Ndiyo
Mheshimiwa Arcado Dennis Ntagazwa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Brig. Jen. Hassan Ngwilizi	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Balozzi G. C. Kahama	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Asha-Rose M. Migiro	-	Ndiyo
Mheshimiwa Juma A. Ngasongwa	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Andrew John Chenge	-	Ndiyo
Mheshimiwa Juma J. Akukweti	-	Ndiyo
Mheshimiwa Shamim Parkar Khan	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Maua Abeid Daftari	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abdisalaam Issa Khatibu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Tatu M. Ntimizi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Pius P. Mbawala	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mudhihir M. Mudhihir	-	Ndiyo
Mheshimiwa Bujiku K. Sakila	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mizengo Peter Pinda	-	Ndiyo
Mheshimiwa Zabein Muhaji Mhita	-	Ndiyo
Mheshimiwa Capt. John Z. Chiligati	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Ibrahim S. R. Msabaha	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Hussein Alli Mwinyi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hezekiah N. Chibulunje	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Festus B. Limbu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hamza A. Mwenegoha	-	Ndiyo
Mheshimiwa Anthony M. Diallo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Abdulkader A.M. Shareef	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Rita Louse Mlaki	-	Ndiyo
Mheshimiwa Njelu E. M. Kasaka	-	Ndiyo
Mheshimiwa Athumani S. M. Janguo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hamad Rashid Mohamed	-	Hakuwepo
Mheshimiwa William H. Shellukindo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. William F. Shija	-	Ndiyo
Mheshimiwa John Samwel Malecela	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Eliachim J. Simpasa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Omar S. Kwaangw'	-	Ndiyo
Mheshimiwa Anne S. Makinda	-	Ndiyo
Mheshimiwa Sophia Mnyambi Simba	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mgana I. Msindai	-	Ndiyo

Mheshimiwa Prof. Henry R. Mgombelo	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Wilfred M. Lwakatare	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Isaac M. Cheyo	-		Hakuwepo
Mheshimiwa Thomas Ngawaiya	-		Hakuwepo
Mheshimiwa Khalifa Suleiman Khalifa	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Muttamwega B. Mgaywa	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Pillemon Ndesamburo	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Benedicto Mutungirehi	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Ali Said Juma	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Dr. Willbrod Peter Slaa	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Ali Said Salim	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Adelastela E. Mkilindi	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Khalifa Mohamed Issa	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Grace Kiwelu	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Mwadini Abbas Jecha	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Shoka Khamis Juma	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Mohamed Juma Khatib	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa <i>Major</i> Jesse J. Makundi	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Frank G. Maghoba	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Bakari Shamis Faki	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Khamis Ali Saleh	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Karim Said Othman	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Dr. Amani W. A. Kabourou	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Aisha Phillipa Magina	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Teddy Louise Kasella-Bantu	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Freeman Aikaeli Mbowe	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Masoud Abdulla Salim	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Mohamed Rished Abdallah	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Zuhura Shamis Abdallah	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Alhaj Shaweji Abdallah	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Mohamed A. Abdulaziz	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Bahati Ali Abeid	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Khamis Awesu Aboud	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Kijakazi Khamis Ali	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Omar Mjaka Ali	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Salim Omar Ali	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Fatma Said Ali	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Khamis Salum Ali	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Aziza Sleyum Ali	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Mohamed Abdully Ally	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Shaibu Ahmada Ameir	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Kheri Khatib Ameir	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Rostam Aziz	-	Hakuwepo	
Mheshimiwa Faida Mohamed Bakar	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Elizabeth N. Batenga	-	Ndiyo	
Mheshimiwa Joel Nkaya Bendera	-	Ndiyo	

Mheshimiwa Lydia Thecla Boma	-	Ndiyo
Mheshimiwa Zamda S. Bozzen	-	Ndiyo (<i>Makofi</i>)
Mheshimiwa Dr. Batilda Salha Burian	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Robert Jacob Buzuka	-	Ndiyo
Mheshimiwa Margareth J. Bwana	-	Ndiyo
Mheshimiwa Kisyeri W. Chambiri	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Dr. Raphael Chengeni	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Aaron D. Chiduo	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Diana Mkumbo Chilolo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Samwel M. Chitalilo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Anatory K. Choya	-	Ndiyo
Mheshimiwa Omar Said Chubi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Paschal C. Degera	-	Ndiyo
Mheshimiwa Leonard N. Derefa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Balozzi Ahmed H. Diria	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Abdullatif Hussein Esmail	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abdallah Khamis Feruzi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Chifu Abdallah Fundikira	-	Ndiyo (<i>Makofi</i>)
Mheshimiwa Dr. Zainab A. Gama	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Lawrence M. Gama	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Lephy Benjamin Gembe	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jina Khatib Haji	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Dr. Haji Mwita Haji	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Ussi Yahaya Haji	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Edson Mbeyale Halinga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Parmukh Singh Hoogan	-	Ndiyo
Mheshimiwa Salama Khamis Islam	-	Ndiyo
Mheshimiwa Yahya Kassim Issa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ismail J. R. Iwvatta	-	Ndiyo
Mheshimiwa Yussuf Kombo Juma	-	Ndiyo
Mheshimiwa Peter Kabisa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Charles H. Kagonji	-	Ndiyo
Mheshimiwa Janet Bina Kahama	-	Ndiyo
Mheshimiwa Rhoda L. Kahatano	-	Ndiyo
Mheshimiwa Stephen M. Kahumbi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Diodorus Kamala	-	Ndiyo
Mheshimiwa Nazir Karamagi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ally Amani Karavina	-	Ndiyo
Mheshimiwa Stephen Masaba Kazi	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Ramadhani Hashim Khalfan	-	Ndiyo
Mheshimiwa Zahor Juma Khamis	-	Ndiyo
Mheshimiwa Sharifa Mbarouk Khamis	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hassan Rajab Khatib	-	Ndiyo
Mheshimiwa Juma S. Kidunda	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Dr. Aisha O. Kigoda	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Hassan Kigwalilo	-	Ndiyo

Mheshimiwa Estherina Kilasi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Halima Kimbau	-	Ndiyo
Mheshimiwa Paul P. Kimiti	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Emmanuel Kipole	-	Ndiyo
Mheshimiwa Remidius Kissassi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Hassy H. B. Kitine	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abu Kiwanga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Stanley Kolimba	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mwanamkuu M. Kombo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Parseko Vincent Kone	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hadija Kusaga	-	Ndiyo
Mheshimiwa William Kusila	-	Ndiyo
Mheshimiwa Lekule M. Laizer	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Masumbuko Lamwai	-	Ndiyo
Mheshimiwa Benedict K. Losurutia	-	Ndiyo
Mheshimiwa George M. Lubeleje	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Thadeus M. Luoga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Musa A. Lupatu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abdula Lutavi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ernest Mabina	-	Ndiyo
Mheshimiwa Philip Magani	-	Ndiyo
Mheshimiwa Beatus Magayane	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Jumanne Maghembe	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Milton Mahanga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mwanaidi Hassan Makame	-	Ndiyo
Mheshimiwa Danhi Makanga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Paul Makolo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jackson M. Makwetta	-	Ndiyo
Mheshimiwa Benito W. Malangalila	-	Ndiyo
Mheshimiwa Anne K. Malecela	-	Ndiyo
Mheshimiwa Philip S. Marmo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ibrahimu Marwa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Robert Mashala	-	Ndiyo
Mheshimiwa Janeth Edward Mashele	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Haroub Said Masoud	-	Ndiyo
Mheshimiwa Zubeir Ali Maulid	-	Ndiyo
Mheshimiwa Halimenshi K. R. Mayonga	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Salome Mbatia	-	Ndiyo
Mheshimiwa Monica N. Mbega	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Simon M. Mbilinyi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Talala Mbise	-	Ndiyo
Mheshimiwa Bakari Mbonde	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mchande Salim Mchande	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Mwanne Ismaily Mchemba	-	Ndiyo
Mheshimiwa Bernard Kamillius Membe	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mariam Salum Mfaki	-	Ndiyo

Mheshimiwa Fete Saad Mgeni	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jenista J. Mhagama	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Juma Mikidadi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mohamed H. Missanga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Margareth Mkanga	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Nimrod Elirehema Mkono	-	Ndiyo
Mheshimiwa George Mlawa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Oscar Mloka	-	Ndiyo
Mheshimiwa Raphael Mlolwa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Lediana Mng'ong'o	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mohamed Aboud Mohamed	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Ali Ameir Mohamed	-	Ndiyo
Mheshimiwa Sumri Mohamed	-	Ndiyo
Mheshimiwa Elisa Mollel	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Balozzi Getrude Mongella	-	Ndiyo
Mheshimiwa Alhaji Ahamadi Mpeme	-	Ndiyo
Mheshimiwa Benson Mpesya	-	Ndiyo
Mheshimiwa Kilontsi M.M. Mporogomyi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Felix C. Mrema	-	Ndiyo
Mheshimiwa Raynald Mrope	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ruth Msafiri	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. James Msekela	-	Ndiyo
Mheshimiwa Herbert Mntangi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jeremiah J. Mulyambatte	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hasnain Mohamed Murji	-	Ndiyo
Mheshimiwa James Musalika	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ali Machano Mussa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ali Sheha Mussa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mossy Suleiman Mussa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. Daimon M. Mwaga	-	Ndiyo
Mheshimiwa John L. Mwakipesile	-	Ndiyo
Mheshimiwa Prof. David H. Mwakyusa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Venance M. Mwamoto	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mbaruk Mwandoro	-	Ndiyo
Mheshimiwa Shamsa Mwangunga	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Ludovick J. Mwananzila	-	Ndiyo
Mheshimiwa Aggrey Mwanri	-	Ndiyo
Mheshimiwa Omar Mwenda	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Chrisant M. Mzindakaya	-	Ndiyo
Mheshimiwa Damas Nakei	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abdillahi O. Namkulala	-	Ndiyo
Mheshimiwa Bernadine R. Ndaboine	-	Ndiyo
Mheshimiwa Richard Ndassa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Edward Ndeka	-	Ndiyo
Mheshimiwa Job Ndugai	-	Ndiyo
Mheshimiwa Asha Ali Ngede	-	Ndiyo (<i>Makofi</i>)

Mheshimiwa Kingunge Ngombale-Mwiru	-	Ndiyo
Mheshimiwa Cynthia Hilda Ngoye	-	Ndiyo
Mheshimiwa Khadija Saleh Ngozi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jumanne Nguli	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ireneus Ngwatura	-	Ndiyo
Mheshimiwa Juma Suleiman N'hunga	-	Ndiyo
Mheshimiwa Said Nkumba	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. Lucy Nkya	-	Ndiyo
Mheshimiwa Paul E. Ntwina	-	Ndiyo
Mheshimiwa Tembe Nyaburi	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Lazaro Nyalandu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ponsiano D. Nyami	-	Ndiyo
Mheshimiwa Esther K. Nyawazwa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Rosemary Nyerere	-	Ndiyo
Mheshimiwa Charles Makongoro Nyerere	-	Ndiyo
Mheshimiwa Thomas S. Nyimbo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mathew Taki Ole-Timan	-	Ndiyo
Mheshimiwa Omar Juma Omar	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Dr. Suleiman Juma Omar	-	Ndiyo
Mheshimiwa Ramadhani Nyonje Pandu	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Semindu K. Pawa	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mwaka A. Ramadhani	-	Ndiyo
Mheshimiwa Faustine Rwilomba	-	Ndiyo
Mheshimiwa Suleiman Ahmed Sadiq	-	Ndiyo
Mheshimiwa Hashim A. Z. Saggaf	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mohamed Ali Said	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Kidawa Hamid Saleh	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Issa Mohamed Salim	-	Hakuwepo
Mheshimiwa Gwassa Sebabili	-	Ndiyo
Mheshimiwa Lucas L. Selelii	-	Ndiyo
Mheshimiwa Haji Juma Sereweji	-	Ndiyo
Mheshimiwa Sijamini Mohamed Shaame	-	Ndiyo
Mheshimiwa Abdulkarim Shah	-	Ndiyo
Mheshimiwa Leonard Shango	-	Ndiyo
Mheshimiwa Henry D. Shekiffu	-	Ndiyo
Mheshimiwa Jacob Dalali Shibiliti	-	Ndiyo
Mheshimiwa Iddi M. Simba	-	Ndiyo
Mheshimiwa John E. Singo	-	Ndiyo
Mheshimiwa Mohammed Rajab Soud	-	Ndiyo
Mheshimiwa Esha H. Stima	-	Ndiyo
Mheshimiwa Issa Mohammed Suleiman	-	Ndiyo
Mheshimiwa Khalid S. Suru	-	Ndiyo
Mheshimiwa Aridi M. Uledi	-	Ndiyo
Mheshimiwa Dr. James N. Wanyancha	-	Ndiyo
Mheshimiwa Maria D. Watondoha	-	Ndiyo
Mheshimiwa Christopher T. Wegga	-	Ndiyo

Mheshimiwa Martha M. Wejja - Ndiyo
Mheshimiwa Mzee Ngwali Zubeir - Ndiyo

SPIKA: Katibu mwise Mheshimiwa John Malecela, alikuwa kwenye Kikao, sasa ameshaingia Ukumbini.

Mheshimiwa John Samwel Malecela - Ndiyo (*Makofi*)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, jumla ya Wabunge wote Kikatiba hivi sasa ni Wabunge 291. Theluthi mbili ya Wabunge wote ni 194. Kwa hiyo, tunahitaji kura 194 au zaidi ili tuweze kutangaza kwamba Muswada huu umepitishwa kwa mujibu wa Katiba. Sasa Makatibu watafanya hesabu tujue kilichotokea.

(Hapa Makatibu Mezani walihesabu kura kama zilivyopigwa na Waheshimiwa Wabunge)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, kama nilivyosema hivi punde, jumla ya Wabunge kwa sasa hivi tuko 291. Wabunge Kikatiba ni 295, lakini watatu ni Marehemu na Viti vyao viko wazi na mmoja alifukuzwa kwenye Chama chake kwa hiyo, Kiti kiko wazi. Kwa hiyo, Viti vinne viko wazi. Sasa tuko 291 na theluthi mbili ya kura zinazotakiwa kupitisha marekebisho haya ni 194. Waliopiga kura za Ndiyo ni 223. (*Makofi*)

Kwa hiyo, natangaza kwamba Marekebisho ya 14 ya Katiba ya Nchi yamepitishwa na Bunge na sasa yatakwenda kwa Mheshimiwa Rais kupata kibali chake. Namwita Katibu sasa asome Muswada kwa Mara ya Tatu. (*Makofi*)

(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

(Muswada wa Mabadiliko ya Kumi na Nne ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania wa mwaka 2004 yalisomwa mara ya tatu na kupitishwa na Bunge)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, mpaka hapo ndiyo tumefikia mwisho wa shughuli zilizopangwa kwa siku ya leo. Kwa hiyo, sasa naahirisha Bunge mpaka kesho asubuhi saa tatu.

(Saa 01. 05 usiku Bunge liliahirishwa mpaka siku ya Jumanne Tarehe 8 Februari, 2005, saa tatu asubuhi)